

Zvêni, le zvêni tedaj na úho mi jezik najdražji,
 Ljubil domá sem ta golč, ljubim v tujini ga bolj.
 Zvêni in zvêni glasno, da srečno srcé je v teh glasih,
 Dúhu ti hodi perot, v rojstveni nosi ga kraj,
 V rojstveno daljno dežél med brate, med ljudstvo domače:
 Tam po bregéh in goráh naša se pesem glasi!

M. O.



Ljudska osveta.

(Povest. — Spisal *Podgoričan.*)

I.

Stoji, stoji bel gradič,
 Notri v gradu mlad kraljič
 Hujši je ko Pesoglavec.

Nar. pesem.



A visokem in strmem hribu na severni strani dobrepoljske kotline se dvigajo razvaline čušperške. Mah je porastel po kamenju, zeleni bršljin se je popel po visokih stenah in med ozidjem rastejo mogočne bukve. Gadje in modrasi se solnčijo sedaj na razvalinah, sove in čuki se skrivajo po luknjah. — Ljudje se kaj radi ogibljejo samotnih razvalin, katere še sedaj vzbujajo nekako grozo.

Ko sem stal prvič na teh slikovitih razvalinah, navdajale so me različne misli. Pred vsem se mi je vrivalo vprašanje, kdo je bil oni sovražnik, ki si je osvojil skoro nepristopni in nepremagljivi grad. Sklenil sem tedaj pozvedovati, kdo ga je razdejal. Prebiral sem spise, toda v teh sem našel le malo o starem Čušperku; hotel sem pregledati arhiv v novem gradu, toda našel ga nisem, ker ga nimajo več. Neki nevešč oskrbnik je baje vsa pisma in vse listine prodal prodajalcu, da je zavijal vanje milo, sveče in druge take

reči. Nekoliko imen in podatkov sem dobil od prijaznega slovenskega zgodovinarja. Naposled sem izpraševal še ljudi o Čušperku in tu, kjer sem se nadejal najmanj, zvedel sem največ. Slišal sem marsikatero pripovedko o starem gradu in nekdanjih njegovih prebivalcih. Na podlagi teh pripovedek sem se namenil spisati to-le povest, ki se opira na zgodovino, največ pa na ustna poročila. Kajpada se utegne sčasoma v poročilih marsikaj premeniti, ker gredo od ust do ust, a jedro je resnično.

V začetku šestnajstega veka so imeli Čušperk v lasti Turjačani. Pankrac Turjaški ga je bil dobil l. 1490. od cesarja Friderika IV. za veliko denarno vsoto v zastavo. Nekdaj so ga imeli v lasti Oselinkarji, ki so se pisali po tuje Osse-linkherji in Osselnikheri, t. j. Oselnikarji. Tako so se imenovali lastniki tega grada do l. 1399. Zakaj so se odslej imenovali »gospodje Čušperški« ali prav za prav »Zobelsbergerji«, tega ne morem povedati. Ali je prišla druga rodbina na grad, ali se je iz drugega vzroka

ime premenilo, ne vem, pa za našo povest tudi ni posebno važno. A ohranilo se je ime med ljudstvom in ostalo do današnjega dné. Iz 15. veka se imenujejo nekateri Čušperžani, duhovskega in svetnega stanú. Čušperk ni bil več njih prava last; jeden izmed njih je bil še na gradu, drugi so se naselili drugodi in polagoma poizgubili v povestnici. Oni, ki je bil še na čušperškem gradu, bil je sicer samo nekak oskrbnik; oddajal je dohodke Turjačanu, toda nosil se je kot pravi gospodar, veljal za pravega gospoda tudi med ljudmi. Ker je hotel sam živeti dobro in gosposko, h krati pa pravemu gospodarju tudi mnogo plačeval, umevamo lahko, zakaj je stiskal svoje kmete.

Henrik se imenuje junak naše povesti; ljudje ga imenujejo skratka »gospoda«, ali »grajščaka«, ali pa »Čušperškega gospoda«. V začetku šestnajstega veka gospodari na gradu kot oskrbnik Turjačanov. Res ni samostojen, a tem bolj se dela samostojnega, obnaša se kot pravi gospodar in ima tudi svojega valpeta ali opravnika.

Nekega dné o žetvi l. 1515. zajaše gospod Henrik Čušperški na grajskem dvorišču krepkega, spočitega vranca. Prej so bili zajahali konje valpet in dva slugi ter so mirno pričakovali ukaza gospodovega.

»V dolino, v Kompolje!« veli trdo gospod Henrik.

Vspodbódejo konje in uderó skozi grajska vrata. Prvi valpet, z dolgim bičem v roki, kakih deset korakov za njim gospod, kaka dva koraka za njim pa sta jahala slugi, ki sta bila za oprodi. Nosila sta orožje gospodovo: kopje in meč.

Jahali so precej urno po poti, ki se polagoma niža v daljših in krajših ovinkih v dolino. Kmalu so dospeli v gozd.

Stoletne košate in visoke bukve so se objemale v vrhovih in senčile pot, da so le malokje prodrli solnčni žarki gosto, zeleno mrežo. Prijetno je po leti v gozdni senci. Gospod Henrik je zadrževal konja toliko, da je šel umirjeno, polagoma; istotako so jezdili tudi spremljevalci. Nikamor se jim ni mudilo. Gospod je govoril sedaj z valpetom, sedaj s slugama, izbijajoč malo lepe šale, da se je sam glasno krohotal in so se smejali njegovi drugi.

Ker niso bile šale in drugi pogovori toliko imenitni, da bi jih bilo vredno zapisati, in ker so brez vrednosti za povest, preskočim jih in namestu njih predstavim čitatelju to družbo.

Gospod Henrik je bil star blizu petdeset let. Velik je bil, širokopleč, tršatega života in krepkih rok in nog. Vse je kazalo, da je jako močan. Spodnjo polovico zagorelega obraza mu je pokrivala gosta, zmršena, črna brada, ki mu je segala daleč po prsih. Tu in tam je bila že prepletena z belimi nitmi. Čelo njegovo je bilo nizko, in globoko pod njim so bile udrte neprijazne oči, v katerih je odsevala strast. Obraz ni kazal plemenite duše, ampak je pričal, da je ta mož že marsikaj prebil in doživel.

Pokrival ga je siv klobuk še dokaj ozkih krajev, z dolgim sokolovim peresom na strani. Kratko temno suknjo je imel prepasano s širokim usnjatim pasom, ki je bil na trebuhu z medenino ovit; za njim je tičal običajni lovski nož. Hlače so bile ozke in za jahanje prikrojene, škornji so mu z golenicami segali čez kolena in so imeli na pēti pritrjene velike in bodeče ostroge.

Precej podobno so bili oblečeni tudi spremljevalci, le da niso imeli za klobuki peres, in je bila vsa njih obleka slabša in preprostejša. Valpet tudi ni

imel noža za pasom, ampak v roki | golenico. Slugi sta nosila orožje go-
dolgi bič, ki ga je čestokrat vtaknil za | spodovo, meč in kopje, zakaj gospod



Slovenski prodajalec kostanja na Dunaju. (Narisal Jos. Germ.)

Henrik je rabil s posebno ljubeznijo to | mogel do cela sprijazniti z novodôbno
že zastarelo orožje in se nikakor ni | puško, ki se je takrat vedno bolj raz-

širjala. Le včasih je vzel sabo tudi dolgo puško, da jo je pomeril v divjačino, ako je ni mogel zadeti s kopjem.

V pol ure so prejahali gozd in kmalu dospeli v dolino. Pred njimi se je razgrinjala kot velik, pisan prt ravna dobrepoljska dolina z lepimi rodovitnimi njivami, po katerih se je še zibalo zlato-rmenno žitno klasje. Sem in tje je rastel med njivami še kak zelen gaj, ostanek iz prejšnjih časov. Ker je bilo svetá dovolj, ni bilo treba posekati vsega drevja in potrebiti vseh korenin za njive. Mnoge vasi so se tiščale bližnjih gôr in se zavijale v zeleni plašč košatega drevja; tu in tam je mohl kvišku med hišami in drevjem visok, bel zvonik, kar je dajalo vasem še prijaznejše lice. Ljudje so bili večinoma na polju. Razlegalo se je veselo petje, govorjenje in smejanje čilih žanjic, ki so krepko vihtele srpe in urno žele dozorelo žito. Pokrite so bile z belimi pečami iz domačega platna, bele rokave so imele zavihane čez komolec. Za njimi so vitki mladeniči vezali snopje in je devali v kupe, med delom pa se glasno razgovarjali. Samo tam so bili delavci tihi, kjer so desetnili grajski ljudje, to je, pobirali vsak deseti snop in ga nosili na svoje vozé.

Našim jezdecem je bila najbližja vas Cesta, skozi katero drži tudi pot na Čušperk.

Spodbôdli so konje in dirjali po ravni poti v vas. Umikali so se ljudje daleč s pota, ker valpet je vihtel grozeče svoj bič in švrknil onega, ki se ni dovolj daleč in spodobno umaknil s pota plemenitemu gospodu. Ljudje so to dobro vedeli in kadar so ugledali kakega jezdeca, niti pazili niso, ali je res grajski gospod, ampak bežali so s pota in se skrivali v žito ali v grmovje. Otroci pa so zakričali in stekli s pota, kjer so

se igrali, začuvši peket kônj in ugle-davši jezdece; izza voglov in plotov so gledali s strahom za njimi.

Zadovoljen nasmeh je igral na obrazu gospodovem, češ: vse se me boji, vse se mi umika! Ni pa mislil, kaj se godi tem ljudem v srcu.

Drvili so naprej. Kmetje so odpeljavali vozove s pota, odkrivali se in globoko priklanjali, ko je jezdila družba mimo. Umolknile so žanjice, globočje se pripogibale, hitreje žele, dokler so jih gledali jezdec. In gospod je klel in se jezil, da ima ta pasji rod tako slabo vest in skriva svoje obraze. Često je zapodil konja nalašč na njivo med žanjice, da so se umaknile, in je tako katero pogledal. In ni se ogibal žita ali drugih sadežev, jezdil je, kamor se mu je zdelo, naj je bila njiva prazna ali polna. Kaj njemu za to! A kmetič ga zaradi tega ni blagoslavljal. Čule so se zamolke kletve in grožnje, pestil je roke in mu žugal mrmraje: »Pride dan povračila, in takrat tebi gorje, oholi in neusmiljeni grajšček!«

Bližali so se Vidmu.

Od nasprotne strani je peljal priletan kmet z voli visoko naložen voz rži. Ž njim je šla mlada deklica, hči njegova. Dobro ji je pristojala na glavi bela, spretno zavezana peča, izpod katere so ji tu in tam silili črni lasje. Do komolca gole, nekoliko od solnca zagorele roke je upirala v bok in široko, gosto nagubano krilo iz boljšega domačega platna ji ni popolnoma zakrivalo bosih nog. Bos je bil tudi oče, ker takrat še niso bili toli razvajeni, da bi obuvali čevlje zaradi peščene poti ali bodečega strnišča. Živahno sta se razgovarjala, in deklica se je očetu večkrat prijazno nasmijala. Zato se je tu in tam zjasnilo tudi kmetičevo lice, ki je bilo že precej zgubančeno in od solnca zapečeno.

Bila sta že blizu vasi. Kar jima udari žvenket podkev na uho. Ozreta se.

»Joj! Oče, ognite se, gospod prihaja!« vikne deklica in od samega strahu stopi k očetu.

S polnim vozom se je težko ogibati. Zato pogleda kmetič natančneje, ali je res gospod, ali ne, da bi se ne umikal zastonj. Takoj spozna, da je res grajščak. Zakaj videl je dolgo sokolovo pero, dobro je razločil črno brado in tudi valpeta ni prezrl, ki je že spodbodel konja in se bližal skokoma.

»Oče, brž s pota, brž!« priganja deklica.

Bil je že res skrajni čas. Zato ni mogel kmetič premišljati, kam bi se bilo bolje ogniti. Naglo obrne vóli na stran, toda, ker je bil svet poleg ceste nekoliko nižji in so voli prehitro zavili, zvrne se voz nagloma in ostane z zadnjim koncem še na poti. Hči se je bila komaj umaknila, da je ni potlačil voz. Od strahu je kmetič obstal, tresel se in srpo zrl v prevrnjeni voz, tudi deklica je trepetajoč pričakovala, kaj bode.

V tistem hipu pridrvi valpet.

»Umakni se!« veli mu grozeče.

»Gospod, ne morem, ne morem; saj vidite, da ne morem!« odvrne z mehkim glasom kmetič.

»Moraš!«

»Ne morem«, odvrne zopet.

»Tu imaš, uporni pes!« zavpije valpet, bič zažvižga in se oplete kmetiču okrog glave in pleč.

Niti ganil se ni kmetič in nič ni ječal; udano je prejel ščemeči udarec bičev. Toda hčerka njegova je jeknila in bridko zaplakala.

»Oh, oče, oče!«

»S poti!« zakriči valpet še silneje.

»Ne morem, saj vidite, da ne morem!« odvrne kmetič.

»Moraš!«

In zopet je zavihtel bič in udaril ubogega kmetiča, da se je naredila rdeča proga, koder se ga je dotaknil.

Deklica je planila k očetu ter ga hotela varovati pred valpetovim bičem. Ta pa je nemilo vihtel bič in jedenkrat je udaril voli, da so se napenjali v jarmu, drugič pa kmeta in zadel tudi njegovo hčer. Ta je bila v kljub bolečinam vesela, da je prestregla vsaj nekoliko očetu namenjenih udarcev.

Tedaj pa prijaha grajščak.

»Kaj je to?« vpraša osorno.

»Ta kmečki pes se vam neče umakniti!« odvrne valpet in zopet švigne z bičem.

Kmetič se brž razkrije in molče globoko prikloni, a deklica se ojunači in reče:

»O, gospod, zgodila se nama je velika nesreča. Hotela sva se vam ogniti, a v tistem hipu se nama je zvrnil voz, in sedaj ga voli nikamor ne morejo premakniti. Gospod, usmilite se!«

»Lažeš, zvrnila sta nalašč, da nam kljubujeta!« zakriči valpet in z bičem oplazi njo in očeta.

Bridko jekne deklica, ker bič ji je priletel čez golo roko.

»Naprej! Naprej! S poti!« vpije valpet razljučen in švrka z bičem.

»Stoj, ti pasjedlakec!« zavpije nad njim gospod Henrik. »Ne tepi mi dekline! Ne vidiš li, da je predobra za bič?«

Valpet preneha, grajščak pa požene konja prav h kmetu.

»Kdo si ti, ki se mi nečeš umakniti?« vpraša trdo.

»Rman iz Vidma, žlahtni gospod!« odvrne plaho kmetič.

»In čegavo je to dekle?«

»Moja hči, žlahtni gospod!«

»Tvoja?« začudi se grajščak. »Za te je prelepa! Neverjetno! Ti si jo ukradel.«

»To je moja prava hči, kri od moje krvi.«

Zaman je skrivala deklica z dlanjo svoj obraz. Henrik se je nagnil s konja in ji potegnil roko raz obraz, rekoč:

»Ne skrivaj svojega obraza in ne povešaj lepih očij!«

In gledal jo je pazljivo. Zadovoljen nasmeh mu je igral okoli usten, iz očij mu je žarela strast. Kmetič je pa skrbno opazoval obličje gospodovo in spoznal, kaj se mu godi v duši.

»Res, čedna deklica!« pregovori gospod Henrik čez nekaj hipov. »Zakaj je nisem zapazil že poprej? Škoda, da se valja med temi pasjimi kmeti.«

Spremljevalci mu prikimajo.

»Ali je res to tvoja hči? Povej mi resnico, ti kmet!«

»Žlahtni gospod, ona je v resnici moja hči!«

»Ali se ne sramuješ takega očeta? Ali bi ne hotela iti k nam na grad, imela bi mene za očeta, ti lepa stvar?« vpraša obrnjen k njej.

»Svojega očeta se ne sramujem nikdar in sem rada pri njem. Ne maram nikamor drugam!« odvrne srčno hči.

»Škoda! Škoda! Pa bomo že videli!« mrmra gospod Henrik sam pri sebi.

»Ti malovredni kmetavz, da se mi drugič ogneš spodobneje in o pravem času!« zavpije na to grajščak. »Danes naj se ti prizanese zaradi hčere, katere nisi vreden, a drugič bodeš izvestno prebil zaslužen kazni, ako se ne bodeš vèdel takó, kakor se moraš.«

»Žlahtni gospod! Zahvalim; nikdar več ne bodem vas razžalil!« odvrne Rman z vso ponižnostjo.

Gospod Henrik se ozre še nekateri-krat po Rmanovi hčeri, potem pa odjaše naprej. — »Čedno dekle,« zamrmra večkrat in se zadovoljno nasmehuje.

Koval je načrte, kako bi jo dobil na grad. Polotila se ga je želja, da jo mora imeti.

»Čegava je ta deklina, ti valpet? Jaz sem že pozabil to kmečko ime«, vpraša gospod Henrik.

»Rmanova iz Vidma«, odvrne ta.

»Rmanova? Zapomni si, da bodeš vedel čegava je, ako te bodem kdaj vprašal za njo!«

»Gospod, ne zgrešim je, zanesite se!«

In jahali so naprej.

Takrat je pa kmet Rman žalostno gledal zvrnjeni voz in hčerka si je otirala solze.

»Vražja gospoda!« sikal je Rman. »Mi smo jim psi, ne ljudje, živina, s katero se počne, kar hoče kdo!«

»Oče, ali vas hudo boli?« vpraša ga hčerka skrbno.

»Boli? — Naj me boli, in bolelo naj bi me še bolj, prestal bi rad še več, samo, da bi te on ne bil videl!«

»Oče, jaz se ga ne bojim.«

»Ne bojiš se ga?« reče bridko oče. »Ali se moreš ustavljati njemu, gospodu, ki stori, kar hoče? Če te bode hotel imeti na grad za službo, morala boš iti.«

»Pozabil bode name.«

»Prav bi bilo, pa ne verjamem. Taki ljudje ne pozabijo. Vse hočejo imeti zase, z njiv naše pridelke, iz hlevov živino, pa še ljudi, kadar se jim zljubi. Ubogi kmet! Oj, mi nesrečniki! Stavil bi, da bode tudi tebe hotel imeti, in če ne bodeš šla rada, vzel te bode s silo. Izgubljena bodeš za svoje stariše, za brate, za svojega Vida. O, Bog se usmili!«

Debele solze so rosile po njegovem licu. In ko je deklica videla žalostnega očeta, polotila se je tudi nje bridka žalost. Skrb je težila vprvič njeno mlado, neizkušeno srce.

Molčala sta. Vsak je mislil za-se. Razložila sta žito z voza in potem voz zopet postavila. Otreslo se je mnogo zrnja in voz se je precej oškodoval. A to bi se pozabilo, da bi le več hujšega ne prišlo! Nakladala sta snopje, kmetje pa so prihajali in izpraševali, kaj se je zgodilo. Ko so zvedeli, stiskali so pesti in se grozili.

»Gorjé ti, gorjé, oholi človek!«

Rman je naloženo žito peljal domov; žalosten je korakal poleg voza in tudi hčerka — Alenčica ji je bilo ime — se ni smejala več.

Gospod Henrik pa ni bil čisto nič žalosten, ampak še nekako zadovoljen. Ko je zvečer zopet jahal mimo Vidma, vprašal je valpeta, kje je hiša Rmanova. Valpet mu jo je pokazal prav natančno.

II.

Oče so rekli:

»Možimo jo!«

Mati so djali:

»Doma naj bo!«

Stara pesem.

Rmanova hiša je bila za tisto dobo prav čedna. Bila je sicer lesena in nizka, a okoli nje in notri je bilo vse dobro urejeno in snažno.

Rman — za Bernarda je bil krščen — je bil dokaj razumen mož. Znal je dobro gospodariti, delal je pridno in varčeval takó, da je pošteno živel. Bilo je pri hiši dovolj živeža in obleke. Z grajskimi beriči se ni prepiral in ruval, kadar so prišli desetinit, ker je bil miroljuben in se je ogibal vsem neprilikam. Takrat, ko se pričinja naša povest, bil je star čez petdeset let.

Štiri leta mlajša je bila njegova žena Katarina, sestra Stankova, meniha v samostanu zatiškem. Bila je zvesta pomočnica možu, s katerim sta živela v najlepši zlogi. Poslednja leta je bila

že slabega zdravja. Opešala je, ker je v mladih letih preveč trpela.

Imela sta več otrôk, toda živi so jima ostali samo trije: sina Bojan in Martin in pa hčerka Alenčica. Najstarejši sin Bojan, ki je bil star takrat okoli triindvajset let, bil je v zatiškem samostanu in se učil. V tedanjih časih je bilo neizmerno težko za navadnega kmeta, ako je hotel dati sina kam v šolo. Ne samo, da navadno ni mogel prenašati tako velikih stroškov, ampak treba je bilo dobiti dovoljenje od grajščaka. Ta pa ni rad videl, da bi bil kmečki sin kaj boljšega. Za Rmana je bila sreča, da je imel močno podporo in zaslombo v zatiškem samostanu, kjer je bil njegov svak jako veljaven. Ta ni nameraval jedino le tega, da bi vzredil Bojana za meniha, ampak prizadejal si je, da se mladenič izobrazí, naj bode potem že kar hoče, duhovnik, ali vojak, ali drugačen gospod, samo da bi ne bil kmet, zatiran tlačan grajščakov. Bojana ni prva leta veselilo učenje, najrajši bi bil pobegnil iz samostana domov k ljubim starišem, bratu in sestri. Toda stariši so ga odločno priganjali, naj se uči, saj so vedno želeli, da bi se mu godilo boljše, nego se godi njim. In tako je ostal v samostanu in se izobraževal.

Marko, najmlajši, je bil namenjen od starišev za domačijo. Zato je bil doma in je očetu pomagal pri delu.

»Alenčico pa bomo dali možu, da bodo vsi preskrbljeni,« dejal je Rman včasih, kadar sta se z ženo pogovarjala o otrocih.

Alenčica je že imela ženina, bil je Močilarjev Vid, tudi iz Vidma. Sama sta si bila dobra, in stariši Vidovi so želeli, da se vzameta. Le Rmanka še ni bila za možitev hčerino iz prav tehtnih vzrokov. Z Alenčico bi bila namreč izgubila veliko pomoč in podporo, ker ona sama

je že težko opravljala. Ako Alenčica gre, potem bode zanj staro trpljenje. Nova gospodinja pa tudi ni mogla še priti v hišo, zakaj Marko je bil še premlad za ženitev.

Drugi dan sta Alenčica in Marko zdevala snopje v kozolec, stara dva sta pa nekoliko v veži posedela in se razgovarjala.

»Torej ti, Bernard, praviš, da je za deklo nevarno,« pravi po kratkem premolku žena.

»Jaz se zanj prav bojim,« odvrne ji on. »Ta čušperški divjak jo je videl včeraj in tudi govoril ž njo. To ne obeta nič dobrega.«

»Kaj veš?«

»Vem, kar vem! Dobro poznam tega človeka, in včeraj sem ga še posebno natančno gledal, če tudi me je bolelo od biča. Gledal jo je, kakor mačka meso. In kako je govoril! Skoro ti ne morem povedati.«

»O, Bog se nas usmili!«

»Na samo božjo usmiljenost in pomoč se ne smemo zanašati, delati moramo tudi sami.«

»Kaj pa hočemo? Kako naj mu jo skrijemo?«

»Skrivali je ne bomo nič, ampak nekaj pametnejšega storimo!«

»No, kaj neki?«

»Veš kaj, omožimo jo! Tič se bojuje za družico, in tudi mož jo bode lože branil pred grajščakom, kakor midva.«

»A brez Alenčice ne moremo biti.«

»Treba bode. Ako je ne omožimo, vzame nam jo grajščak, češ, da jo potrebuje za deklo ali kaj drugega, ali jo pa vzame kak berič, pa smo ob njo. In kaj bode potem? Ali jo dobimo še kdaj nazaj? Ne, ne! Čim preje se omoži, tem bolje zanj in za naju.«

Mati Katarina prikima. Čez nekaj časa vpraša:

»In kje je ženin?«

»Kaj vprašuješ, kakor bi ga ne poznala?«

»Saj ima več snubcev, in ne vem, katerega misliš.«

»Alenčin ženin je samo Močilarjev Vid. Poznam ga, da je prav dober mladenič, zato bode tudi dober mož. Vem tudi, da ima Alenčico rad, in ona se ga ne bode branila.«

»Meni tudi ugaja.«

»No, torej prav. Jedenkrat nama je možiti hčer, moživa jo sedaj!«

Žena mu pritrdi.

Menila sta se potem, kaj bode treba pripraviti za možitev, kaj ji bode treba dati.

»Še danes se moramo zmeniti z Močilarji zaradi možitve. Saj nekoliko sva se s starim že menila, pa takrat se tudi meni ni mudilo. Da, še danes! V treh ali štirih tednih bode vse v kraju, ako pojde po sreči,« modruje Rman.

»Upajmo, da pojde!«

»Zato pa, da bode Alenčica ta čas bolj na varnem, naj gre k tvojemu bratu na Visoko in tam ostane do poroke.«

Žena ne odgovori ničesar, kakor bi ne bila zadovoljna z moževim nasvetom.

»No, kaj praviš ti?«

»Jaz bi rekla, naj ostane doma. Ako pa le hočeš, naj gre na Visoko za ta čas.«

»Videla bodeš, da bode prav.«

»Kdaj pa pojde?«

»Nocoj se zmenimo, jutri pa pojde. Čim preje bode z doma, tem manj me bode skrbelo.«

»Po Močilarja je treba iti, da se zgovorimo.«

»Jaz idem ponj.«

»Le pojdi, pa naj vsi trije pridejo, oče, mati in Vid.«

Rman vstane in gre k Močilarju. Rmanka pa se opre z lahtmi ob kolena,

nasloni glavo na roke in premišlja. Čez nekaj časa pride Alenčica v vežo.

»Ali sta že podelala?«

»Vse je spravljeno«, odgovori hči.

»Prav. Sedaj pa sedi k meni in se odpočij malo!«

Deklica sede na stol, kjer je sedel prej oče.

Pogovarjali sta se nekaj časa o navadnih rečeh, potem pa pravi mati:

»Alenčica, povej mi, ali bi se rada možila?«

Alenčica povese oči in zardi. Popravi si pečo, da bi zakrila svojo zadrego.

»Le povej, le, saj se ni treba nič sramovati! Stara si dvajset let, marsikatera se moži še poprej. Torej povej, ali bi se omožila rada, ali ne?«

»Mati, jaz res ne vem. Včasih bi se rada, včasih pa ne, kakor je. Ako bi šli vi z menoj, možila bi se veliko lažje.«

»Jaz ne morem s teboj, pa tudi tebi ne bode treba daleč hoditi; saj vem, da poznaš Močilarjevega Vida.«

»Poznam ga.«

»Vidiš, njega sva ti izbrala z očetom za moža. Ali si zadovoljna?«

Alenčica sramežljivo prikima.

»Nocoj zvečer pridejo Močilarjevi sem, da se zgovorimo.«

»O, že nocoj?«

»Nocoj, da bode vse poprej v kraju. Oče se boji, da bi ti oni pesoglavec s Čušperka kaj ne naredil. Saj veš, kakšen je. Ker te je včeraj videl, boji se oče zate. Ko bi se zazdelo temu neusmiljencu, pa bi te vzel za deklo ali še kaj hujšega.«

To je nagnilo hčer, da je bila čisto zadovoljna z možitvijo. Pogovarjali sta se razne reči, in skrbna mati jo je umno učila.

Med različnim delom in pogovori je prešel dan, in začelo se je mračiti. Ko so se prve sence nekoliko zgostile, šla

je Močilarica kar po vasi k Rmanu, po stezi za vasjo pa sta prihajala Močilar in sin Vid, da bi ne vzbujali prevelike pozornosti.

Ej, sevé, takrat se je snubilo po navadi drugače, toda ker so si bili Rmani in Močilarji prav na roko, ker so bili malone sosedje, snubili so bolj po domače, brez pomoči starih strijcev in ujev.

»Bog daj dober večer!« pozdravita Močilarja vstopivša.

»Bog daj!« odgovarjajo Rmani.

In brž so posedli po klopeh. Moški skupaj, stari dve skupaj, samo Alenčica ni vedela, kam bi sedla.

»K Vidu sedi!« pomaga ji stari Močilar iz zadrege.

Alenčica je slušala in sedla med Vida in svojo mater.

Marko je pa popravljaj luč. Pri čelešniku je sedel, deval v svečnik novo trsko, kadar je pogorela prejšnja, pazil, da je dovolj svetila, in jo sedaj otrnil, sedaj zopet obrnil, da je bolj gorela.

Po daljšem razgovarjanju o teh in onih rečeh preidejo na ženitev in možitve.

»Torej, kako bode z ženitvijo?« vpraša stari Močilar.

»Kako? — Ako ste zadovoljni, pa sedaj naredimo!« odvrne Rman.

»Take sile nam še ni, pa ako je vam prav, nam je tudi, pa naredimo!«

»Tudi mi bi imeli dekle radi doma, saj veš, da je mati že stara. Pa ker mislimo, da bi bilo zanjo bolje pri vas, da bi bila bolj varna, pa naredimo sedaj ženitovanje!«

»No, prav! Ali sta pa tudi ona dva zadovoljna?« vpraša Močilar.

Spogledata se Vid in Alenčica, in ta še bolj zardi.

»Kako pa, kot zadovoljna!« povzame besedo Močilarica.

»Jaz tudi mislim, da se ljubita in da se bodeta vedno rada imela,« pritrди Rmanka.

»Koliko pa daš ž njo?« vpraša Močilar.

Rman se popraska za ušesom in reče:

»Napravim ji lepo balo, kakor se spodobi, za doto ji pa dam kravo s teletom in deset novih beneških kron denarja.«

»Ni veliko.«

»Veliko ni, pa malo tudi ne. Vse to pa dobi brž, in to je vendar več vredno, kakor da bi veliko obljubil, pa malo dal.«

»Drugodi bi dobil več.«

»Take neveste nikjer! Poznaš-li še tako deklino, kakor je naša Alenčica?«

»Ali pa bode tudi dobra gospodinja?«

»To pa to, gospodinjiti pa bode znala Alenčica,« poseže v govor Rmanka. »Doma gospodinji že sedaj takó dobro, da se ne morem kar nič pritožiti.«

»Nekoliko jo bodem pa še jaz naučila,« oglasi se Močilarica.

»Prav, samo preveč ne bodeš smela biti sitna,« zavrne jo Rmanka.

Obe starki sta bili naposled zadovoljni. Dogovorili so se in sklenili, da bode čim najpreje ženitovanje.

Bati se je bilo sicer, da bode grajščak zaviral, a tem bolj so upali, da jih bode podpiral gospod župnik in tudi ujec iz Zatičine, ako bode treba.

Močilarji so se nekoliko čudili, zakaj bi morala nevesta na Visoko, a ko so slišali vzrok, pohvalili so umnega in skrbnega očeta.

Le Vid je bil nekam otožen in se rotil, češ, naj le pride po nevesto, ako se hoče poskusiti s kmeti. Bilo je že pozno, ko so odšli od Rmanovih ne- navadni snubci.

(Dalje.)



Diabolus vagabundus.

(Peklenšček Potepenšček.)

(Kratkočasnica. — Po narodnih pripovedkah spisal Anton Hribar.)

III.

Stoji tam sredi sela hram,
Krojač v njem šiva, žvižga sam.
Kar vrata mu odpre nekdo,
Krojaču govori takó:
»Kako, krojač, si ti vesel!
Boš mene v pomočnika vzel,
Da prislužiti kaj mi daš,
Saj šiva pač dovolj imaš?
Jaz šivam trdno in lepó,
Da morda sam ne znaš tako!«
»No prav, če mi ostaneš zvest,
Če tvoja ni kosmata vest,
Če šival bodeš z vnemo vso,
Kar ti le pride pod rokó.
Če pa pokvariš kako stvar,
Boš ob zasluženi denar!«

Tako odgovori krojač,
In vse mu potrdi rogač:
»Kako pak, to se pač umè,
Pravično mora biti vsè.«
Pa vsede k mizi se rogač
In šiva skupaj kose hlač.
Ko žvižga si krojač vesel,
Še škrat po malem je pričel;
Prav mično žvižgata oba,
Kot zna krojač, i škratelj zna.
Krojač le-ta vesel je res:
Rad govori in kolne vmes.
In hitro to spozna rogač,
Da grešen človek je krojač.
In ker krojač le kolne zmir,
Zapiše grehe si hudir,

Mene pa ljubil je dom, odkar me je svojca pozdravil,
 Njega ljubezni povsod spremlja me draga zavest.
 Tudi ne ljubi slepó ljubezen iskrena in čista:
 V prsih mogočen ukáz tajni je nje gospodar.
 Bratje, in to je dovolj — le jedna mi vstaja še misel:
 Svojce ljubiti in dom često nas tujci učé!

M. O.



Ljudska osveta.

(Povest. — Spisal *Podgoričan*.)

III.

Na konjih privihrajo,
 Dekliča odpeljajo.

Nar. pesem.



D rugi dan dopoldne je Rmanova mati pekla. Hčeri je bilo treba popotnice, ker pojde na pot na Visoko. Ni daleč tje; ako se dve uri dobro hodi, pa se pride tje gori, in dosti ljudij je že prej in potem prišlo na Visoko brez »brešna«. Toda Rmanka ni hotela, da bi njena hči prišla prazna k sorodnikom, zato je prej naštel na prste bratovo družino, potem pa je pekla in spekla toliko hlebčkov in še jednega več, kakor je bilo ljudij pri bratu na Visokem. Ker ni imela poslati kaj drugega primernega, poslati je hotela kruha. Stara resnica je, da so ženske strašno sitne, kadar kruh pekó, in sitna, čmerikava je bila tudi Rmanka. Žalostna je bila, ker pojde Alenčica proč, jezila se je na Čušperžana, da je tak, kakor bognasvaruj. Govorila je hčeri, kako naj se véde v bratovi hiši ter ji popisovala bratove lastnosti in navade. In imela je celó solze v očeh! Kaj čemo, taka so srca človeška! Tudi Alenčici ni bilo prav po volji. Malo

kislo se je držala, ker pojde iz doma, pustivša mater, očeta, brata in ženina.

»Spremim te do Podgore, potem pojdeš pa sama«, dejala ji je mati in si obrisala z rokavom oči.

»Kdaj pa grem?« vpraša jo Alenčica.

»Popoldne, proti večeru, da si le do mraka na Visokem.«

»Saj ne grem danes še nič rada.«

»Meniš, da te jaz rada pustim? Toda iti moraš, rekel je oče, in pa da bodeš prej prišla izpod oblasti Čušperžana; saj veš, na Visokem ni on več gospod.«

»Pa pojdem, da ne bode te skrbeli. Kadar mi bode dolg čas tam gori, gledala bodem pa v dolino.«

»Dolg čas ti ne bode tam gori, ujec Ureh je dober mož, povedal ti bode marsikaj veselega, žena je pa zgovorna, da se bodeta lahko vedno razgovarjali. Saj te pridemo obiskat kmalu; tudi Vid vem, da ni tak, da ne bi prišel nič pogledat.«

Tako sta se pogovarjali mati in hči, in ko sta povedali očetu, kako sta sklenili, pritrdil jima je tudi sam. Proti

večeru je imela torej Rmanova Alenčica zapustiti očetovo hišo na Vidmu in iti v varno zavetje na Visoko.

Istega dne je posedel gospod Henrik Čušperški po obilnem kosilu še nekaj časa za mizo v obednici. Prišel je bil prejšnji večer k njemu vitez Hugon Strmški, malovreden, lokav človek, poln raznih hudobij in malopridnostij. Hitro je bil zapravlil svoj gradič in sedaj se je klatil po vsej deželi ter iskal gostoljubja pri vitezi in drugih znancih. Na Čušperku se ni malokrat prikazal. Henrik ni sicer dosti maral zanj, a kadar ni bilo boljše družbe, bil je tudi ž njim zadovoljen. Rad ga je imel nekoliko tudi zato, ker se je smel norčevati iz njega, kolikor je hotel.

Na ogromni hrastovi mizi je stal velik vrč dobrega vinca, katero sta gospoda brez vse skrbi in bojazni krepko vlivala va-se. Pela sta tako kosmate in robate, da so se celó ne baš sramežljivi sluge in strežaji sramovali, in zraven sta vpila in se prepirala, da so se strežaji bali nevarnega spora. A takoj sta se zopet umirila in si pripovedovala vesele dogodke iz življenja in se krohotala, ako je kateri kaj posebno debelega povedal.

»Ti, vitez Henrik, poslušaj, kaj ti pravim! Dobro vince imaš in dobro si me pogostil. Pa ne vem, zakaj imaš te nerodne in kmečke dečake za postrežbo. Kjer strežejo ženske, tam je vse boljše in okusnejše.«

»Kaj to tebi!« zagrmí nad njim Henrik. »Če ti ni prav, pa pojdi!«

»No, no, le pomiri se! Saj nisem mislil hudo. Le povedal sem, kaj sem izkusil drugodi in ker bi tudi tebi rad svetoval. Pa, saj vem, sedaj hočeš biti moder in trezen, ker si vdovec. Pa ko bi videl, kako je drugodi . . .«

»Kaj meniš, da bi jaz ne imel lahko sto postrežnic in dekel, če bi hotel? In celó takih, kakoršnih ni na nobenem gradu. A nečem, da bi mi zapravljal, rajši se sam gostim. No, pa kar ni, to se lahko dobi.«

Nesreča ne počiva nikdar, pravi pregovor. Res nesreča se je pritaknila tudi tukaj, da se je Henrik spomnil Rmanove Alenčice. Že včeraj mu je rojilo nekaj takega po glavi, kar je omenil ravno kar gost; poslednje besede pa so njegovo željo in misel tako ojačile in utrdile, da je bil hipoma sklep storjen: »Da, Rmanova mora na grad, jaz jo potrebujem, jaz hočem imeti dekle, jaz hočem imeti njo, prav njo.« Tako je mislil naglo Henrik, kolikor so mu še pripuščali vinski duhovi.

Ni nam treba na dolgo popisovati, kako so se vrstile njegove misli, le to povemo, da je bil vesel tega, kar je gost opomnil. Bilo je to, kakor voda na njegov mlin. Zdelo se mu je, da ima sedaj vzrok, da ima pravico zahtevati jo za-se. Takoj dá poklicati valpeta.

»Ti, Boštjan«, (tako je bilo valpetu ime) »gospod Hugon pravi, da moramo imeti več dekel pri hiši. Ali bi ne bila ona-le, ki sva jo videla včeraj, dobra za nas?«

»Rmanovo z Vidma mislite, kaj ne? Dobra, dobra. Toda, toda . . .«

»Kaj mrmraš med zobmi? Povej, kaj misliš!«

»Mislim, da bi je stari ne dal rad. Potrebujejo deklino doma.«

»Pa potrebujem jo tudi jaz, človeče, ali nisi slišal, da jo potrebujem?«

»Seveda, če je taka, pa vendar . . .«

»Čepinjo ti razbijem, ti poštajna! (tako mu je rekel v jezi, mesto Boštjan), ako mi bodeš ugovarjal. Jaz jo hočem imeti, pa je. Ali si slišal?«

Henrik je bil jezen; valpet ga je dobro poznal in vedel, da mu ne sme več ugovarjati. Zato reče:

»Ako ukažete, grem pa vprašat, ali jo dadó.«

»Kaj vprašat! Jaz jo hočem imeti, pa je. Povej, da jo potrebujemo v gradu, da ne moremo biti brez nje. Ako je pa ne dadó, tedaj jo vzemi. Jaz jo moram imeti, jaz jo hočem imeti.« In oči so se divje in strastno iskrile v tem človeku, obraz mu je od vina in razburjenosti kar gorel.

»Kaj pa, ako je ne dobim z lepa?«

»Vzemi jo z grda!«

Kakor je bil valpet ponižen in previden, kadar je imel opraviti z gospodarjem, tako brezobziren in ošaben je bil, kadar je imel kaj posla s kmeti. Izprevidel je, da treba gospodarju izpolniti povelje, da se izogne še večjim sitnostim in njegovi nevolji.

»Nekaj hlapcev mora z menoj, da se bodo bali«, reče valpet.

»Stori, kar hočeš, a hitro pripelji deklino!«

Valpet odide. Ona dva sta pa nadaljevala svojo zabavo.

»V dveh urah bode deklica tu«, reče Henrik svojemu gostu.

Le-tá zmaje z ramami in pravi:

»Ne vem, da bi si kmetje kar tako pustili odpeljavati svoja dekleta.«

»Vidim, da malo poznaš kmeta. Kmet mora to storiti, kar zahteva njegov gospod, in do sedaj se mi ni uprl še nihče in se izvestno tudi ta ne bode!«

»Ako se ti pa ta uprè?«

»Ha! Potem, potem pa grem sam ponjo, in ti greš z menoj.«

»Ho, dobro, grem, grem! Sedaj pa pijva na dober uspeh!«

»Le nagni na dobro srečo!« odvrne Henrik. »Samo glej, da se preveč ne omočiš!«

»Ne boj se! Tvoje vino je za ženske, ne pa za nas junaške viteze, ki smo vajeni močne pijače.«

»Ne zabavljaj, dokler me ne bodeš ti napajal s svojim vinom!«

»Še stoji Strmec, in še živi vitez Hugon Strmški, ki ga kmalu pridobi nazaj!« pobaha se vitez gost.

»Da ga zopet zapravi«, oponese mu Henrik.

Tako sta se zabavala naša plemenita junaka in pila vino.

Valpet in dva hlapca so obsedlali konje in odjahali z grada. Jezdili so hitro, kolikor jim je pot dopuščala. — Krivico bi delali hlapcema, ko bi ne povedali, da sta šla nerada po takem opravku.

Rmanovi so sedeli tisto popoldne pred hišo v senci krive tepke. Imeli so poslednji pomenek zastran odhoda in možitve. Kar se prikažejo tam-le na poti kakor blisek z jasnega neba grajski hlapci z valpetom na čelu.

Hudo se prestrašijo naši ljudje in še bolj zdrhté, ko zavijejo oni naravnost v vas in proti njihovi hiši.

»Jojmene, prišli so!« vikne zamolklo Rmanka.

»Bodi tiho, počakaj, kaj bode!« zavrne jo Rman.

»Oče, ta je naji včeraj bičal!« šepetne Alenčica in namigne z očesom.

»Stopi za moj hrbet!« veli ji oče.

Rmanovi vstanejo raz trinožne stole in strahoma pričakujejo, kaj bode.

Valpet in hlapca ustavijo konje.

»Ali smo prav prišli? — Prav, saj vas poznam še od včeraj«, odgovori valpet sam sebi.

Rman obledi pri teh besedah, Alenčica se strese, mati pa v jok.

»Ne jokaj, stara!« izpregovori valpet.

»Nič hudega ne bode.«

Potem pa začne:

»Ti, kmet Rman, — ako se ne motim — pregrešil si se včeraj zoper našega gospoda, ker se mu nisi umaknil raz cesto, ampak si celó nalašč zvrnil voz in si s tem zaslužil kaznen. Ker je pa naš gospod milostljiv in dobrega srca, odpustil ti je zaslužen kaznen. Videl je tudi včeraj tvojo hčer, ki mu je prav ugajala. Prav sedaj jako potrebujemo deklet in postrežnice na gradu. Neki drug gospod, ki je sedaj na gradu, rekel je, da jo moramo imeti. Zato je izbral naš milostni gospod vašo hčer in jo namenil, da bode prva med deklami. Poslal nas je ponjo in trdno upa, da mu bode za to hvaležni. Ti kmet, bodi pameten, daj jo, godilo se ji bode dobro. Pri nas v gradu je malo dela, pa dosti jela.«

Razjahal je bil med tem konja.

Hlapca se nista mogla zdrževati, da bi se ne smejala sama za-se.

Zgodilo se je torej, kar je pričakoval Rman. Oskrbnik ga je prehitel. Kipelo je po njem od jeze, ko je poslušal valpeta. Silile so mu na jezik ostre besede, pa rajši jih je snedel in odvrnil mirno tako:

»Za pregreho svojo sem pripravljen pokoriti se. Včeraj se mi je zgodila samo nesreča. Gospod preveč hvali mojo hčer, ki ni vredna te časti. Povejte žlahtnemu gospodu, da sem vedno njegov najudanejši podložnik, da mu pa te želje ne morem izpolniti. Kmetija naša je velika, in nikakor ne morem dekleta pogrešati pri delu. Ne dvomim prav nič, da bi se ji v gradu dobro ne godilo, pa jaz je ne morem, nikakor ne morem dati. Poiščite si dekel drugodi, kjer jih imajo več, mene pa pustite!«

»Ej vraga, kmet je zvit«, sikne valpet v slabi nemščini svojima spremljevalcema.

»Dekel ne hodemo iskali drugodi«, pravi valpet. »Gospod nam je ukazal, naj pripeljemo tvojo hčer.«

»Povejte gospodu, da je jaz ne morem dati.«

»Moraš!« zavpije valpet ljuto, da se zgrozita mati in hči.

»Kaj pa bode hotela v gradu, saj ne zna nič drugega delati, kakor kmečka dela«, zavrne nekoliko osorno Rman. Na obrazu so se mu izpreminjale barve, in videlo se mu je, kako težko pridržuje notranji srd.

Mati je bila stopila bliže k hčeri in jo prišla za roko, in tudi Marko, dasi je bil še le šibak sedemnajstleten mladenci, stopil je nekako pogumno k očetu.

Valpeta je jezila kmetova trmoglavost.

»Daj nam deklè!« veli osorno in se hoče hčeri približati.

Rman mu zastopi pot.

»Deklè je moje. Svoje hčere ne dam, ne morem dati. Pustite nas, ki nismo nič hudega storili!«

Rmanka zajoče in zavpije glasno, da se je razlegalo po vasi. Ljudje so polagoma prihajali in gledali, kaj se godi.

»Svoje hčere ne dam vašemu gospodu nikdar!« klikne razjarjen Rman.

»Moraš! Gospod ti ukazuje, in slušati ga moraš, ker si njegov podložnik, tlačan. Gospod potrebuje bolj dékle, kakor ti hčere. Pusti jo, da gre z nami!« vpije valpet.

»Dobro vem, da sem tlačan«, zavrne ga ponosno in pogumno Rman, »vem pa tudi, kaj sem dolžan storiti gospodu. Naj mi ukaže pripeljati žita, pripeljem mu ga; naj zahteva iz hleva kravo, vola, dam mu ga; naj me izpodi iz hiše, pojdem: a svojega otroka ne dam mu nikdar!«

Valpet in hlapca osupnejo zaradi ponosnih besedij.

»Torej ti se upiraš, ustavljaš?« vpije valpet, ki je bil razdražen zaradi odločnih besedij Rmanovih. »Dobro, povem

gospodu, da nečeš storiti tega, kar ti velewa. Gorjé ti! Spametuj se! Daj svojo hčer! Saj ji ne bode nič žalega.«

Rman je nekoliko pomolčal, a ne da bi se premislil, ampak ker ni vedel, kaj bi odgovoril temu človeku. Potem reče:

»Dokler živim, branil jo bodem. Boga se bojim bolj, kakor tvojega gospoda.«

Med vaščani, katerih je bilo čim dalje več, slišalo se je pritrdjevanje in mrmanje.

Valpet je videl, da z grožnjo ne opravi nič, zato poskuša z lepo besedo.

»Rman, pamet! Pusti deklé z nami! Ne bode ti žal. Dekletu ne bode nič hudega, saj pride nazaj, kadar bode hotela. Kako prav bode tebi! Gospod ti najbrž desetino odpusti, in morda ti še tlake ne bode treba opravljati. Pomisli!«

»Ne pomišljam nič. Lepo vas prosim, pustite nas! Mi nismo nikomur nič žalega storili, izpolnjujemo vse dolžnosti in dajemo grajščini vse do poslednjega zrna. Torej pustite nas!«

»O, usmili se nas Bog!« vzdihovala je Rmanka in držala Alenčico, ki se je tresla, kakor trs na vodi.

Valpet je nemirno stopical okrog Rmana, ta pa se je vedno tako zastavljaj, da je bil med hčerjo in njim, ker se je bal, da bi je ne ugrabil, posadil na konja in odjahal ž njo.

»Torej je res ne daš?«

»Res ne«, odvrne osorno Rman, videč, da je vaščanov vedno več.

Tudi Vid pride na Rmanov vrt in stopi k Rmanu, ko vidi, kaj se godi.

»Daj jo!« zareži zopet valpet in hoče seči po deklici, a v tistem hipu ga prestrežeta Rman in Vid.

Kdo vé, kaj bi se bilo zgodilo, ko bi bil valpet še dalje natezal napeto struno! Skoro gotovo bi ga bili udarili.

A kaj sta delala grajska hlapca? Bila sta mirna, nekoliko v ozadju, ker jima ni nihče nič rekel. Valpet si ni upal zgrabiti s silo, ker je videl nevarnost. Ni se nadejal, da se bode kmet tako ustavljaj, marveč je mislil, da se bode zbal njega in hlapcev.

»Upor, upor, gorjé vam! Cela vas se ustavlja. To je očitna ustaja, to je zarota. Gorjé vam, gorjé!« kriči valpet in zajaše konja. »Vidva sta priči, da se je uprla vsa vas«, kliče hlapcema in se dela še bolj srditega, kakor je bil v resnici.

Vsi spodbôdejo konje in oddirjajo skokoma iz vasi. Vaščani so pa gledali za njimi, stiskali pesti in se grozili nenasitnemu grajščaku.

Valpet je bil zvit in previden, da malo takih. Ne samo, da se je nekoliko bal za kožo svojo, vedel je tudi, da bi omahljivi grajščak takoj zvrnil nanj krivdo, ko bi se zgodilo kaj nepovoljnega. Zato si je mislil: »Naj gre le sam ponjo, ako jo hoče imeti. Jaz se ne bodem zanj bil s temi ljudmi...«

Rmanka si obriše solze in objame hčer, rekoč:

»Alenčica, ljuba Alenčica, vzeti te nam hoče!«

»Prav si naredil, da mu je nisi dal«, prigovarjajo kmetje, ki so se bili sešli. Rman pa, ki je bil sedaj bolj pogumen, govori:

»Odira nas itak skoro do kože, da se težko živimo. Niti vesel, niti dobro rejen ne sme biti človek, ker ti beriči takoj pravijo, da žito skrivamo in tajimo. Nikdar jim ni dovolj desetine. Pa naj nas guli in dere, saj smo vajeni trpeti, a otrôk naših ne bode jemal. Temu se ne udamo. Do otrôk nima pravice.«

Kmetje so prikimavali.

»Le naj pride, sam naj pride po-njo! Ne dam mu je, naj bode, kar hoče!

Branil jo bodem, dokler bodem mogel.« Precëj časa so se tako pomenkovali in hladili jezo nad grajščakom. A ker se je bližal čas za večerjo, razšli so se polagoma.

Rman in vsi njegovi so bili zbegani. Rmanka je tarnala v jedno mer. Nihče ni mislil na svoje navadno opravilo.

»Bežimo!« svetovala je uboga žena.

»Kam bi bežali? Kako bi pa živeli? Veš, da ne smemo potem več nazaj?« zavrne jo mož.

»Pa naj Alenčica hitro gre, da je ne najde, ako še pride.«

»Da, da! Zakaj ni šla takoj že dopoldne! Kdo bi si bil mislil, da bode tako hitro tukaj ta satanski človek!«

Tako sta sklepala Rman in Rmanka. Toda Alenčica se je odločno branila iti. Tako jo je bilo strah, da ni hotela iz doma, in celó ne, ker ni vedela, kaj se bode godilo s stariši.

Silno se razjezi zvečer Henrik, ko se vrne valpet prazen domov.

»Kje je deklè? Zakaj je nisi seboj privedel?« kriči nad valpetom.

»Gospod, kmet je neče dati.«

»Kaj, dati je neče? Ali si ga prosil? Zakaj je nisi vzel s silo?«

»Gospod, to ni šlo. Vsi kmetje so se zbrali in strašno grozili. Premalo nas je bilo zoper toliko ljudij. Hotel sem jo ugrabiti, a ti uporniki so me kar odbijali. Premalo nas je bilo. In vpili so še, da vi pridite sami ponjo, če jo hočete imeti.«

Henrik je videl, da bi se jezil brez uspeha nad njim. Mislil si je tudi, da je res samo valpetu niso hoteli dati, a njemu samemu bi jo dali. In če je ne bi hoteli? S silo!

Taki prizori in taki naklepi niso bili nenavadni v onih časih. Kdo se je mogel ustavljati silovitim vitezom, ako so hoteli kaj dobiti?

Česar ni valpet zvršil po dnevu, to je hotel vitez po noči. Močno so hrskali konji, gredoč po znani poti, podkve so kresale iskre pod kopiti, v slabi svetlobi se je zabliščal v črni trumi kak nož in meč. Jezdec niso veliko govorili, le Henrik in Hugon sta dražila drug drugega z malovrednimi šalami.

Pri Rmanovih je bila še luč, ko je prišla četa pred hišo. Molili so nocoj nenavadno dolgo, saj so vedeli, zakaj. Zabobnela so tla, ko so poskakali jezdec raz konje.

»Bog nas varuj, tukaj so!« reče Rman in pretrga molitev. Groza obide vse, kakor bi jim žugala smrt. Vrata so bila zaprta.

»Odprite!« zasliši se kmalu glas valpetov.

»Kdo je?« vpraša Rman bolj iz navade, kakor da bi ne poznal glasú.

»Jaz pravim, da odpri, ti kmečka sraka!« zavpije Henrik sam skozi omreženo okno. »Mi smo tukaj in hočemo s teboj précej govoriti.«

Dokler je človek v svoji hiši, čuti se še vedno varnega. Tako je mislil tudi Rman, in ni mu dalo srce, da bi odprl. Ali je bilo pametno, ali ne, ne preiskujemo. V sili človek ne premišluje.

Kmalu so slišali udarce ob hišna vrata. »Rman, odpri, če ne bode huda!«

»Kaj smo vam naredili. Pustite nas! Kaj nam hočete po noči?« odgovarja v veži Rman in začne tiščati vrata.

Sedaj zagromé močni udarci ob težka vrata.

»Hoj, Marko, tiščat, tiščat!« kliče Rman in utrjuje debeli zapah.

»Ulomite vrata!« veli jezno grajščak dvema hlapcema. Drugi so bili na konjih za stražo. »Primate upornega psa! Poderite hišo!«

Tudi Rmanka in Alenčica planeta v vežo k očetu, ki se je upiral z vso

močjo v vrata. Alenčica bridko joka, mati vije roke in vpije na ves glas:

»Oj, usmili se nas Bog! Marija, pomagaj!«

»Žena, ne vpij, upri se v vrata, da ne uderó v vežo!« govori Rman, da se uboga žena še bolj prestraši.

»Oh, odpri jim, vse je zastonj, zgôdi se volja božja!«

»Ne, ne, hčere svoje ne dam, prej mu — —«

Ni še izgovoril pričetega stavka, ko trešči silen udarec ob vrata — še jeden, in vrata zropotajo po veži, da se je Rman moral umakniti.

Temne postave uderó v vežo, v kateri je luč iz spodnje izbe še nekoliko svetila.

»Zgrabite upornika, tega psa, in ga zvežite!« sika grajščak.

»Proč, pravim, proč, vi nasilniki!« zavpije hripavo Rman, kolikor more, poseže po težki sekiri, ki je bila naslonjena ob steno in stopi srčno pred Henrika.

Od zunaj pa se zaslišijo nekateri zamolkli glasovi: »Roparji, roparji!«

Henrik spozna, da brez sile ne opravi nič, potegne bliskoma kratki meč in sune močno Rmana v roko, da mu omahne in spusti sekiro. Rdeča kri se mu vlije iz rane in teče na tla.

Obupen krik se izvije ženi in hčeri.

»Morileci! Nasilniki! Roparji!« vpije Rmanka.

Marko hoče pomagati očetu, ali ko stopi k njemu, zaleti se vanj valpet, da se zvrne vznak po veži.

Hlapca zgrabita razoroženega in ranjenega Rmana, in ker je le še otepal, vržeta ga na tla ter mu zvezeta roke.

Oskrbnik je med tem zgrabil Alenčico.

Mati jo je držala z vso silo k sebi in tarnala:

»Moja hči! Moja Alenčica! Pustite jo!«

Ali ni se je usmilil gospod Henrik. Z valpetom odtrgata hčer od matere. Deklè se zgrudi na tla, a grozoviteža jo vzdigneta, in kmalu je bila posajena na konja.

»Kmeta zvežite in ga privlecite na grad!« zapové Henrik ter se dvigne na konja, na katerem je bila Alenčica. Hugon jo je držal, da ni omahnila.

Rman se ni upiral več. Ko so ga pehali iz veže, krikne s tresočim glasom ženi:

»Katarina! Žena! Vidimo se v nebesih!«

In ko se je hotel Marko ruvati s hlapcem, da bi iztrgal očeta, dé mu ta:

»Sin, miruj! Zastonj je vse! Ne zabi mene, in sestre! Skrbi za mater in slušaj brata Bojana!«

Rmanka se vzbudi iz dušne otrpnosti in plane iz veže.

»Moj mož! Moja Alenčica!« vpije in prihiti do hčere; hoče jo potegniti raz konja.

»Proč, starka!« kriči grajščak, in jo suje z nogo.

»Dajte mi hčer nazaj, pustite mi moža!« vpije mati v obupu.

»Idimo!« zaukaže gospod Henrik in izpodbôde konja z ostrogami. Ta se vspne in poskoči, a udari s kopitom tako nesrečno, da zadene Rmanko v desno stran pod rebra. Uboga žena za-
ječi od bolečine in omahne na tla.

Grajski odjašejo s hčerjo in očetom.

Vse to se je bilo zvršilo silno urno, kakor jastreb naglo privrši nad piščeta, zgrabi svoj plen in se ž njim dvigne v višavo. Brez uspeha čivka nedolžna živalca, in klokoče prestrašena starka.

Zaradi vrišča in vpitja so bili sicer prišli ljudje gledat izza voglov, v mesečini so videli zmedeno letanje, slišali klice na pomaganje, a nihče se ni upal stopiti bliže. Še le ko so odjahali roparji,

prišli so ljudje k Rmanovim. Silna groza jih obide, ko vidijo ležečo Rmanko, in pri njej klečečega sina Marka. Ženske so glasno jokale.

Prišel je tudi Vid, pa prepozno: neveste ni bilo več. Ko ugleda na tleh ležečo nezavestno Rmanko, vedel je vse. Brezmejna jeza nad grajščakom ga obide. Divje misli so mu rojile po glavi, in strašni sklepi so se mu rodili.

»Smrt roparju, smrt trinogu!« zakliče Vid, in možje za njim pritrdé: »Smrt! Ubijmo ga! Pokončajmo grad!«

Noč je zagrinjala s svojim plaščem grozno hudodelstvo, a nad nedolžnostjo je čulo božje oko. Gori nad Čušperkom je tu pa tam vsplamenevalo nočno bliškanje, v dolini pa so odmevali glasovi, kličeč maščevanje na grajščaka. Kdo vé, ali ne pride kmalu drugačna noč?

(Dalje.)



Diabolus vagabundus.

(Peklenšček Potepenšček.)

(Kratkočasnica. — Po narodnih pripovedkah spisal Anton Hribar.)

IV.

Po Kranjskem škrat okrog pohaja,
 Ponuja hlače in prodaja;
 : Todà spečati kratkih hlač
 Ne more zviti škrat rogač.
 Po dolgem trudu, trdi muki
 Obstane pri krčmarju Luki:
 »Krčmar, ti dosti barantaš,
 Blago gotovo kaj poznaš.
 Za hlače te-le, glej, čem znati,
 Kaj vredne bile bi med brati?«
 »Več dosti ne, ko groša dva;
 Okupljen je, kdor več ti dá!
 No, kaka če jim biti cena,
 Če komaj so mi do kolena!«
 »Le vzemi jih, kot ceniš sam,
 Samo, da jih enkrat prodam.
 Tri tedne že okrog jih nosim,
 Primerjam, hvalim, nudim, prosim:
 Pa kot da je zakleto vse,
 Ne mara zanje mi nihče.
 Krčmar, glej, usta so mi suha,
 Cel teden nisem jedel kruha,
 Le vzemi hlače in mi daj
 Pijače in pa jesti kaj!«
 Ker prazna je pred tujcem miza,
 Krčmar po vino se podviza;
 Bokal prinese, ker ni skop,
 Pa vsede k tujcu se na klop.

In škrat nadloge svoje pravi,
 Krčmar pa to, kar njega davi:
 Da je z družino večen križ,
 Ker krade zlate in drobiž;
 Da muči sam se in trpi,
 Ker sluga zvest se ne dobi.
 »Krčmar, le čuj: ko jaz, zvesteje
 Nihče ni služil ti popreje.
 Da slugo dobrega imaš,
 Povej le, koliko mi daš!«
 »Poln sod mi v kleti je črnine,
 Devet let stare že starine;
 Za leto pol ti bom ga dal,
 Da pil boš, ali ga prodal.
 Povej, če to ti je po godu,
 Potem pa v klet te peljem k sodu,
 Pa čep izbereš, ker ima
 Ta sod s črnino čepa dva.«
 »Ne branim, mož, se take plače«,
 Dé škratelj, misli pa drugače,
 Češ, predno vino poprodam,
 Oštirske grehe vse spoznam:
 Mešanje, laž in slabo mero,
 In pivcev v krčmi plitvo vero;
 Pri vinu se tajiti dá
 Najlože vera na Boga,
 Kjer shajajo se vkup igralci,
 Plesalke, godci in plesalci.

Pôzna se ura glasi . . . Po zraku prhutajo sove,
 Dôkaj že gnezdiyo let na Palatinskih zidéh — —
 Vik jim takó je neznàn . . . Ob stolpih podrtih pa truma,
 Kakor da truma duhóv ráste iz davnih grobóv . . .
 Pevec — med njimi si ti, Venúzijski pevec veseli,
 Némo ob stèbru slonèč, strune molčeče v rokàh . . .
 Pôzna se ura glasi . . . Oj pevec, ubèri te strune,
 Jedno še pesem zapoj, pótlej se vrni v pepel!
 Zláto godalo ob slop najbližji raztréšči na veke,
 Jedno le pesem zapoj rôdu človeškemu prej:
 »Vsému je čas gospodar, jedina je večna — resnica,
 Vse je nestálnosti plen, sama ostane — krepost!«

M. O.



Ljudska osveta.

(Povest. — Spisal Podgoričan.)

IV.

»Mati moja!« —
 Mati na tla pade, omedli.
 Narodna pesem.



Red Rmanovo hišo se je vršil žalosten prizor. Mlademu Mar-ku je bilo obupati. Očeta in sestro je bil odvel s silo čuš-perški oskrbnik, mati pa je ležala nezavestna na tleh; le zamolklo ječanje se ji je privilo včasih iz grla. Srd in strah sta mu polnila dušo, in solze so mu silile iz očíj. Ženske so tarnale — saj jih poznate — in oživljale Rmanko z vodo in kisom. Na-posed jo prenesó v hišo ter položé v posteljo. Ljudje so nekoliko časa še stali zunaj hiše v gručah in se razgo-varjali. Preklinjali so grajščaka in se mu grozili ter ugibali, kako bi dobili Rmana nazaj; zlasti Močilar je silil, naj bi urno kaj ukrenili. Slišala so se razna mnenja; največ jih je vpilo:

»Uprimo se in otmimo Rmana in hčer!«

A, ko so nekateri ugovarjali, da je zaman upirati se, odgovarjali so prvi:

»Zakaj so pa Kočevarji pregnali svojega grajščaka, ki je mogočnejši nego naš? Še Slemenci so se uprli, ki jih je tako malo!«

»Pa so bili premagani!« zavrnilo so drugi.

»Sevé, ker so verjeli grajščaku, ki jih je toliko časa motil z lepimi oblju-bami, da mu je prišel na pomoč Tur-jačan, in sta jih potem oba natolkla.«

»Z nami bode storil naš tudi tako.«

»Mi se pa ne damo!« zavrnilo so jih pogumnejši.

In še mnogo so se razgovarjali, a ukrenili ničesar, ker so vedeli vsi, da je grajščaku težko kljubovati.

Polagoma so se ljudje razšli, pri Rmanki so ostali le Močilarji in nekaj soséd. Žena je trpela hude bolečine,

udarec konjskega kopita je bil silen. Še le proti jutru se je nekoliko zavedela.

»Kje je hči? kje je mož?« bilo je prvo njeno vprašanje.

In ko se spomni žalostne resnice, občuti še večje bolečine. Blizu poldne reče zamolklo, skoro šepetaje, sinu Marku:

»Moj sin! kmalu me izgubiš. Čutim, da ne bodem živela. Težko bodem umrla. Mož in hči sta gori v gradu in niti ne mislita, kaj se godí z menoj; a sin Bojan je daleč tam v samostanu in ne vé, kaj je doma. Rada bi videla še vse pred smrtjo, pa jih ne bodem. O da bi prišel le Bojan!«

»Mati, ljuba moja mati, tako hudo morda ne bode. Ako Bog dá, ozdraveli bode, vendar, če hočete videti Bojana, hitro grem ponj.«

»Ti, sam?« šepetne starka. »In ako umrjem med tem časom?«

Nove solze polijó Marka.

»Kje je Vid?« vpraša mati.

Močilarica je sedela pri mizi, in ko je slišala vprašati Rmanko po Vidu, stopila je iz hiše in zaklicala:

»Vid! Vid! Pojdi sèm!«

Po vrtu je hodil zamišljen. Da mu je čušperški grajščak uplenil nevesto, to ga je peklo in jezilo. Snoval je razne naklepe, kako bi jo otel, kako bi se maščeval. Na materin klic pride v hišo.

»Vid!« izpregovori Rmanka in mu namigne.

Vid stopi k postelji in se skloni, da bi bolje slišal tiho govorečo bolnico.

»Vid! Rada sem te videla in želja moja je bila že nekdanj, da bi bil ti Alenkin mož. — Ker je prišlo tako, ne smeš je pustiti v grajščakovih rokah, ampak jo moraš rešiti. In ako se ti posreči dobiti jo nedolžno nazaj, kakor je bila, vzemi jo in ljubi jo! — Prosim

te pa še nekaj. Rada bi videla Bojana. A ker sina Marka težko pogrešam, prosim tebe, da greš ponj!« Govorila je jako počasno in težko.

»Tako grem, takoj!« odvrne Vid in še pristavi: »Obetam vam, da ne bodem miroval prej, dokler ne bodeta Alenčica in oče prosta.«

Vesetje zasine na obrazu bolnice. Vid se pa poslovi, gre domov, preobleče se in potem hiti proti Zatičini.

Mladi Bojan obledi, ko mu pové Vid, kaj se je zgodilo doma. Hitro poleti v celico k ujcu, menihu Stanku. Posvetujeta se in potem gresta oba h gospodu opatu, da bi dovolil Bojanu domov.

Tedaj je bil opat v zatiškem samostanu Ivan Glavič, mož najlepših zmožnostij, da so ga spoštovali celó plemenitniki. Ta je z veliko pazljivostjo poslušal pripoved Bojanovo, kateri mu je s tresočim glasom pripovedoval nesrečo starišev. Dobri opat je bil ganjen do solz, in ko je Bojan končal, vzdihne:

»Oh, doklej, doklej bodo ti roparski vitezi še tlačili naš narod, doklej ga bodo še uničevali! Oj, koliko lepih in plemenitih zaslug bi si pridobili v boju z nekrščanskimi Turki, ki plenijo po naših krajih in odpeljavajo ljudstvo v sužnost! Toda nimajo srca, ne razuma. Kar Turek pusti, pograbiyo sami. Idi, ljubi sin, domov, ako moreš kaj pomagati!«

Bojan se pripravlja oditi.

»Čakaj, ljubi sinko, še nekoliko! Dam ti pismo do oskrbnika čušperškega, morda ti bode koristilo. Včasih so vitezi radi poslušali svete zatiških menihov. Poskusimo!«

In modri opat vzame kos papirja in napiše nanj nekaj vrstic. Ko je končal, zgane pismo in je po tedanjem običaju zapečati z velikim samostanskim pečatom.

»Vzemi to pismo, in ako bodeš kaj prosil v Čušperku, oddaj je vitezu oskrbniku. O njem se čuje, da je silovit mož, vendar, ako ima še količkaj vere in usmiljenosti v srcu, upam, da ne bode pismo brez uspeha.«

Bojan je vzame ter opata lepo zahvali. Potem poklekne, in častitljivi opat mu dá svoj blagoslov.

Urno se še preobleče mladenič v navadno obleko, ker ga še niso vezale obljube, poslovi se od ujca in kmalu odide z Vidom.

»Bojan, pozdravi mater in povej ji, da se je bodem spominjal v molitvi«, reče menih Stanko za odhajajočim Bojanom. Izpred samostana gleda še za njima, dokler mu nista izginila iz očíj. Šla sta hitro, mudilo se jima je, ker se je solnce bližalo večeru.

Bojan je bil, kakor smo že povedali, triindvajsetleten mladenič, nekoliko visoke rasti, toda ne šibkega života; širokost in visokost sta bili v pravem, očesu všečnem razmerju. Njegov prikupljivi obraz je krasilo prosto, visoko čelo, iz živahnih očíj je odsevala odkritosrčnost, z vsega obraza pa neizrazljiva plemenitost notranjega človeka. Njegov glas je bil čist in lepo zvoneč, pridobil je mahoma poslušalca za-se.

»Ti Vid, povej mi odkritosrčno, ali je hudo materi? Nikar mi ne prikrivaj!« izpregovori med potom Bojan.

Vid pogleda Bojana, kakor bi se bal povedati resnico.

»Povej mi, sedaj je že itak vse jednako! Kar je, to je.«

Obotavlja se Vid prisiljeno zakašlja in brez odgovora koraka dalje.

Bojan ga pogleda vznemirjen.

»Vid, govôri!« reče s prosečim glasom.

»Bojan, ne prestraši se preveč! Z materjo bode težko kaj«, odvrne pol-

glasno Vid in povese oči, kakor bi se bal videti bolesten obraz Bojanov.

Bojan obstane, obledi, in neki mraz ga spreleti.

»Torej bode umrla? Moja mati umrla, umrla . . . ?« ponavlja, in beseda mu zastane.

»Bojan, pogum, ne obupaj zaradi tega!« tolaži ga Vid.

»Kdo, kdo je kriv bolezní njene? Morda tudi on?«

Vid prikima.

»Grozovitež!« — jekne Bojan. »Odvel mi je sestro in očeta in umoril mater!«

»In meni je ukradel nevesto!« pristavi Vid srdit.

»Ali je bila tvoja nevesta?«

»Predsinočnjim smo se zmenili za trdno in svatovali bi bili kmalu, a ta vražji grajščak nam je razdril vse.«

»Ali te hudo peče?«

»Čemu vprašuješ? Prej ne mirujem, da dobim Alenčico; ako je pa ne, maščeval se bodem izvestno, da me bode pomnil«, govori strastno Vid.

»Vid, delala bodeva skupno pa previdno; ti si otmeš nevesto, jaz očeta in sestro«, dé Bojan.

»Sama ne bodeva, z nama bodo vsi vaščani. Vse je razburjeno. Vse preklinja grajščaka in se mu grozi!« pravi Vid.

»Tem bolje! Sedaj mi pa povej, kako se je zgodilo vse!«

Urno sta korakala po stezah in potih. Bojan je molčal, Vid je pa natanko pripovedoval vse dogodke, ki so nam že znani.

Štiri dobre ure sta potrebovala do doma. Solnce je bilo že zdavnaj zatonilo, in jasna, zvezdnata noč je ležala nad mirno krájino.

Nemiren, boječ se najhujše nesreče, stopi Bojan v rojstveno hišo. Molče sta si stisnila brata roke; toliko sta si imela

povedati, a ni bilo besedij; gledala sta se nekaj hipov ljubeče in s tem sta si odkrila vsa svoja čustva.

Ženske, ki so stale in sedele pri postelji, razmaknejo se, in Bojan stopi k smrtni postelji svoje matere. Pač mu je trgala srce neznosna žalost, ob enem pa ga je naganjala jeza, da bi se maščeval nad grajščakom. — Mati je ležala mirno v nekaki omotici. Desnico je držala na odeji, na obrazu se je kazal znoj, oči je motno upirala v strop, kakor bi hotela nekaj videti.

Bojan je stal nem pri postelji, gledal svoje najljubše bitje na zemlji, in solza za solzo mu je drknila po cvetočem licu.

Rahlo prime za prste materine roke, skloni se prav k nji in šepetne:

»Mati!«

Bolnica se stresne.

»Mati, ljuba moja mati!« šepetne glasneje Bojan.

Ona globoko vzdahne, kakor bi se vzbudila iz čudnih sanj in uprè trudne oči v Bojana. Spoznavši ga se razveseli.

»Ali si vendar prišel?« izpregovori težko, da je bilo le malo slišati.

»Moja mati!« zaihti zopet Bojan.

»Težko sem te pričakovala«, nadaljuje bolnica počasi. »Želela sem te še videti. Saj morda veš, kako je, saj so ti povedali?« ...

Bojan prikima.

»Oče in Alenčica sta v gradu, Bog vé, kako se jima godi; jaz pa ležim, udaril me je konj takó, da ne bodem vstala nikdar več.«

Obilnejše solze polijó Bojana, iz prsij mu pridejo globoki vzdih.

»Mati, bolje bode, upajmo!«

Ona naredi z roko zanikajoče znamenje.

»Nikdar več. O, ko bi vedel, kako me boli tu notri, kako me tlači tu v prsih!«

Počasi je govorila, in že na glasu se je poznalo, da trpi silne bolečine.

Bojan, Marko in Vid so stali prav pri postelji in pazili na vsak njen gibljaj. Molčali so, gledali jo, a grenke misli so jim polnile dušo. Bojan in Marko sta mislila zlasti na materino smrt, a Vidu je bila pri srcu bolj nevesta, in snoval je razne načrte, kako bi jo otel in kaznoval siloviteža.

Močilarica in še dve ženski, ki sta bili ostali v hiši, zadremale so sedé na klopi.

Bilo je res prav žalostno v hiši. Pri peči je v čelešnik zataknjena bukova trska vedno nagajala: sedaj je pojemala, gorela prav močno, sedaj se kadila, da jo je bilo treba vedno popravljati. Culo se je le težko sopenje bolnice in raskajoče dihanje dremajočih: jako dolgočasno je bilo.

Ko se mati nekoliko počije od govorjenja, začne:

»Jutri na vse zgodaj mi idi, Marko, po mašnika. Za svet ne bodem več skrbela, storita vidva, kar moreta. Sedaj se moram pripraviti še za večnost. Kakor Bog hoče! Saj prav zdrava že dolgo nisem bila in sem mislila večkrat na smrt. Marko, prav zgodaj, in prosi, naj pridejo hitro!«

V jutro po oni žalostni noči so ljudje vreli skupaj, ker na vse kraje se je bil že raznesel glas, kaj se je zgodilo: prišel je mašnik s sv. obhajilom. In bilo je prav ne samo za dušo, ampak tudi za telesne bolečine nesrečne Rmanke, zakaj duhovnik je naročil, kako naj ji strežejo in pomagajo. Spoznal je pa, da zanjo ni več zdravila. Pobit in žalosten je šel domov in premišljeval neznosno stanje ubogega ljudstva, ki ima samo jedno srečo in dobroto, da namreč sme pričakovati boljše osode v večnosti.

Zdelo se je, da je odleglo ženi. Mirneje je dihala, ustna so se ji zibala, kakor v molitvi. Govorila je le malo; tu pa

tam je prosila, naj jo prelože, ker je težko ležala, a zaječala je večkrat bridko, ko so jo ženske prevzdigovale.



Potrpežljivost. Črtica Janeza Šubica za muzej v Kaiserslauternu. — (Po fotografiji.)

Sinovoma je še naročala:

»Rešita očeta, otmita sestro!«

In sinova sta ji slovesno zatrjevala, da izpolnita njeno naročilo.

Proti večeru je bilo z Rmanko slabše. Govorila je teže, in bolečine so jo večkrat še onesvestile. Vzhajajoče jutranje solnce, ki je posvetilo tretji dan po

nesrečni noči skozi malo okno na njeno posteljo, našlo jo je v smrtnem boju. Ni umirala dolgo, saj se smrt ni imela boriti z močnim junakom, ampak z oslabele ženico.

Malo pred smrtjo je še prosila Bojana, naj reši očeta in sestro.

»Kaj ne, Bojan, da ju rešiš?«

»Mati, prisegam vam pri Bogu, da ne bodem miroval prej, dokler ne bodeta rešena oba!« potolaži jo sin.

»Bog, bodi nam milostljiv!« reče še, — bila je to njena poslednja beseda.

Navzoče ženske so jokale. Bojan pa je nekaj časa vzdihoval in molil, potem pa šel iz hiše. Grozna bolečina mu je trla srce, ljubil je mater bolj, nego svoje življenje.

Smrt Rmankina se je razvedela bliskoma po vsej dolini. Hodili so jo kropit trumoma iz vseh vasij in selišč. Vsak je hotel videti nesrečno ženo. Postajali so pri mrliču in ko so gledali njo, ki je bila žrtva grajščakove surovosti, občutili so še le prav neznosni tlačanski jarem. Molili so za rajnico, a marsikdo je dal duška svojemu srdcu z rotnjem.

Drugi dan je bil pogreb. Žalostno so zvonili zvonovi, ko so nesli pogrebci ženo po zadnji zemski poti. Ker je bila obče spoštovana, privrelo je silno veliko ljudij k pogrebu. Govorili so mnogo in pomilovali odkritosrčno nesrečna sinova, ki sta stala zraven odprtega groba in nista mogla zadrževati bolečnega ihtenja in solz, ki nista mogla zakrivati pekoče srčne bolečine. »O uboga sinova! O ubogi oče, uboga hči!« Tako se je slišalo. Naj bi bil tedaj kdo zaklical: »Za menoj, na grad, idimo otet očeta, hčer!« gotovo bi bila šla večina za njim. Močnejšega netiva za upor proti grajščaku ni bilo treba. Naše ljudstvo je bilo tedaj mirnejše, nego dandanes. a take silovitosti ni moglo prenašati.

V.

»Al' boš martro raji trpela,
Al' moža mene imela?« —
»Martro raji čem trpeti,
Kakor te moža imeti!« —

Narodna pesem.

Ko sta se bila vrnila Bojan in Marko od pogreba domov in našla rojstveno hišo prazno, zapuščeno, storilo se jima je še mileje pri srcu, obšla ju je še večja žalost. Molčé sta sedela, gledala se, in solze so jima rosile iz nova na lice. Ljubljena mati v zemlji, oče in sestra pa v gradu!

Precej časa sta sedela tako. Govoriti sta imela toliko, vendar nista mogla. Nekateri sosedge in znanci so prihajali v hišo, tolažili oba, in obetali, da jima pomorejo, naj se le zaneseta nanje. To sočutje ljudij jima je delo dobro, dasi se nista mogla z njimi razgovarjati. Bojan, starejši, ohrabri se prvi:

»Marko, kaj bodeva počela?«

»Jaz ne vem. Stori, kar veš, da bode najbolje«, odvrne Marko in žalostno pogleda brata.

»Greš-li z menoj v grad?«

»Kamor hočeš.«

»Ali se ne bojiš grajščaka?«

»Zakaj? Kaj mi more storiti? Ako me zapre v ječo, bodem vsaj pri očetu in sestri«, pravi Marko solzeč se.

»Očeta in sestro morava rešiti, morava!« vikne Bojan. »Ako ju ne dá z lepa, poskusiti morava s silo.«

V tistem hipu stopita v hišo Vid in oče njegov.

»Kaj bodeta storila sedaj?« vpraša Močilar.

»Sama ne veva, kaj bi? Očeta in sestro morava rešiti!« pravi Bojan.

»Težko bode to delo.«

»Težko, prav težko! Pomisliti treba, predno se lotiva, obupam pa ne. Nekoliko sem že mislil in sklenil, da greva

z Markom v grad ter grajščaka prosiva, naj izpusti očeta in sestro. Poveva mu, da je umrla mati, in ako ima še kaj človeškega srca v prsih, usmilil se bode. Kaj pravite vi na to?»

Močilar prikima.

»Prav, le pojdiva in ponižno ga prosita, morda se vaju usmili. S teboj, Bojan, ki nisi več kmet, morebiti ne bode ravnal tako grdo, kakor ravna z nami.«

»Imam tudi pismo, da mu je dam. Pisal mu je opat, ki je spoštovan gospod: to bode pač pomagalo!«

»Če je taka, ne boj se več! Takega moža, kakor je zatiški opat, bal se bode vendar in ga slušal.«

»Ali greste tudi vi z nama?»

Močilar zmaje z glavo in jo povesi.

»Ne morem iti, ne grem. V gradu imam silno nerad opraviti, ker se z gospodom vselej grdo gledava. Morda bi bilo še slabše, ko bi šel jaz z vama.«

Bal se je, da bi tudi njega grajščak ne obdržal v gradu.

»Grem pa jaz, ako me hočeta seboj!« reče Vid odločno.

Oče ga nevoljen pogleda.

»Dobro, pa pojdi, saj si ženin Alenčice, da bode nas več!« pravi Bojan.

»Oprezni morate biti, jako oprezni, da vsem ne izpodletiš, opominja Močilar.

»Žalil ga ne bode nihče, samo prosili ga bomo, naj izpusti očeta in Alenčico. Vedeli bomo vsaj, pri čem smo in kaj smemo pričakovati.«

»Ugovarjati mu ne smete, rajši pojdiva brez njiju iz grada, in poskušali bomo osloboditi jih kako drugače.«

»Ha, ako bi imel jaz dovolj moči, ne moledoval bi za očetovo in sestrino oprostitev, ampak uničil bi trinoga, razrušil oni črni grad«, klikne razburjen Bojan in hodi po hiši.

Srd in maščevalnost sta pridobivala vedno več prostora in moči v njegovem srcu.

»Ti si prenagel, prehitro vskipiš; prikrivaj, brzdaj se, ko bodeš stal pred njim, sicer veš, kaj te čaka!«

»Vem, dobro vem: ječa! Toda ne bodem molčal zaradi ječe, ampak zato, da se bodem maščeval, ako ne izpusti očeta in sestre. Uničiti, pokončati moramo vraga, saj je on tudi nam vse pokončal. Poglejte našo hišo! Kje je oče, kje je mati, kje je sestra? In če bi se nadejal kaj dobička od naju, še naju bi ugrabil.«

Izginil je raz njegov obraz oni otožni izraz žalosti; razburjenost mu je žarela na licu.

»Bojan, dobro za-te, da nihče ne čuje tvojega govorjenja. Ko bi zvedel grajščak, kaj si rekel, pokoril bi se v temni ječi do smrti.«

»Za to sem sedaj brez skrbi. Videl bode grozovitež, da tudi kmet kaj more, ako hoče. Kaj mi je življenje, kako vrednost ima, ko so mi vse pokončali? Ali bi mogel biti kdaj miren za samostanskimi zidovi? Jaz sem sin: kakšen sin pa bi bil, ki bi ne strl očetovih okov? In brat sem: slab brat bi bil, ko bi ne branil nedolžnosti svoje poštene sestre!«

Mladenič je gorel v srčnosti. Ne vem, kaj bi bil storil, ko bi bil sedaj pred njim grajščak.

»Bojan, jaz ti pomorem, jaz grem s tabo, če hočeš, v smrt«, vsklikne Vid navdušen.

»Za Boga, molčita! Oh, kaj bode! Oh, mlada, vroča kri!« tarna Močilar z boječim glasom. Dobri starec se je bal za mladeniče, najbolj za sina Vida.

»Oče, pustite nas vendar!« zaprosi Vid. »Ali ni dolžnost naša, da rešimo jetnika, ali ni dolžnost moja, da rešim

nevesto? Saj je nevesta moja, saj ste tudi vi privolili!»

Mož ni mogel ugovarjati, zato pravi:

»Torej čakajte in poslušajte, kaj vam rečem. Slušajte me, ker jaz sem že dokaj izkusil! Gori greste vsi trije; pa za-te Vid bi bilo bolje, da ostaneš« ...

»Jaz grem tudi, jaz grem!« prestreže mu sin brž besedo.

»Pa pojdi, če ne moreš drugače«, popravlja oče. »Vidva povejta, da sta sinova Rmanova, ti pa reci, kar hočeš, ako te bode kaj vprašal; prosite ga ponižno in povejta mu, kaka nesreča je vaju zadela in opomnita, da sedaj nima kdo gospodariti in gospodinjiti na domu. Ako bode nad vami vpil in rohnél, ne smete mu ugovarjati nič in še ponižneje se vêdite, da se vas ali usmili, ali vam vsaj nič žalega ne stori. Ti Bojan, pismo mu le pokaži! Pa kaj bi te jaz učil, saj to sam bolje veš.«

»Prav tako bomo storili, in jaz si rajši jezik odgriznem, kakor bi mu kaj žalega odgovoril«, odvrne Bojan.

»Vama pa ni treba govoriti, ker z grajščakom in takimi ljudmi še ne znata. Kdaj greste?«

»Popoldne — ali ne?«

»Bolje je, da greste sedaj, da govorite ž njim še predpoldnem; saj veste, da ga je popoldne še malokdo videl treznega: z vinskimi ljudmi pa ni dobro pečati se.«

»Idemo takoj, da bomo v gradu, predno zazvoni poldne.«

»Ako bi vam bilo kaj hudega, — nič se ne vé, kaj pride —, pa ti Vid sestrancu Ožboltu naroči, ki služi tam gori, naj mi pride brž povedat, kako in kaj. Nanj se lahko zanesete.«

»Ne bojte se, vêdli se bomo pazljivo tako, da ne bode našel nobene krivde in nas ne bode mogel zapreti.«

»Prav! Pa idite srečno v imenu božjem in se vrnite z očetom in Alenčico, katerih že vsa vas težko pričakuje.«

Nekoliko se še očedijo in pripravijo, zlasti Vid, potem pa odidejo.

Molčé so hiteli proti Čušperku, kamor so dohajali kmetje vselej boječi in neradi, ker so se bali grajščaka. Naši trije znanci pa niso molčali zaradi strahu, ampak zaradi skrbi in negotovosti, ker niso vedeli, kako bodo opravili v gradu.

Kratko in malo sta izpraševala Vid in Marko Bojana, a ta jima je odgovarjal še krajše. Mislil je, kako bi nagovoril grajščaka, da bi ga bolj počastil in se mu prikupil.

»Bojan, povej mi vsaj, kaj narediš potem, ako se vrnemo brez obeh?« izpregovori Vid, ko so bili že blizu gradu.

»Tega ne vem!« odvrne Bojan. »Sedaj ni čas premišljevati o tem. Ne ustrašita se ga, ako bode kričal nad nami; srčnost velja! Ustavimo se, da se nekoliko ohladimo in si poravnamo obleko.«

Obstanejo pod senčnato bukvo, da se ohladé. Mi pa poglejmo, kje sta Rman in hči, in kako se jima godi.

Blizu polnoči je bilo, ko je privêl nasilni Henrik uplenjeno Alenčico, in so prignali surovi hlapci njenega očeta v grad.

Alenčica je v strahu jokala in vpila: »Moj oče, moja mati! Moj oče, moja mati!« Nobene besede ni odgovorila grajščaku, ki se ji je sedaj smejal, sedaj se nad njo jezil.

Rman je pa molčal. Grozna istina, da je ljubljena hčerka v oblasti tega človeka, bolela ga je bolj, nego najhujše rane. Očital si je bridko, zakaj je ni poslal o pravem času na Visoko in se tako ógnil tej veliki nesreči. Večkrat

mu je drknila debela solza po stari-kavem lieu.

»Kje je moja hči?« vpraša na grajskem dvorišču spremljevalce, ko dospó za grajščakom domov in se zapró za njimi vrata.

»Ne vemo, saj vidiš, da smo prišli s teboj.«

»Pa jaz hočem vedeti!« zavrne jih s tresočim in jeznim glasom Rman.

»Ha, ha, ti nam hočeš zapovedovati«, zakrohota se hlapci in valpet. »Ne veš li, da si v naši oblasti? Ne veš li, kaj te čaka?«

»Mučite me, kolikor vam drago, toda povejte, kaj je z mojo hčerjo!«

»Njej je dobro, bolje, kakor bode tebi«, pravi valpet in gre iskat gospoda.

»Bog, zakaj si mi dal hčer!« vzdihne Rman in sede na hlod, ki je ležal blizu vrat. Mož je bil truden, bolj od žalosti, kakor od telesnih težav. Naslonil je glavo na roko in roko podprl na koleno. Hlapcem se je menda smilil, zato ga niso dražili. Za nekaj časa pa stopi valpet med-nje:

»Peljite ga v severni stolp in dobro ga zaprite!«

»Kje je moja hči, kje je?« zakriči obupno Rman, da žalostno odmeva od zidovja.

»Streže gospodu!« odvrne valpet.

»Kje je? Pokažite mi jo, hočem jo videti! Alenka!«

»Molčite! Nocoj je ne bode videli, morda jutri.«

»Nocoj, nocoj! Kje je moj otrok?« vpije in prosi še silneje in mileje Rman.

»Ne kriči, kmet! Odvedite ga!«

Hlapci pa zgrabijo in siloma tirajo Rmana, ki se jim ni mogel upirati, v samotno ječo severnega stolpa.

Ozka in nizka luknja je bilo stanovanje Rmanovo. Skozi ozko, omreženo okno je prihajal zrak v neprijazni pro-

stor. Na tleh je bilo nekaj slame za posteljo, in ob drugi steni je stal okoren stol pri širokem stebru. Skoro zgrudil se je Rman na slamo, stopivši kot jetnik v to votlino. Zaman bi se trudili opisati vse to, kar se mu je godilo v duši, pa saj skoro tudi sam ni vedel, kako mu je. Bilo mu je sedaj skoro vse jedno, ali še živi, ali ga umoré, ko so mu vzeli otroka in slobodo. Za nekoliko časa mu prinese neki drugi hlapec vode v slabi posodi in ga vpraša, ali morebiti česa želi. Tega pač ni storil zaradi ukaza, ampak ker se mu je Rman smilil. Ko se pa Rman ne zmeni za to, zapre hlapec vrata, ključ se zavrti, in jetnik je bil sam, sam v popolni temi. Kako bi bil zaspal v takem stanu? Vzdihoval je, molil, rotil se in prosil Boga, da bi mu podelil moč, da bi podrl nad seboj debelo zidovje in bi tako pogubil vse, kar je pod grajsko streho. Še-le proti jutru je zatisnil utrujen oči.

Alenčica je imela dokaj prijaznejše stanovanje, kakor njen oče. Ko jo je privêl Henrik v grad, peljal jo je v svojo sobo, kamor je šel za njim tudi njegov gost Hugon. Velel ji je sesti na stol, pa Alenčica se je umaknila v kot, zakrivala si z zastorom obraz in jokala. Zaman sta jo kar najprijazneje ogovarjala plemenita gospoda in jo tolažila; na vse besede je bil odgovor le jok.

»Oh, moj oče, moja mati!« klicala je in prosila. »Peljite me k očetu! Izpustite naju!«

»Vidva ostaneta tu. Tvoj oče me je preveč razžalil, tebe pa potrebujem«, odgovoril ji je grajščak.

»Čemu vam bodem? Kaj vam je storil oče?« Zopet bridko zajoče.

»Joka, kakor dojenček«, opomni hudomušno Hugon. »Imel bodeš žalostno postrežnico.«

»Ti si zloben«, odvrne Henrik. »Pa prepričaj se kmalu, da taka deklica ne streže v nobenem gradu, kakor v mojem.«

»Deklica, pojdi!« veli grajščak Alenčici, stopi k nji in jo prime za roko.

Alenčica ga plaho pogleda.

»Ne boj se, pokažem ti tvoje novo stanovanje.« Vzame svečo in gre po nekoliko ozkem hodišču. Boječe gre ona za njim. Privede jo kmalu v čedno sobico, kjer je bilo nekaj navadne oprave.

»Tu bodeš prebivala odslej«, reče ji oskrbnik in prižge oljnato svetilko.

»Kje pa je moj oče?«

»Ima tudi že posebno sobico«, reče Henrik in pusti deklè samo, češ, bode se že potolažila.

Alenčica stopi k vratom in potisne zapah, zakaj težila jo je skrb, da bi jo še kdo nadlegoval. Pogleda po sobici, da bi videla, kakšna je. Ako bi jo bila ogledovala ob drugačni priliki, ugajala bi ji bila izvestno, ker vajena je bila le lesene, temne rojstvene hiše.

»To je torej sedaj moje stanovanje?« vzdihne. »Tu bodem stanovala odslej, dejal mi je grajščak. Čudno, čudno! Kaj mi hoče? Zakaj je ugrabil mojega očeta? Kaj nama hoče?« Toliko vprašanj ji je sililo na jezik, a odgovoriti si ni mogla nobenega. Čutila je, da ni prosta, da ne sme nikamor, da je niti do očeta ne pusté. Poloti se je še večja žalost. Sede na posteljo, zakrije z rokama obraz in ihti. Trpljenje očetovo in žalost materina jo je bolela neizrekljivo.

»Kaj hočem storiti? Uiti? Pa kam? Oh, da bi bila pri očetu, da bi le z očetom govorila!«

Poloti se je nepremagljivo hrepenenje, da bi govorila z očetom. »O da bi bila le pri očetu, če sem tudi v temni jami«, govorila je in koprnela, in čim dalje

močnejša želja jo je gonila. H krati jo je navdajal strah, kaj bode ž njo, ako ostane sama tukaj; ozirala se je plašno okrog sebe, ali ne bode morebiti kdo pridrl k njej. »Oh, k očetu, k očetu! Pa kam? Kam so ga deli? Že vem: v stolp — v stolp — tako je naročil grajščak valpetu, to sem slišala. V stolpu mora biti, tje grem, tam najdem očeta.«

Tako so se podile misli v mladi glavici, in čim dalje živahneje si je želela očeta. Zdelo se ji je možno, da bi prišla do stolpa in tam bi ga poklicala skozi vsaka vrata. Gotovo bi se ji oglasil, saj ne more spati, saj ne spi, gotovo ne spi njen oče, ampak misli nanjo in na mater. — Pa treba počakati, da gre vse spat, da je ne bode nihče čul. In če jo začujejo, če jo tudi tepó, saj bi rada trpela zaradi očeta, o, rajša, kakor bivala tukaj. Potem jo morda zapró v temno ječo, in še očeta ž njo — — »da, da, grem, grem, moram iti.«

Sklep je bil storjen, da gre iskat očeta. Tu pa jo navdahne še misel, naj prosi Boga pomoči, češ, Oče nebeški mi gotovo pomore, da najdem očeta. In gorečo prošnjo pošlje proti nebu, klečeč pred posteljo in vzdihujoč.

Sedaj se dvigne, stopi k vratom, odrine zapah, pritisne kljuko, in vrata se odpró. Posluhne, vse tiho, nikjer nobenega glasú; le pes je včasih zalajal tam doli nekje, zdelo se ji je, da je daleč. Gotovo že vsi spé, le oče ne spi, ne, on ne spi. Stopi na hodnik in pogleda čez zid. Bilo je srednje temno; ločila je tla na dvorišču, videla streho, videla nekatere zvezde, in tam-le oni črni zid, — da, »to je stolp — tam je oče, tam je«, govori sama sebi in misli, kako bi prišla tje. Spoznala je hitro, od kod je prišla z grajščakoma; tje ni marala, češ, tam grem mimo njegove sobe. Šla bi rada na dvorišče, pa tudi

tukaj se je bala nevarnosti. Zato sklene, da ide kar naprej po hodišču; upala je, da vodi hodnik okrog in okrog, in tako bi morala priti do stolpa. Grad je bil namreč zidan skoro štirivoglato in imel v sredi dokaj prostorno dvorišče. Vendar ni bila zidava nič posebno pravilna. Toliko je opazila deklica že poprej, ko je stopila skozi grajska vrata.

Po prstih stopajoč se pomika ob zidu na desno roko od svoje sobe. Nekaj časa gre lahko; a kmalu zavije hodnik na levo, kjer je bil vhod pod nizkim obokom. Deklica se nekoliko prestraši temnega vhoda, zakaj tu noter ni segala neznatna nočna svetloba, a naposled se ujunači in polagoma stopa dalje ob zidu, katerega se drži tudi z roko, in tiplje pred seboj. Tukaj gre še nekaj časa, a ker je bilo čisto temno, zбоji se in skoro že hoče nazaj. Pa še nekoliko hoče poskušati, stopi — potiplje po zidu, a zidú ni več, in tal ni več, noga ji zdrkne, telo omaga, strah jo prevzame, zamolkel vsklik — in nekaj zaropota in zašumi po strmih stopnicah navzdol. Kmalu je vse tiho...

Na dvorišču pa se oglasi pasje lajanje in cviljenje tako močno, da se kmalu potem prikaže hlapec s svetilnico in začne ogledovati, kaj bi bilo. Gre sem, gre tje, naposled se napoti po malih stopnicah — kaj je to? Ženska obleka, žensko telo! Posveti bliže, obraz mlade ženske, a glava krvaví, roke so čudno zvite in krvave — »hoj! — nesreča, to je ono dekle, katero so privedli to noč!« Hlapec teče, vzbudi par hlapcev, potem tudi valpeta. Ta je klel, zakaj mu ne dadó mirú, toda hlapec-čuvaj je robantil tako, da je valpet naposled vendar-le odprl. Ko zve, da je zopet nekaj z onim dekletom, začne se še bolj rotiti, da sedaj ne bode ne po dnevu ne po noči mirú zaradi tiste vražje deklíne.

»Kateri zlodej te je vrgel tu doli po stopnicah!« zareži nad Alenčico, ki je bila v nezavesti pod stopnicami, po katerih je bila padla. Ko pa vidi kri, prestraši se in pomisli, kako bode sedaj divjal grajščak. »No, kaj bi se ukvarjal s to neumnostjo! Ti čuvaj, pokliči Barbo in Meto in reci, da sem jaz ukazal; hitro naj prideta!«

Valpet ni vedel, ali bi šel klicat grajščaka, ali ne. Najprej bi bil rad vedel, ali je morda nevarno pobita. Vidi, da diha še dosti močno; koža je opraskana, na čelu je precejšna brazda, iz nosa ali ust je tudi tekla kri... sicer pa menda ni hudega. Tako si misli valpet in jo že hoče vzbuditi. »No, ali slišiš? Kaj ti je, ti stvar ti?« in jo malo gane z roko. Toda dekle ne dá nobenega znamenja.

Naposled prideta ženski, zaženeta krik, tarnata in se jezita; konec je bil vendar ta, da jo poravnata, privzdigneta, in jedna jo začne močiti in brisati. Na čelu je bila videti močna rana, toda ni bila globoka, ampak le koža je bila prebita in obdrgnjena. Preneseta jo v svojo sobo, deneta na posteljo, in tukaj se Alenka kmalu zavé.

Takih kletvin ni še slišalo grajščinsko osebje, kakor drugo jutro iz ust grajščakovih. Preklinjal je kmete, preklinjal hlapce, dekle, vse, kar je videl. Alenko je ukazal prenesti v njeno sobo in ji dal Barbo za postrežbo in hkrati za varstvo. »Ako ti gre dekle iz sobe, prekoljem glavo tebi, ti ženišče malovredno!« zagrozil se je nad Barbo.

Alenka je bila bolna: ne samo rane so se ji poznale na čelu, na obrazu, na rokah, tudi vročnica se je lotila, deloma zaradi razburjenosti, deloma zaradi hudega pretresa med padcem in bolečine. Henrik se je rotíl, da bode ves ta ženski zarod treščil čez zid, zakaj

res nepričakovano se mu je zasukala njegova nakana. Ko je videl dekle prvič vse blede in obezano, obrnil se je v stran. Kdo vé, je-li bil iznenajen, ali nevoljen.

Najhuje se je hotel znositi nad Rmanom, ko je prišel k njemu v ječo; razgrajal je silno in mu žugal. A Rman je bil preveč oslabiljen, ni mu odgovarjal. To je bilo dobro za oba, ali vsaj za Rmana, ker grajščak je bil danes mnogo ljutejši, kakor prejšnji dan.

Malokateri človek je tako zapuščen, da bi se ne ozrla nanj nobena usmiljena duša. Bil je na gradu tudi že poprej imenovani Ožbolt z Vidma, ki je služil tukaj za hlapca. Poznal in spoštoval je Rmana od nekdanj in prejel tudi marsikaj dobrega v njegovi hiši. Ko je bil še dečko, hodil je k Rmanovim ali vasovat, ali pa po kakem opravku, ali pa tudi prosit česa, pa nikdar ni šel prazen od hiše. Posebno Rmanka mu je bila dobra, kos njene pogače mu je šel najbolj v slast. Ta Ožbolt ni bil rad tukaj, a »služba je služba«, mislil si je, »kam pa naj grem?« Ko je videl, kaka huda nesreča je zadela Rmana, smilil se mu je v srce. Sklene, da mu pomore, naj velja, kar hoče. Najprej se domeni s hlapcem, ki je imel ključ od Rmanove ječe, da ga pusti k njemu. Rman je sicer spoznal Ožbolta, toda menil je, da ga bode tudi ta trpinčil; zato mu je iz prva odgovarjal le kratko. A ko mu je pripovedoval, kaj se je zgodilo nocoj s hčerjo, da se je pobila, vzbudil se je Rman, bil najprej od strahu iz sebe, potem se pa potolažil, ko je slišal, da ni nobene nevarnosti za njeno življenje.

»Oh, otrok je hotel k meni«, reče Rman, solze ga polijó, in glas se mu zategne na jok. »O moja hči, o moja hči! Kdaj te bodem videl?« Še Ožbolt

se ni mogel ubraniti solz, ko je videl moža tako ganjenega.

»Nič vam ne bodi hudo, Rman! Za hčer je morebiti to še sreča. Sedaj bode vsaj v miru, dokler bode bolna. Če pa umre, pa tudi ni nesreča.«

»O, umreti je sreča za nas trpine. Saj je dekle še nedolžna kakor dete. Mene ljubi nad vse; prav sedaj smo jo hoteli omožiti. Zgodi se volja božja! Če mora umreti, da bi umrla le nedolžna!«

»Rman, pustiva to, saj pač ne bode še umrla: jaz bi vam rad pomagal, pa ne vem, kako.«

»Pomagal? Kako mi moreš pomagati? Ko bi bil star trideset let, upal bi si misliti na beg, a sedaj ne morem. Doslej sem se srdil, a sedaj se udam rajši v voljo božjo. Saj je smrt boljša, nego tako življenje. Le za otroke in za ženo mi je hudo. Kdo vé, kaj delajo doma?«

»Rman, potrpite, jaz pozvem, kako je z vašimi, a počakati morate. V nekoliko dneh se mi morebiti ponudi prilika, da grem na Videm in tedaj vam prinesem poročil.«

»O, kako sem ti hvaležen! Nisem mislil, da je tukaj na tem gradu še človeško srce.«

Bilo je to Rmanu v veliko tolažbo. Vedel je, da ima vsaj to pomoč. Začel je nekoliko upati. Bil je uverjen, da je hotela hči ubežati iz svoje sobe in priti k njemu, to ga je veselilo. In mislil si jo je rajši bolno, kakor zdravo v rokah silovitega kruteža. Trpel je bolj mirno, jedel, kar so mu prinesli, grajščaku je odgovarjal mirno. Ko ga ta opomni, naj dovoli hčeri ostati na gradu, pové odločno, da nikdar ne.

»Torej mi strohniš tukaj v zidovju, da veš, nepokornež, ali te pa dam pretepsti, da bode padalo meso od tebe!«

»Gospod, pomislite, koliko sem že pretrpel! Ali me more zadeti še kaj hujšega? Sicer pa veste, da smo vsi v božjih rokah. Ne ravnajte tako z menoj, ki sem bil vedno vaš zvesti podložnik!«

Grajščak mu je moral v srcu priznati, da je res, zato je rajši odšel, kakor bi se razgovarjal s srčnim možem.

Prve štiri dni, odkar je bil Rman s hčerjo na gradu, ni se premenilo nič na Čušperku. Henrik je bil tako slabe volje, da ga je zaradi tega popustil celó njegov somišljenik vitez Hugon. Alenki se je nekoliko boljšalo, dékle so stikale glave, hlapci so se smijali,

deloma pomilovali Rmana, valpet pa se je ogibal grajščaka, zakaj nikdar ni slišal nič dobrega. Zato sta ga pa oba tem bolj pila: Henrik, da bi vtopil jezo in nevoljo, valpet, da bi se odškodoval za tolike sitnosti. Kadar je pobiral valpet desetino, bil je še hujši, kakor po navadi. Ko jo je pobiral četrty dan po onem dogodku, zvedel je o smrti Rman-kini. Nekoliko ga je pretreslo, in rekla mu je vest, da tolika krivica ne more biti brez kazni. Ni se pa upal povedati tega gospodarju. Vendar je ta zvedel dan potem od druge strani, čitatelj že vé, od katere.

(Dalje.)



Diabolus vagabundus.

(Peklenšček Potepenšček.)

(Kratkočasnica. — Po narodnih pripovedkah spisal *Anton Hribar*.)

V.

Po gladki stezi ob potoci
Mlad človek stopa s knjigo v roci.
Zdaj v knjigo nekaj ti čečká,
Zdaj zopet sam seboj mrmrá;
Postane zopet — trdo piše,
A nič ni prav — glej! zopet briše.
Kdo pač je mladi ta pisač?
Pisač peklenški je rogač:
Krčmarske piše si slabosti,
Več listov že, a še ni dosti.
Pač! »Kaj pa bom, krčmar, s teboj,
Če vzamem te v pekél seboj?
Le dobro piti, jesti znadeš,
Ljudem denar, čas, čistost kradeš;
Razvajen si, in teh ljudje
Na svetu že se sploh bojé;
In kdor na svetu je uporen,
Je tudi v peklu nepokoren.«
Pa glej! pomlinarji gredó,
Hudujejo se med sabó,
Da mlinar grabi lepo žito,
Več, kot mu gre — seveda skrito.

»Res, kdor okrog hoditi sme«, —
Škrat misli si — »ta dosti zve.
Tje grem in mlinarja povabim,
Če ne bi šel, pa ga pograbim.«
Če le še kdo je za pekél,
Ta mlinar mu ne bo ušél:
Ubogi kmet se mu ne smili,
Da žito grabi mu po sili.
»Goljufni mlinar, dober dan!
Znaš li, zakaj sem sém poslan?
Grešil si, mlinar, brezštevilo,
Ker jemlješ mero preobilno.
Povabim v pekél te seboj,
Tako odkoplji se z menoj!«
»Menda se, zlodej, ti ne sanja,
Da bila to bi zlá dejanja!
Tako je oče, ded počel,
Pa vendar zlodej ni ju vzel;
Zastonj pri nas se nič ne melje,
Kot bob z zobmi in kislo zelje.
Sicer pa tudi to ne gré,
Kot bi zapalil pest slamé;

Ženin brod odveže,
Drugi v roko seže:
»Tu po travi hodi
Gor in dol ob vodi!
V drugo priveslamo,
Da te odpeljamo:
Danes v taki gneči
Bila bi ko v ječi.«

Katica zdaj todi
Gor in dol mi hodi,
Čaka, da jo veslo
V drugo bo odneslo:
Sanja o poroki,
Raja že v snuboki.
Sanja o sobanah,
Grajskih že dvoranah.

Ko si to ustvarja,
Sije dneva zarja;
Ženin pa čez strugo
Kliče svojo drugo:
»Katica, ne plakaj,
Name nič ne čakaj!
Mi smo zviti čuki,
Bosenski hajduki!« — —

Kate padę v travo,
Prime se za glavo,
Bridko, bridko joče:
»Je li to mogoče!« —
Kate hodi k maši,
Zró jo bogataši;
A nikdo ne bara,
Če ga v zakon mara? —

A. Hribar.



Ljudska osveta.

(Povest. — Spisal *Podgoričan.*)

VI.

Tega ulovite špana,
Denite ga u tamnico,
Neka tuli, neka cvili,
Nama nek se brada masti!
Narodna pesem.



Bojan, Marko in Vid so si
obrisali znoj z obraza ter se
nekoliko ohladili in s čevljev
strkali prah.

»Vstopimo v imenu božjem in po-
skusimo! Ne ustrašita se in pogumno
mu glejta v obraz«, veli Bojan.

»Jaz mu jih že povem, ako se bode
kaj usajal! Ne zamolčim mu pa no-
bene«, pravi Vid.

Bojan ga resno pogleda.

»Vid, z medvedom ni zdravo plesati,
ker se ne vé, kdaj ga dobra volja mine.
Ako me hočeš slušati, mólči rajši pred
grajščakom in pusti, da samo jaz go-
vorim. Le jedna napačna beseda — pa

pridemo vsi trije v luknjo, in potem
je vsega konec.«

»No, bodem pa molčal, naj nam reče,
kar hoče, ako bi pa nam vendar kdo
kaj hotel, ne bodem se kar tako udal,
ampak udaril bodem z vso močjo.«

»Le, če se ti bode kdo dal.«

Prišli so do gradú. Ozirali so se po
oknih, da bi morda ugledali Alenčico
ali očeta. Toda nič. Pri bližnjem vod-
njaku sta dve ženski prali, in na ka-
meniti klopi je vznak ležal hlapec in
trdo spal. — Ko ugledata ženski pri-
šlece, ozreta se po hlapcih; ko vidi
spečega, zavpije starejša, velika ženska:

»Jošt, vzdigni se!«

Zaspanec se ni zmenil za klicanje, pač pa se je skozi vrata prikazal obraz drugega hlapca, menda čuvaja.

Ko ženska vidi, da se na samo klicanje neče vzbuditi, vrže perilnik iz rok, prestopi se trikrat, prime hlapca za nogo, potegne in zavpije:

»Jošt, dovolj ga imaš!«

Hlapec prestrašen poskoči, ker je mislil, da ga oskrbnik budi, kakor ga je že večkrat. Ko pa vidi žensko pred seboj, razjezi se in zavpije:

»Sto vragov! Kaj je? Ali mi ne privoščiš spanja?!«

»Vidiš, kdo je in kaj je treba!« zavrne ga ona in pokaže te tri.

Vid se je smejal.

Hlapec se še jedenkrat pošteno potegne, da so se mu kosti zravnale, zadehne in vpraša:

»Kaj bi radi? Kdo ste?«

»Želimo pred gospoda«, odvrne Bojan.

»Kaj mu pa hočete?«

»Tebi ni treba vedeti. Idi in vprašaj, ali nas sprejme«, zavrne ga Bojan.

Hlapec nekaj zamrmra in gre. Kmalu se vrne, namigne jim, pelje jih čez grajski mostič in skozi vrata na dvorišče. Tu jim veli, naj počakajo. Med tem, ko so čakali, ozirali so se radovedno po dvorišču in po grajskem zidovju. A kmalu stoji pred njimi Henrik sam, hlapec ostane zadaj.

»Kdo ste?« vpraša osorno in jih motri z ostrimi očmi.

Bojan se prikloni, rekoč:

»Plemeniti gospod, jaz sem Bojan Rmanov, ta je moj brat Marko, in ta je Vid Močilarjev iz Vidma.«

Oskrbnik nekoliko osupne, a hitro vpraša še osorneje:

»In česa iščete tu?«

»Milostljivi gospod in naš gospodar, prišli smo prosit za svojega očeta in sestro.«

»Kaj pa je ž njima?« vpraša nevedno.

Bojan obledi od jeze in si grize ustnice.

»Moj oče, kmet Rman iz Vidma, je tu v gradu, ker ste ga ukazali privedi sem in ste odvedli takrat tudi njegovo hčer Alenčico.«

»Ha! Ali ta upornež, ki se mi je upiral, ta je vaju oče?«

»Da, plemeniti gospod, in deklica je najina sestra.«

»In kaj hočete sedaj od mene?«

»Očeta in sestro!«

»Kaj? — Tega uporneža, da bi izpustil sedaj, da mi spridi in pohujša vse kmete, ki so že itak uporni? Njega naj izpustim, ki me je hotel s sekiro pobiti? Ali se predrznete prositi zanj, ki zasluži dosmrtno ječo?« grozi se oskrbnik.

»Plemeniti gospod, moj oče je najmirnejši vaš podložnik.«

»Kaj lažeš? — Ali je to pokornost, ako ne stori tega, kar se mu ukaže? Imeti sem hotel njegovo hčer v grad, a mi je ni hotel dati. Kaj je to?«

»Hčere ni mogel pogrešati, potreboval je je doma.«

»Ha, potreboval sem je tudi jaz, in kdo je več, jaz ali on?«

»Plemeniti gospod, vi ste brez vse dvojbe več in mogočnejši, a pomislite, da je njegova hči!«

»Hči, ali kar hoče, on bi jo bil moral dati!« seže mu oskrbnik osorno v besedo.

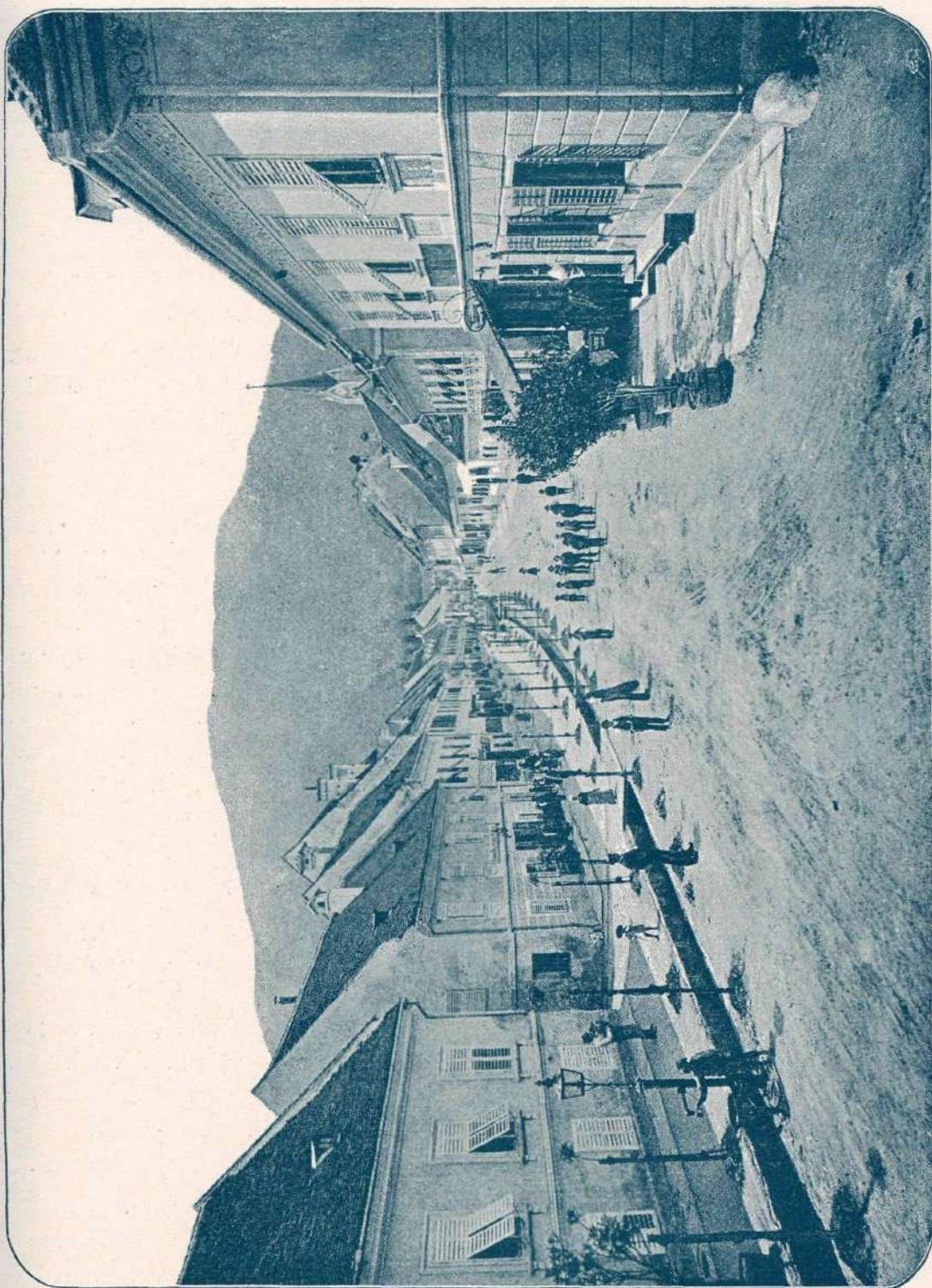
Bojan povesi obraz.

»Plemeniti gospod, moj oče res ni storil prav, vendar usmilite se nas in izpustite njega in deklico. Hiša potrebuje gospodarja in delavca in gospodinjo, ker mati naša je umrla radi udarca vašega konja«, pravi Bojan, naglašujoč zadnje besede.

»Kaj praviš? Moj konj naj bi ubil človeka?«

»Tako je, gospod, to priča lahko
vsa vas,«

»Brzdaj svoj jezik, sicer!« . . . zakriči
grajščak, da se Marko ves zgane, in



Glavni trg v Konjicah. (Po fotografiji.)

prebledita Bojan in Vid. — Težko se
je toliko časa premagoval Bojan. Vrelo
je vse po njem in iskalo odduška.

»Plemeniti gospod, izpustite očeta in
sestro!« reče čez nekaj hipov z jeze
tresočim se glasom.

Grajščak obstane pred njimi in pravi odločno:

»Sedaj ne izpustim nikogar, ne kmeta, ne njegove hčere. Oba ostaneta tu.«

»Izpustite ja!« klikne Bojan.

Divje ga pogleda Henrik, zaškrta z zobmi in zakriči:

»Ti mi hočeš ukazovati? Kdo pa si? Poberite se! Kmet ostane tu!«

Toda Bojan se ni dal prestrašiti. Stal je nepremično in ponosno zrl grajščaka.

»Poberite se, sicer vas vržem iz grada ali pa v ječo!«

Bojan pa seže v žep, potegne opatovo pismo in je podá oskrbniku, rekoč:

»Gospod, tu je pismo od zatiškega opata.«

Osupel jih pogleda oskrbnik in seže po pismu.

»Kaj je to?«

»Pismo od zatiškega opata.«

»Poglejmo, kaj hoče ta sveti mož! Čudno, čudno!« mrmra Henrik, ko odvija pismo.

Pazljivo je motril Bojan njegov obraz, da bi videl, kakšno moč bode imelo pismo. Bral je počasno in obračal pismo sem in tje.

Ni mu ugajalo. Naposled se mu stemni obraz, čelo nagubanči in s srditim pogledom se ozre na Bojana. Zmečká pismo in je vrže jezno na tla:

»Kaj? Ta kmetavz, ta zatiški opat Glavič, ki je trgal kmečke hlače, ta hoče učiti nas, viteze, kaj je prav, kaj je napak? On, da bi nam ukazoval, kaj naj storimo? Nikdar! Sedaj pa nalašč ne! Poberite se!«

Grajščak je bil razsrjen, ali se je vsaj delal. Vzbudil se mu je njegov zlobni duh.

»Gospod vitez«, vzklikne Bojan. »Dajte nam očeta, dajte nam sestro!«

»Dajte nam, dajte!« dostavi Vid.

»Ha, vragi, proč!« zavpije grajščak, katerega je jezila stanovitnost mladencičev, zagrabi dolgo poleno, ki je bilo na zid naslonjeno, in je zavihti nad njimi: »Proč! Proč!«

Ti trije se hitro nekoliko umaknejo proti vratom, Bojan pa ne odvrne očesa od Henrika.

»Čemu nas gonite s silo, ki smo prišli samo prosit, da nam skazite pravico? Saj je vaša dolžnost, da varujete svoje podložnike, ne pa, da jim delate krivico sami.«

Henrik ni imel uma za tak boj z besedami. Zato ga je tembolj jezilo, kadar mu je kdo kaj takega opomnil.

»Na, ti kmečko seme jezično«, zakriči Henrik in vrže močno poleno proti Bojanu. Ta je ob pravem času opazil, kaj mu žuga, zato je urno odskočil v stran. Vendar ga je oprasnil konec v desni komolec s tako močjo, da je mladenič skoro zaječal. Oba tovariša pa sta bila skoro že pri vratih. V tem hipu zabrlizga grajščak na piščal, da je šlo skozi ušesa, znamenje hlapcem, naj se zberó. Bojan je to vedel, pa bil je tudi že pri vratih. Videl je, da nič ne opravi, in mislil samo še na to, da odide čim najhitreje. Dva hlapca sta stopila urno pred grajščaka, ki je kričal:

»Primite jih, bičajte jih, izpustite pse!« Vmes je klel, da je bilo groza.

Hlapca nista takoj vedela, kaj bi storila. Ko hočeta pograbit kak bič ali palico, bili so oni trije že skozi vrata in čez most. Bojan se še ozre in zapreti s pestjo gradu, potem pa tekó vsi po poti nizdol, da bi bili prej na varnem. Zavijejo v gozd. Ko opazijo, da jih nihče ne preganja, ustavijo se, da se oddahnejo.

»Zaman je bila naša pot, zaman vse!« izpregovori Bojan, a poznalo se je, kako pôlje jeza v njem.

Pritrdila sta mu brat in Vid. Bojan sede na skalo in si podprè glavo, pre-mišljajoč, kaj je storiti. Molčé sta ga zrla Marko in Vid.

»Čakajta, sedaj ne smiemo mirovati, rešiti moramo oba.«

»Moramo!« pritrdita mu.

»Jaz grem v Turjak in razložim grofu, kaj se je zgodilo. Ako je še kaj pravice, on nam jo bode dal, saj je mogočen. On lahko ukaže, da izpusti Čušperžan očeta in sestro.«

»Greva s teboj «

»Nikarta, opravi mi lahko sam, saj Turjačan baje ni tako silovit. Le škoda, da mi je ta nasilnik raztrgal opatovo pismo, katero bi me bilo sedaj brez vse dvojbe dobro priporočalo, saj je Turjačan zaščitnik našega samostana.«

»Bojan, zdi se mi, da bode tudi ta tvoja pot brezuspešna. Vrana vrani ne izkljuje očij in Turjačan ti bržkone ne bode pomagal nič. Grajščaki so si vsi na roko, kadar hočejo stiskati kmeta. Veš, kaj ti pravim jaz, pomagajmo si sami!«

»Kako misliš?«

»Ha, kako? Lahko! Uderimo v grad in oslobodimo jetnika! Imam mnogo prijateljev, mladih, krepkih in pogumnih tovarišev, ki so takoj za menoj, ako hočem. Nekaj možakov bi pregovoril oče, mnogi bi se pa sami pridružili k nam, ker so dobri prijatelji tvojega očeta, nekateri pa grajščaka že itak ne morejo živega videti in pritisnejo z veseljem k nam. To bode lepo in povrh bodemo še grajščaka ukrotili, da bode za naprej pohlevnejši.«

Bojan pa pokaže na grad, rekoč:

»Vid, ozri se in oglej si to zidano gnezdo na vrhu! Kaj meniš, da je to kmečka koliba, ki jo prevrneš, kadar hočeš? Meniš, da se kar tako pride v grad? In kaj bi bilo potem, ako bi ne opravili nič? Gorjé nam, stokrat gorjé,

in vem, da bi midva nikdar ne videla svoje sestre, in ti ne neveste! Prihruli bi grajščaki iz vseh stranij s svojimi obo-roženimi hlapci in gonili nas v temne, vlažne, grajske ječe, iz katerih se več ne pride na svetlo, in huje bi žvižgal valpetov bič in se opletal tlačanov.«

»Torej bodeš pustil očeta in sestro tam, kjer sta?« opomni Vid z bridkim nasmehom.

»Bog ne daj! Ne mirujem, dokler nista slobodna; upam pa, da mi pomore Turjačan, ako pa mi reče, . . . ne more . . . potem, potem, . . . pa ne vem, kaj se zgodi.«

To rekši, vstane.

»Ha, potem si pomagamo sami!« vzklikne Vid.

»Morda. Idimo, vidva domov, a jaz v Turjak!«

Do razpotja so šli skupaj, a tam so se razšli, ker je Bojan krenil na Turjak. Hitro je bil storjen sklep, hitro ga je hotel mladenič zvršiti.

Upa poln, dasi žejen in lačen, hitel je po slabi poti, da bi prej rešil očeta in sestro.

Čušperžan Henrik je pa ves razljučen razgrajal po gradu, ker so mu jo ti trije tako hitro pobrisali izpred očij, da jim ni mogel nič žalega storiti. Znesel se je najprej nad okornimi hlapci, oštel jih prav pošteno, potem je pa hitro pil, da bi utopil jezo. Toda čim bolj je vlival va-se, tem bolj je vrelo po njem. Hodil je naglo po zgornji sobi, kamor je bil šel, sem in tje, od jeze pihal, pestil roki in ž njima žugal skozi okna.«

»Čakajte, jaz vam pokažem, psi, kako se govori z gospodom, kaj se pravi poslušati ga!«

In obrnil se je zopet in zamahnil odločno z roko, rekoč:

»Udam se pa ne, sedaj nalašč ne izpustim ne njega, ne nje, če tudi leži

kakor gnila klada. Kaj mi le morejo? Moj grad je trden, ječe so prostorne, in v orožarni rjavé meči, kopja, puške, s katerimi se hladé vroče, uporne kmečke butice!»

Še pred kosilom pridrvi grajščak k Rmanu v ječo. Ta je bil ves obupan in potr. Malo prej mu je bil namreč Ožbolt povedal, da mu je žena umrla, da mu jo je grajščak spravil v pre-zgodnji grob. Nobena beseda ni prišla iz njegovih ust, niti solze niso olajšale njegove srčne žalosti, a zdelo se mu je, da oklepajo njegove prsi kovane vezi, ki mu jih stiskajo in mu ne dadó sopsti. Zgrudil se je bil na stol in je topo, kakor blazen, zrl Ožbolta.

»Rman, ne obupajte«, reče mu ta in ga prime za roko. »Morda bode te kmalu prosti. Bojan je doma in prizadejal si bode, da reši vas in Alenčico; jaz moram iti.«

»Ožbolt, to je grozno, preveč!« ... vzdihne Rman in gre za njim, ki je odhajal. Potem se nasloni na stol, in še živeje mu stopi pred oči vsa silna revščina in nesreča. In solza je našla pot iz očij, in za njo so drkale druge po velem, upadlem licu.

Ključ zarožlja, vrata zaškripljejo, in v ječo plane grajščak.

Rman ga pogleda. Hipoma ga obide neizmerno sovraštvo do tega krutega človeka. Vstane in se vzravna.

»Kaj mi hočeš? Trinog, morilec!« vzklikne stari Rman.

Henrik osupne.

»Kaj kričiš? Kaj ti je? Ne veš li, kje si?«

»Prostost hočem za-se in za svojo hčer, ti morilec moje žene!« odvrne Rman razvnet.

»Podzemeljsko luknjo, ako ne molčiš!«

»Tako, kakor moji ženi, kaj ne? Vem, da nimaš srca in zato si zmožen za vsako zločinstvo.«

Ostre, a resnične besede so razvnele Čušperžana, da je razgrajal in kričal:

»Le glej, kdaj prideš iz gradú! Le jezi se in grozi! Kadar še pride tvoj učeni sin v grad, utaknem ga v tako luknjo, kakor sem tebe.«

»Pomôri nas, ali kar ti je drago, ali védi, da pride čas, ko se bodeš kesal svojega dejanja«, pravi Rman.

»Mólči, a pomni, da ne prideš kmalu iz teh zidin! Tvoja sinova, ki sta bila sedaj v gradu, ušla sta mi, razžalila sta me in se mi grozila, zato obdržim tebe.«

»Zgôdi se volja božja!«

»In moja, da bodeš vedel, kako se kroté uporni ljudje, kaj je bolje, ali storiti po mojem povelju, ali protiviti se.«

Po teh besedah odide. Rman pa globoko vzdahne:

»Bog čuvaj Bojana, čuvaj Marka! Ne daj, da bi prišla v njegove krute roke!«

In naslonil se je ob oknu in zrl tje v sinjo daljavo, a v duši so se mu vrstile žalostne slike druga za drugo.

Alenčica je ležala v svoji sobi. Dasi je trla tudi njo huda žalost, vendar jo je tolažilo upanje, da pride kmalu domov. O materini smrti še ni vedela nič. Njena čuvarica Barba jo je kmalu jela ljubiti, ker je bila tako potrpežljiva in pohlevna. Smilila se ji je uboga deklica. »Naj ji le izkuša kaj storiti«, rekla je sama pri sebi, »potem bode že videl, kaj zna Barba.« In znala je tako umno uravnavati, da je prišel grajščak k njima le redko, in tudi, kadar je prišel, odpravila ga je kmalu iz sobe.

Oskrbnika je razjarilo, da je Rman zvedel, kaj se je zgodilo. Vprašal je ječarja, zakaj je povedal Rmanu. Ječar ni mogel skrivati in izdal se je, da je

dovolil Ožboltu vstop k Rmanu. Oskrbnik pa se znosi zaradi tega nad Ožboltom in ga spodi iz službe. Ni se mogel posloviti od Rmana. Pobral je svoje stvari in šel z gradu. Bil je deloma vesel, da se je iznebil tega gospodarja, a jezilo ga je vendar le, da ga je grajščak zapodil.

VII.

Skupno sovrašтво je dobra vez.
Star rek.

Bojan je opravil slabo v Turjaku. Turjačan ga ni sprejel nič kaj milostno. In ko mu Bojan pové, česa išče, zmaje grof s plemenito glavo, rekoč:

»Moj čušperški oskrbnik, vitez Henrik, je razumen mož, ki izvestno tega ni storil brez vzroka, česar ga dolžite. Jaz vam ne morem pomagati; idite domov in počakajte, da gospod vitez radovoljno izpusti očeta in sestro!«

»Plemeniti gospod, do tedaj mine še lahko mnogo dni«, opomni udano Bojan.

»On že vé, kaj mu je storiti. Z uporneži se dandanes itak ne sme premehko ravhati«, zavrne ga grof.

In Bojan je moral iti, ako se ni hotel zameriti tudi mogočnemu Turjačanu. Sedaj je bil uverjen, da gospôda v gradovih ne deli kmetu pravice radovoljno, ampak, da si mora kmet pravico sam priboriti, ako jo hoče imeti. S temi mislimi pa mu je ob enem polnila dušo jeza in maščevalnost. Ni mogel več s pravo razsodnostjo pre-mišljevali, ampak udal se je hudi sili svojih strastij. Dospevši vrh klanca, od koder zagleda potnik prvič orjaški grad na vrhu rtastega in strmega hriba, obrne se, stisne pesti in pravi:

»Zadnjikrat sem se klanjal vam, oholi vitezi in grofi, zadnjikrat sem prosil

za očeta in sestro, zaman sem iskal pravice!«

Obrnil se je in hitel premišljujoč po temnem turjaškem smerčju. Sto novih mislij, sto sklepov mu je rojilo po glavi, a za trdno se ni mogel odločiti, kako bi oslobodil očeta in sestro. To je vedel, da ja mora rešiti, ali kako? Kako?

Ko se je bližal Ponikvam, stalo je solnce že prav nizko nad večernimi gorami. Nobena sapica ni pihala, vse je bilo nekam slovesno mirno in tiho. Beli oblaki so na sinjem nebu le počasi pluli na zapad. Kragulj se je še vozil visoko v zraku, išoč si plena za večerjo. Poleg pota je šumela Rašica med kamenitimi bregovi. Bojan je bil lačen in truden; ni bil ničesar užil od zjutraj, zato si je želel jedi in počitka. Ker je bil do doma še dober kos pota, zavil je v Ponikvah v slovečo Kolenčevo gostilno. Bile so ob onem času gostilne jako redko posejane. Le ob večjih potih je bila katera, namenjena bolj tujcem, kakor domačinom.

Vendar je našel Bojan v Kolenčevi gostilni že nekaj pivcev. Pri jedni mizi so sedeli štirje kmetje, izmed katerih je Bojan dva poznal iz poslednjega časa. Bili so bolj oblečeni, in videlo se jim je, da se od nekodi vračajo domov. Pri drugi pa je sedel mož, ki je bil na videz tujec, zaraslega obraza in močne postave.

Oče Kolenec, ki se je pogovarjal z onimi štirimi kmeti in jim pripovedoval nekaj zanimivega, opazil je prišlega gosta še le tedaj, ko je ta sedel k tujcu, ker drugodi ni bilo prostora.

Kolenec Bojana bistro pogleda, in ko ga spozna, začudi se in vzklikne:

»O, o, Bojan? ali si ti Rmanov Bojan, ali si res Bojan?«

»Res, oče Kolenec«, odvrne ta. — Kolenec je bil dostikrat pri Rmanu na

Vidmu; kupčevala sta včasih kaj malega, bila si prijatelja in celó sorodnika v devetem kolenu ali kali, ako se pripovedka ne laže. No, pa če tudi laže pripovedka, istina je vendar le, da sta se Rman in Kolenec poznala, in da je ta tudi poznal Rmanovega sina Bojana.

Prinese mu pol mere vina in postavi predenj.

»Kam pa, Bojan, kam?«

»Domov.«

»No, od kod pa? Kaj se ne učiš več v Zatičini za meniha?«

»V Turjaku sem bil pri grofu.«

»Česa pa si iskal?«

»E, saj veste«, vzdihne Bojan.

»Kaj še ni očeta doma?«

»Še ne.«

»In deklè?«

»Tudi ta je še gôri, in vražji grajščak ne izpusti ne očeta ne sestre. Zato sem šel na Turjak, da bi Turjačan našega prisilil ali pregovoril, naj ja izpusti. Pa opravi nisem prav nič. Vsi so jednaki, majhni in veliki, slabi in mogočni, vsi nas zatirajo.«

»Tako je, vsi so jednaki«, pritrdi Kolenec.

Oni štirje piveci so bili izpili svojo mero, in jeden potrka s praznim vrčem ter zavpije:

»Kolenec, svojega posla se drži, kaj blebetaš! Ali ne slišiš, da lonec zopet poje?«

»Précej«, pravi Kolenec, obrne se in seže po praznem vrču.

Kmetje, ki so bili prej zamišljeni v vino in gostilničarjevo pripovedovanje, ugledajo sedaj Bojana, in jeden, Bezlaj iz Podpeči, ogovori mladeniča:

»Ali je res, da neče grajščak izpustiti očeta in dekleta?«

»Res ne. Še mene in brata je hotel dobiti v pest.«

»O, ti Rman neumni, ti, zakaj mu ni s sekiro stolkel črepinje, ko je že namahnil nanj, kakor govoré«, pravi drugi.

»Prav bi bil storil, dobro delo, saj naposled mu mora vendar kdo tisto bučo odbiti«, vpije tretji.

»Za Rmana bi bilo jednako: zaprt je tako ali tako. Kdo vé, ali pride kdaj zopet na dan, ali nikoli«, pravi četrti.

Kolenec jim je namignil, naj ne govoré tako hudo, in pokazal na tujca pri mizi.

Ta pa zapazi migljelj, nasmeje se in izpregovori:

»Ne bojte se! Govorite, kar hočete, jaz vas ne izdam. Grajščake sovražim bolj, kakor vi.«

»Od kod pa ste?« vpraša Kolenec. Tujec nekoliko pomisli, na to reče:

»Z Brega.«

»In kam greste?«

»V Dolino.«

Kolenec je sedaj vedel toliko, kolikor prej; no, to je vendar spoznal, da se tujec neče razodeti.

Bojan je pil, lomil kruh in jedel.

»Bojan, pa ti grajščaku glavo odbij!« vpije Bezlaj, katerega je vino navdajalo s pogumom in zgovornostjo.

Zakrohota se njegovi drugi, in tujec se nasmehne.

Bojan ga ostro pogleda.

»Storite to, ako morete«, pravi mu tujec, opazivši čuden pogled Bojanov.

»Ne poznam vas in ne vem, kaj mi slite«, odvrne Bojan.

»Bojan, ne poslušaj drugih ljudij, katerim ni to nič mari! Sam premisli dobro in stôri, kar veš, da je najbolje«, seže v besedo oče Kolenec ter jezno in dvomljivo pogleda tujca, kakor bi mu prav ne zaupal.

»Prijatelj«, pravi tujec Bojanu, »prvič se vidiva danes, pa vendar vam rečem: Slušajte me! Gadu stopite na glavo,

ne na rep, da vas ne piči! Ako vam pa vse izpodleti, bežite iz tega kraja, ker grajščak ima dolge roke!»

»Kaj pa Močilarjev, ali kaj joka?« vpraša Bezlaj.

»Čemu bi jokal!«

»No, jaz tako pravim, ker pripovedujejo, da se je ženil pri vas.«

»Ženil se je res, pa joka vendar ne!«

Med temi pogovori je bilo postalo polagoma temačno v sobi z malimi okni, in mati Kolenka prinese gorečo trsko, da prižge ž njo precej visoko svetilnico. Skrbno jo osnaži, potegne kvišku stenj, potem jo pa prižge ter vošči gostom dober večer.

»Mater ste danes pokopali, kaj ne? Prišel bi bil rad k pogrebu, pa nisem imel časa«, pravi Kolenec Bojanu.

»Pokopali smo jo — žalostna smrt! To pa je najžalostnejše, da oče in Alenčica o tem niti ne vesta.«

Tudi Kolenka je spoznala Bojana in že imela pripravljeno vrsto vprašanj, a mož jo je opomnil, da mora pripraviti večerjo delavcem, ki pridejo vsak čas domov.

»Kako je pa vendar bilo? Ljudje toliko pripovedujejo, pa dva ne jednako«, vpraša jeden izmed kmetov.

»Ali jo je res presekali čez pol, kakor so povedali pri nas?« oglasi se drugi kmet, ki je bil iz Smolarije, kakor ga je izdajala govorica.

»Presekali je ni, ampak konja je dregnil, da je poskočil in mater udaril tako močno in tako nesrečno, da se je zgrudila in čez nekaj dni umrla.«

»Huda smrt!« opomni kmet.

»Nesrečna; umreti tako hitro je žalostno«, pravi Bezlaj.

»Take smrti ne želim nikomur, samo oni krutež tam gori na Čušperku naj okusi še hujšo smrt!« vzklikne Bojan.

»Koliko sem dolžan?«

»Pol mere je dva krajcarja, in pol kruha jeden krajcar, skupaj tri krajcarje«, sešteje Kolenec.

Bojan plača in vstane.

»Dober večer in lahko noč vam vsem«, zakliče Bojan.

»Tudi tebi, pa skoro reši očeta in sestro!« odvrne Kolenec.

Bojan gre.

Kmetje so ugibali sedaj o Bojanu in grajščaku. Tujec vpraša Kolenca, od kod je Bojan.

»Iz Vidma, majhno uro od tukaj.«

Zatem tudi tujec plača in odide.

»Bog vé, kaj ta išče todi«, pravi gostilničar kmetom.

»Bog vé res, od kod je in čemu se klati po teh krajih. Najbrže je jeden izmed onih, pred katerimi zapiramo vrata«, odvrne Bezlaj.

In sedaj so po stari kmečki navadi tujca natančno pretehtali in presodili.

Bojan je hitel po samotni poti od Ponikev na Videm. Na obeh straneh so se razprostirali temni hrastovi gozdi, vspenjali se polagoma v hrib, kjer se je začinjalo bukovje. Še dandanes so na tistem prostoru senčnati hrastovi logi.

Spešil je korake, da bi došel prej domov. Po poti je bilo še nekoliko svetlo, a mrak se je vedno bolj umikal temi.

Ni bil še čez polovico pota, ko začuje za seboj žvižganje. Osupne nekoliko in se ozre. Zdi se mu, da je za njim nekdo, ki hitro hodi.

»Kdo vé, kaj mi hoče? Težko je kaj prida človek — ali ga počakam — ali mu uidem —?« tako premisli v naglici. Potem se obrne in gre svojo pot.

Njegov zasledovalec zažvižga še glasneje in zavpije: »Stojte! Čakajte!«

»Kaj mi hoče-li povedati? Kdo je pač?« govori Bojan sam s seboj in

vedno počasneje koraka, a naposled se ustavi in obrne.

Po kratkem času ga doide neznanec.

Bojan seže pod obleko, da bi imel pripravljen nož, ko bi mu oni hotel kaj zlega.

»Hitri ste pa, hitri! Takoj sem šel za vami iz gostilne, toda vas že ni bilo nikjer. Hitel sem na vso moč, da sem premočen, in če bi se ne bili ustavili, ne bil bi vas dohitel. Pozna se, da ste še mladi in krepki«, izpregovori neznanec, katerega je Bojan sedaj spoznal. Bil je tujec iz Kolenčeve gostilne.

»Kaj mi hočete?« vpraša Bojan nekoliko vznemirjen.

»Nič, samo vprašati sem vas hotel, kaj ste imeli z grajščakom?«

»Jaz vas ne poznam in ne morem povedati kar tako meni nič, tebi nič, ko niti ne vem, ali nameravate kaj slabega ali dobrega«, pravi nezaupljivi Bojan.

»Prijatelj sem vaš, to je vendar dovolj?«

»Toda sedaj še nikakor ne vem, kdo ste in kaj hočete«, pravi Bojan in stopi korak naprej.

»Stojte!« reče tujec in prime Bojana za obleko.

»Torej, kdo ste?«

Tujec nekoliko pomisli, nato pa reče:

»Jaz sem — Ferdinand Strûp.«

Bojan osupne.

»Ali se me bojite?«

»Ne, saj ste vi oni Strûp, ki je bil nekdam tu gori na gradu?«

»Sin tistega.«

»In kaj mi hočete?«

»Pomagati vam, ako vam je treba pomoči.«

Bojanu se je zdela čudna ta ponudba.

»In kaj vas priganja, da hočete ravno meni pomagati?«

»Usmiljenje do vas in sovraštvo do onega, katerega sovražite tudi vi.«

»Ali je morda tudi vam storil kako krivico?«

»Ha, ha! Vi vprašujete? Jaz ga ne sovražim? Veste-li, kaj je storil z mojim očetom?«

»Slišal sem večkrat, ko so pripovedovali.«

»Ali mislite, da morem pozabiti, v kako nesrečo, v kako sramoto je pahnil našo družino? Ali mislite, da mi ne razjeda srca, kar mi je pravil v tujini rajni oče, ko je bil na smrtni postelji? Vem, da je treba odpustiti storjene krivice, a tudi vem, da moramo zabranjevati nove krivice. In sedaj vidim, da sem prav po sreči prišel v domovino, v kateri me že toliko let ni bilo, prav sedaj, ko potrebujete pomoči. Pa povejte vendar, kaj vam je storil hudobnež!«

Tudi sovraštvo je vez, pravi star pregovor. Bojanu je izginil ves sum do tujca, in vesel je bil, da je našel človeka, ki mu je pripravljen pomagati.

»Idiva!« pravi Bojan. Gredoč mu je pripovedoval natanko vse, kar se je bilo zgodilo.

Ferdinand Strûp je pozorno poslušal njegovo pripovedovanje; sem in tje mu je ušla zamolkla kletvica iz ust.

Ko Bojan konča, izpregovori Ferdinand:

»Nesrečni prijatelj, kaj nameravate sedaj? Očeta in sestro morate čim najhitreje rešiti, zakaj — saj veste...«

»Vem, njemu ni nič svetega. Rešiti ja hočem, ali kako? Dva poskusa sta mi izpodletela!«

»Zlepa se pri takih ljudeh ne opravi nič, to ste izprevideli; poskusite drugače!«

»S silo, kaj ne?«

»Pregovorite svoje ljudi, da se upró taki sili in udarijo v grad.«

»Tikajva se, saj sva prijatelja!« pravi Bojan, ko spozna, da je Ferdinand odkritosrčen, in mu podá roko.

»Dobro, prijatelja vsigdar!« vzklikne Ferdinand in mu stisne roko.

»Vidiš ti, Ferdinand, pripraviti narod do upora je prav lahko: saj ječí in se zvija pod bičem grajščakovim; a gradú se polastiti — ne moremo, ako vstane tudi ves narod v dolini in po gorah do poslednjega moža. Utrjen je grad in skoro nepristopen; ako hoče grajščak, lahko se ustavlja navalu mnogoštevilnih tlačanov. In ko bi nas premagal, tedaj bi se nam ne godilo bolje, nego sedaj. Poobesili bi nas na najbližja drevesa tam, kjer bi nas zajeli.«

»Istina je, kar govoriš. Neokretni kmetje si ne morejo naravnost osvojiti gradú; toda ali bi ne mogli doseči z zvijačo, česar ne moremo s silo?«

»Na to še nisem mislil.«

»Saj bodem pomagal jaz.«

»A — če vendar-le izpodleti?«

»Bojan, ako bodeš tako premišljeval in tako malo zaupal sreči, vzdihoval bode tvoj oče še dolgo, dolgo v gradu, zaman bode hrepenela tvoja sestra po ljubem domu.«

Bojan se nekoliko zamisli. Ferdinandove besede so se mu zdele le presrnične. »Nekaj je treba storiti, treba je začeti z drznostjo, ker se z lepa nič ne opravi«, rekel je sam pri sebi. Nekaj časa korakata molčé.

»S kako zvijačo bi se pa prišlo v grad, kaj praviš?« izpregovori Bojan.

»Tega še ne vem, a v kratkem ti povem natanko. Jutri se oglasim v gradu za službo; nadejam se, da jo dobim, in potem smo na konju.«

Bojan ga pogleda.

»Res, v grad grem; spoznati me ne more. Samo to me skrbi, ali me bode tudi potreboval. A, upam, da. Delal se

bodem za tujca, in tujec velja pri takih ljudeh mnogo več nego domačin.«

»Ali nisi preveč predrzen?«

»Kaj predrzen! — Le pogumen sem. Brez poguma pa se najbolje skriješ v krtovo deželo. Meni se le čudno zdi, kako more biti mlad človek omahljiv, ako ga kličejo na delo take dolžnosti, kakor tebe. Ali nečeš osloboditi očeta in sestre?«

»Hočem!« klikne odločno Bojan. Povrnila se mu je srčnost in odločnost, Ferdinandove besede so ga oživile. »Hočem, ako je treba, iti tudi v smrt.«

»Vidiš, tako je prav! Ali smo za to rojeni, da bomo krivico trpeli in samo molčali? Ali nismo tudi ljudje? Ali nimamo duše in pameti, kakor jo imajo naši zatiralci? Sedaj je čas, da si pomagamo. A povej mi, kako misli ljudstvo o grajščaku?«

»Kako misli? Da je vrag in še hujši ko vrag. Sovraži ga in proklinja.«

»Dobro, to je za naju ugodno«, reče Ferdinand. »Saj sem isto slišal že od drugih. Kaj misliš, ali bi šli nad grajščaka, ako bi jim kdo velel?«

»Vsi, do poslednjega!«

»Torej ti treba samo odločnosti in poguma. Otresi se vseh pomislekov in dvomov. Predno se mesec premeni, sloboden bode tvoj oče, slobodna tvoja sestra.« — Dospeta iz gozda.

»Vidiš, tam-le na onem hribu je trinogovo gnezdo!« reče Bojan in pokaže na levo, kjer se je še nekoliko videl v ozadju, za prvim grebenom, na ostrem vrhu, Čušperk.

»O vem, kje je.«

»In tam-le je moj dom«, pokaže pred-se. »Saj greš z menoj?«

»Grem, ako lahko prenočim s teboj.«

»O lahko, in jako rad bi, da greš z mano, saj si mi prijatelj, dolžnost mi je, prenočiti te in ti postreči.«

Korakala sta hitreje.

Doma je pa Marko nestrpno pričakoval brata. Vedel je, da se težko vrne pred solnčnim zahodom, a da se je toliko zakasnil, to ga je vznemirjalo. Tudi Vida je močno skrbelo, da toliko časa ne pride, in stari Močilar je zmajeval z glavo, češ, to ni nič dobrega, da mladeniča ni nazaj. In nekateri — saj je bilo na večer mnogo ljudij pred Rmanovo hišo — so mu pritrjevali, češ, da preganja res nesreča Rmanove, ker je pograbila menda še starejšega sina. Bilo je šumno okrog Rmanove hiše; radovednost ljudij je bila toliko, da so hoteli čakati še v noč.

Ko so bili skoro že obupali, da se povrne nocoj Bojan, začujejo se blizu hiše trdi koraki. Vsi umolknejo, da bi slišali bolje. »Da, on je, hvala Bogu, prišel je«, reko drugi drugemu. Res, bil je Bojan, in zraven njega Ferdinand, katerega so zapazili še-le, ko je prišel bliže.

»Kaj je? Kako si opravil? Kaj je dejal?« vprašajo vse križem in vsi hkrati.

»Nič ni, nič, čisto nič; tudi Turjačan me je zapodil.«

Nezadovoljno mrmranje in glasno grozjenje se zasliši med navzočimi.

»Gorjé nam, gorjé kmetu! Nikjer ni več pravice.«

»In kaj storiš sedaj?« vpraša nekdo Bojana.

»Ne vem še prav, ker ne vem, ali bi mi vi pomagali, ali ne.«

»Radi pomagamo, kadar hočeš«, odgovoré skoraj jednoglasno.

In pové jim, kako je bilo v Turjaku, in omeni tudi tujca, ki ga je privedel seboj. Ni pa povedal, česa išče todi in kdo je, da ne bi se zvedelo prehitro in brez potrebe.

Sedaj pa je bil Bojan pogumnejši, tolika množica ljudij pred njim mu je užgala srce; postal je mahoma govornik in ljudski voditelj. Skoči na klop pred hišo in zakliče: »Dragi rojaki moji, poslušajte me! Vi vsi ste videli, kako se je godilo v poslednjem času z našo hišo. Brez usmiljenja je pridrl grajščak kakor volk nad nas, ki mu nismo storili nikoli nič žalega. Videli ste, kako je v bolečinah umrla mati, in sedaj pa oče vzdihuje gôri v temni ječi. Kdo vé, kako ga pretepajo in stradajo! In moja uboga sestro, ki je bila nedolžna kakor angelj, drži sedaj ropar v svojih krempljih. Ali naj pustimo, da tako počenja z nami? Ali ni dolžnost, da rešimo jetnike in branimo nedolžnost? In kar se je zgodilo naši hiši, to se bode tudi drugim, to se bode tudi vam, saj veste, da postane zver le še bolj divja, krvoločna in nevarna, ko je okusila človeško meso. Rojaki, v vašem imenu in v vašo srečo vas prosim, pomagajte mi! Kaj ne, da ste pripravljeni braniti sebe in mene, kadar bode treba?«

Navdušenost je prevzela može, ko so slišali te odločne besede. To jim je tlelo vsem v prsih, toda nihče si ni upal tako povedati, kakor je govoril Bojan. Iskra je padla na pripravna tla. Ferdinand pa je šepnil Bojanu, naj ne govori dalje, češ, da je dovolj in bi utegnili biti tudi nevarno. Povabi jih pa, naj pridejo prihodnji večer zopet sem posvetovat se, kaj bi bilo najbolje storiti.

Polagoma so se ljudje razšli, in ostala sta samo še Rmanova sinova z Vidom in Ferdinandom. Pogovarjali so se v pozno noč, in marsikaj je dozorelo, kar se je pripravljalo ta dan. Bili so mladi ljudje, ki so delali sklepe, a sklepe odločilne za bližnjo bodočnost. (Dalje.)



Ljudska osveta.

(Povest. — Spisal Podgoričan.)

VIII.

Stoji, stoji črni grad,
Notri je mlada majerca,
Ona ziblje sinka mladega.

Narodna pesem.



Dragega jutra se poslovi Ferdinand od svojih novih znancev in se napoti na Čušperk iskat službe.

»Bojan, pogumen bodi in vstrajen, v kratkem dosežeš, kar name-ravaš«, reče še pred odhodom.

Ta ga pa strese za roko, pogleda mu odkritosrčno v obraz in pravi:

»Ferdinand, zaupam ti in preverjen sem, da me ne pustiš na cedilu ali pa celó izdaš. Hvaležen sem ti, in ako mi pomoreš doseči, kar namerjam, bodem ti hvaležen, velik dolžnik jaz in vsi moji.«

»Nič, nič! Nobene hvaležnosti ni treba; dolžni smo si pomagati, a veliko hvaležnejši moram biti jaz, ker mi pomoreš poravnati zastareli dolg. Ne zgrešim pota?«

»Ni mogoče. Hodi po najbolj ugla-jenem potu in Čušperka izvestno ne zgrešiš!«

Po tem razgovoru je Ferdinand hitro korakal po poti na Čušperk.

Dolžan sem povedati, kdo in odkodi je Ferdinand Strûp. Vém, da želi marsi-kateri čitatelj nekoliko več zvedeti o njem in njegovih stariših, hoče vedeti, zakaj sovraži ta Ferdinand oholega čušperskega grajščaka.

Poseči moram za kakih petindvajset let nazaj. Takrat je bil grajščak še mlad in bil ravno udovel. Umrla mu je bila mlada žena, pustivša mu jednoletnega sinčka Jurija. Žalovali so hlapci in dekle,

trume kmetov so jo prihajale kropit, zakaj poznali so jo, da je bila dobrega srca. Grajščak je pa molčal in resno hodil po sobi gôri in dôli; one dni je bil najboljši gospod, ker ni izpregovoril nobene žal besede, nikogar ni kaznoval; zveste duše, dobri kmetje so že pozabljali minulost in si zadovoljno prigo-varjali:

»Dober gospod! Najboljši gospod! Oj, da bi ne bil nikdar slabši!«

In vračali so se v mirna sela, hvaleč in blagoslavlajoč plemenitega gospoda, kateri že nekaj dnij ni ukazal stiskati svojih tlačanov. Nekom samotno je bilo gori v gradu po njeni smrti. Dolgo-časil se je zlasti gospod Henrik. Kadar je pa uzrl mladega sina, vzradoval se je, in lepe slike bodočnosti njegove so se mu kazale v duši. Soproga valpe-tova je namestovala otroku mater. Bila je, kakor pravi pripovedka, lepa in ne baš veliko starejša od rajne grajščakinje. Imela je svoje otroke, sinka in hčerko, vendar se ni branila vzrejati oskrbnikovega jedinca, saj je vedela, da ne-spretna kmečka dekleta ne znajo rav-nati z nežnim gosposkim otrokom. Grajščak Henrik ji je bil hvaležen za njeno požrtvovalnost. Lepo je govoril ž njo in prijazno jo pogledoval, kadar je bi-vala z otroki v sobi. Soprog njen je bil pošten mož; bil je zadovoljen, da se je soproga s svojim ravnanjem prikupila gospodu, ker ta je bil tudi ž njim veliko

prijaznejši, kar mu je prav dobro délo. — Tako je mineval dan za dnevom brez posebnih izprememb, in želel si ni nihče drugače.

Neke noči pa zažaré kresovi po gor-
skih vrhovih, in njih svit zasine tudi na
Čušperk. Turek je drl v deželo, in krvavi
žar kresov je naznanjal nečloveško delo
dušmanov: požiganje in morenje. Zganil
se je ves narod po dolih in gorah, vaseh
in gradovih. Možje in mladeniči so se
oboroževali, ženske, otroci in starci so
se pa umikali v varna zatišja. V gra-
dovih se je brusilo orožje, krmili so se
konji, popravljali okopi in zidovi.

Henrik je oborožil deset mladeničev
za na vojsko, zakaj toliko vojnika je
moral poslati Turjaškemu vselej, kadar
se je bližal sovražnik. Druge je obdržal
doma za obrambo gradú, ali pa, da bi
zgrabil kak manjši oddelek Turkov, ako
bi prihruli v okolico, kar se je čisto
prigodilo.

V začetku je mislil sam iti na boj,
a malo pred odhodom se je hitro pre-
mislil in sklenil ostati doma. Valpetu
ukaže oborožiti se in voditi vojnike na
Turjak, od tam pa, kamor bode treba.
Nekoliko iznenajen je bil valpet. A ker
je bil vaje poslušati in ker si je že
večkrat želel bojne slave, ni bil preveč
žalosten, dasi je moral pustiti mlado,
ljubljeno ženo, nežna otroka in iti tje,
kjer sodi bridki meč. Kratko je bilo
slovo. Žena je jokala, otroka sta ste-
govala roke po orožju, valpet je pa za-
jahal konja, in odjezdili so na boj za
domovino.

Razne novice so prihajale z vseh
stranij dežele o Turkih. Jedni so pre-
rokovali, da bodo Turki vse razdejali,
drugi so trdili, da jih bodo kmalu ukro-
tili združeni Slovenci. Skrbno so pazili,
kdaj se bode posvetilo v sosednjih do-
linah.

Ljudem se je čudno zdelo, da mlada
valpetovka ni skoro nič žalostna in je
ne skrbi nič, saj je vendar mož v vojski,
kjer mu kriva turška sablja lahko od-
seka glavo. Ne da bi vsaj nekoliko ža-
lovala in skrbela, marveč bila je vesela
še bolj, kakor prej, dokler je bil mož
doma. Grajščakovega sina je pestovala
in zraven pela, da se je razlegalo po
vsem gradu, grajščak pa se je smejal
in mêl si roke, vedno hodil pogledovat
svojega sina in povpraševati o njegovem
zdravju.

Ljudje pa, hlapci in dekle, so si še-
petali skrivnostne reči, in pogosto se je
čulo:

»Neumen je bil, da je pustil tako
ženo samo!«

In pripovedovali so marsikaj čudnega
o nezvesti ženi in prevarjenem možu.
Bilo bi preveč vse to ponavljati.

Naposled vendar počí glas, da so za-
podili Turka iz dežele in da se vračajo
vojniki domov. Nekam jezen je bil Hen-
rik, ko je čul to novico, mlada valpe-
tovka pa je osupnila in se prestrašila,
da ji je izginila vsa kri z lica. Ni bila
vesela tako, kakor je žena, kadar zvé,
da se vrača ljubljeni mož živ in zdrav
iz krvavega boja, ampak vsa preplašena
je bila in nepokojna; neki notranji glas
ji je motil srčni mir. Morda se ji je
vzbujala vest in ji očitala kaj zlega?
Umikala se je sedaj grajščaku; kadar
se je pa sešla z njim, povešala je oči.
Grajščak je pa zagodrnjal večkrat:

»Da mu vrage niso vzeli glave!«

Nekega popoldné zatrobi grajski čuvaj
s stolpa in naznani prihod vojnika.
Vsi hité na dvor in pred grad, da bi
jih brže sprejeli in pozdravili. Valpe-
tovka v prvem trenotku kar obstane,
kakor bi jo bil kdo udaril, nato pa po-
skoči, pograbi otroke, strastno poljubi
vsakega, vrže nekaj obleke nase, rekoč:

»Kriva sem; jaz nisem vaša mati, nisem žena!«

Plane iz sobe, beži čez dvor in skozi vrata pred grad. Hlapci in dekle so se suvali, pomežikovali in govorili:

»Slaba vest! Boji se ga!«

Ona je pa bežala mimo bližnjega gospodarskega poslopja v gozd, a v drugo stran, kakor so prihajali vojniki, da bi ne srečala svojega moža. — Gorjé mu, kogar preganja huda vest!

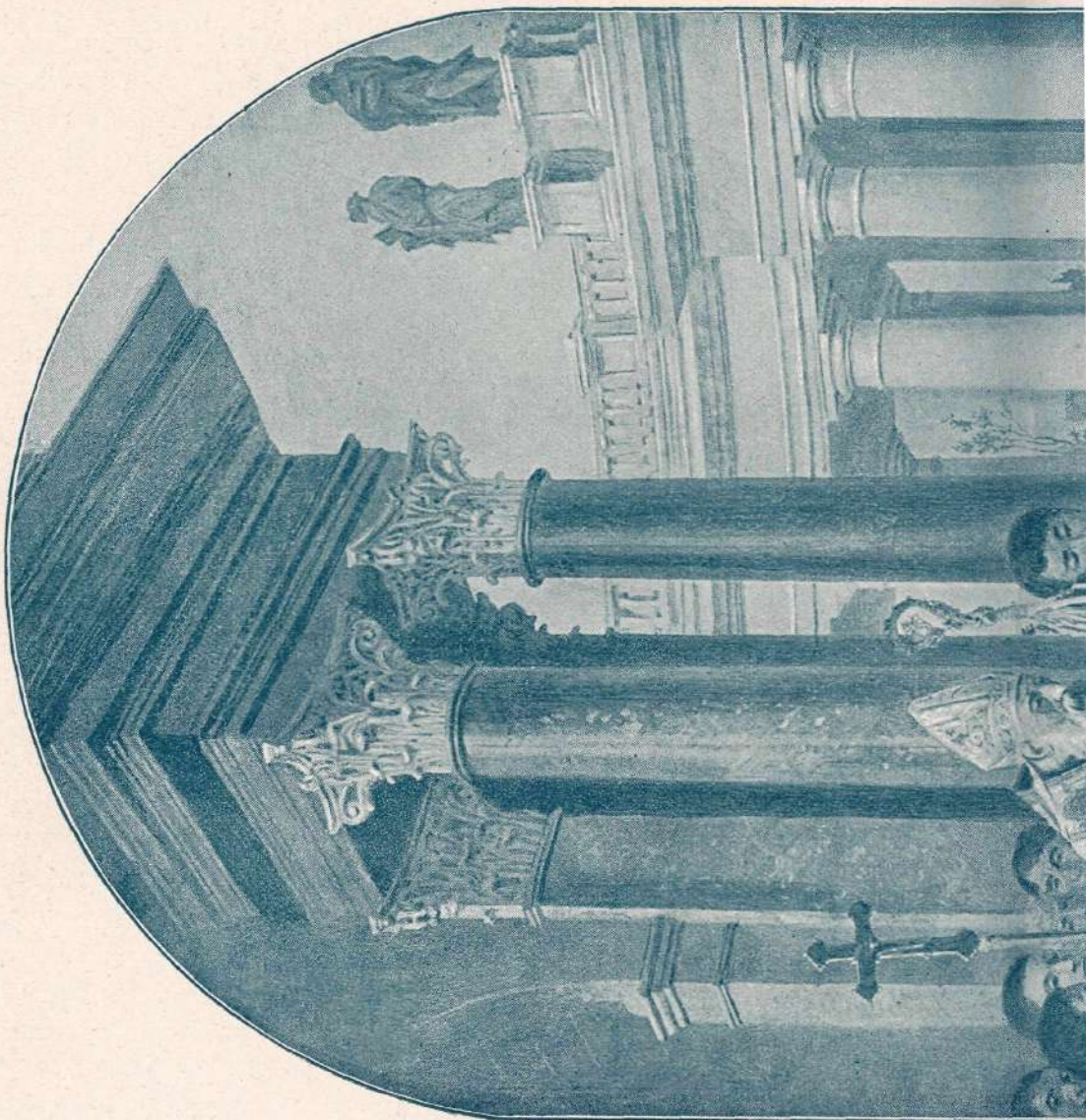
Kmalu prihajajo po klancu navzgor. Razjahajo konje in sežejo v roke, ki so jim molele od vseh strani naproti.

Srečno povrnivši se valpet Ivan Strúp išče z nemirnimi očmi svojo ljubljeno ženo. Zdelo se mu je čudno, da mu ni prihitela naproti, saj ga je poprej ljubila. »Morda je zbolela?« reče in ta misel ga vznemiri. Urno se izmota iz gneče, da bi hitel k ženi. Toda ustavi ga grajščak z različnimi vprašanji. Valpet mu je odgovarjal nestrpno.

Ko ga pa odpusti, hiti valpet v stanovanje k ženi in otrokom. Čul je otročji jok. Naglo odpre vrata in stopi v sobo. Sinček Ferdinand utihne takoj,

ko uzre očeta. Oče poljubi svoja otroka. Grajščakov sin je pa na postelji vpil in brcal.

»Kje je mama?« vpraša valpet in zre po sobi, kjer je bilo vse v nekem neredu.



»Šla ven!« odvrne sinček.

Valpet odloži orožje, vzame hčerko na roke, sina pa prime za roko in gre iskat ženo. Ni mu bilo prav, da jo mora iskati, neko očitaneje se mu je vzbujalo v srcu. Toda še čudneje in nenavadneje se mu je zdelo, ko je ni mogel najti.

»Kje je žena?« vpraševal je, kogar je srečal.

Zmajevali so hlapci in dekle, da ne vedó za njo, in pomilovalno zrlí opeharjenega moža. Naposled se ga vendar usmili star hlapec. Gre za njim v sobo,

in ko ga valpet vpraša po ženi, odvrne mu ta oprezno: »Zbežala je.«

Osupne valpet, spusti otroka, in črna slutnja mu vstane v srcu.

»Zbežala je, predno ste stopili v grad«, ponovi hlapec.



Janeza Šubica „Sv. Martin“ v šmartinski cerkvi pod Šmarno Goro.
(Po fotografiji.)

»Zakaj je zbežala? — Kam? Govôri!«

Hlapec stopi bliže njega, namežikne pomenljivo in šepne nekaj skrivnostnega.

Te besede so morale biti strašne. Valpet obledi, oči se mu zasvetijo, oprè se na stol in nekaj hipov stoji tako nepremično, sopeč globoko: »Prevarila me

je!« vzklikne in se udari s pestjo ob čelo. — Milo se je storilo hlapcu, ko je zrl nesrečnega moža, plaho sta gledala otroka čudnega očeta.

»Zapeljal jo je on!«

Še-le sedaj so se mu odprle oči. Ker je bil sam pošten, mislil je, da je ves svet pošten in čist.

»Najbrže, saj ji je bil vedno za petami!« pritrdi hlapec in se oddalji.

Valpet se pa zgrudi na stol in si zakrije obraz. Strasti so divjale v njem. Sramota, prevara, vse mu je bilo pred očmi in ga klicalo na maščevanje.

»On je vsega kriv!« klikne, vstane in plane iz sobe.

Poišče grajščaka.

»Kaj ste mi storili?« vikne, ko ga najde.

»Kaj hočeš?« vpraša osupnjen grajščak.

»Kje je žena?«

»Moja je umrla, a za tvojo ne vem«, odvrne porogljivo Henrik in mu obrne hrbet.

Silno so razljutile te porogljive besede valpeta in odprle vrata na stežaj vsem strastem. V srdcu pozabi, s kom govori.

»Zapeljal si mojo ženo in jo pogubil«, zagrmí nad grajščakom.

»Ali se ti blede? Kaj kričiš?«

»Da, bledlo se mi je nekdaj, a sedaj vem, kdo si ti!«

Grajščak se silno razkorači in zavpije:

»Molči! Kaj mi je mar tvoja žena? Ali sem jaz njen varih?«

»Zapeljal si mi jo! Osramotil njo in mene, ti vragov zet!«

»Vržem te v ječo in z bičem izbijem te misli iz tebe!«

»Ha, vrgel bi me bil preje in me končal! Sedaj je prepozno, sedaj se moram maščevati za sramoto, ki si jo storil meni in moji ženi!«

Toda grajščak zagrabi bič, ki je ležal tam blizu, in ga zavihti, hoteč udariti valpeta. Ta se pa okretno umakne in zbeži izpred njega.

»Ha, vrag, ti si jo zapeljal, ti moraš trpeti za to!« vpil je in tekel v sobo, kjer je bil pustil otroka.

Pomišljal ni nič. Pograbi ju, vsakega na jedno roko in beži iz grada, ker

je vedel, da ne bi gledal dolgo belega dné, ako bi še dalje ostal v gradu. Strmeli so ljudje in zmajevali z glavami, saj niso mogli pojmiti, zakaj beži valpet. Menili so, da se mu je zmešalo zato, ker se mu je izneverila žena. Na vratih se še obrne in zavpije, da je odmevalo od vseh sten in obokov:

»Gorjé ti, človek, brez vere, brez srca! Uničil si mojo srečo, moj dušni mir in jedenkrat — pomni dobro — doleti te maščevanje!«

In bežal je, da uide njegovim rokam.

Grajščak je pa v svoji sobi klen in se rotí, zakaj ni valpetu noben Turek glave snel, zakaj ga je vrag še prinesel domov, zakaj je bila ženska tako neumna, da je bežala. Valpeta ni hotel takoj kaznovati, ker je mislil, da se ne odtegne kazni, a ni pomislil, da lahko zbeži. Ko zvé, da je tudi valpet zbežal, zarentači hudo, a čez nekaj hipov reče:

»Prav je storil, sicer bi ga bil jaz poslal kam drugam. Ako se vrne sama, ne bode se ji treba bati nikogar.«

Ivan Strúp je urno bežal, dokler ni dospel v varno zavetje k dobrim ljudem. Povsod je popraševal po ženi. Ko ga je minula prva razburjenost in je trezneje mislil, lotila se ga je žalost. Zdelo se mu je, da bi ji odpustil že zaradi otrok, ko bi prišla k njemu in ga prosila odpuščanja. Ker jo je iskal dolgo brez uspeha, bežal je daleč na Notranjsko in povsodi naročeval, naj pride žena za njim, ki bi ga morda iskala. V samotni dolini dobi službo pri nekem plemiču.

Nikdar ni bil vesel in zbolelo ga je v srce vselej, kakor bi ga z nožem vrezal, kadar je otrok vprašal po materi. Pričakoval je žene vsak hip, toda pretekli je teden za tednom, mesec za mesecem, a ni je bilo za njim. In to je zamorilo v njem zadnje blago čustvo,

kato
seda
ga s
»
mu
čest
naza
T
časa
pot
min
se l
očet
opoi
sta g
izpra
govo
drug
a re
A
sta,
bi s
vse
Take
in n
je d
»C
ste i
A
»F
In
je p
zbole
Nim
ker
Ni
prepi
ki ni
mu i
poroc
pa je
ni sk
tudi
in že
umev

katero je še gojil do nje; saj je moral sedaj misliti, da ni nedolžna, ker bi se ga sicer ne bala, ampak prišla za možem.

»Pa vendar on je vsega kriv, in tega mu ne odpustim nikakor«, dejal si je čestokrat na dan in stokrat želel iti nazaj na Čušperk in se maščevati.

Toda v službi je imel malo prostega časa, odkladal je torej vedno namenjeni pot na Čušperk. In minuli so meseci, minula so leta, otroka sta vzrastla in se lepo razvila, a globoka rana v srcu očetovem se ni zacelila, še vedno ga je opominjevala maščevanja, in čestokrat sta ga opominjevala nevedé tudi otroka, izprašujoč ga o svoji materi. Malo je govoril o njej in takoj navêl govor na drugo reč, ker hvaliti žene ni mogel, a resnice povedati ni smel.

Ali ko sta sin in hči dorastla, zvedela sta, kakšna je bila mati, in sramovala bi se je bila, ko bi ne bil oče vrgel vse krivde na čušperškega grajščaka. Tako je hoté in nehoté obujal sovraštvo in mržnjo do njega; zlasti Ferdinand je dostikrat dejal:

»Oče, zakaj mu niste posvetili, zakaj ste mirno prenašali vse?«

A oče mu je odgovarjal:

»Pride čas, pride maščevanje.«

In še nekaj let je minulo prej, predno je prišel tisti čas. Ivan Strûp je hudo zbolel in spoznal, da se mu bliža smrt. Ni mu bilo hudo zaradi tega, ampak zato, ker nezveste žene nikdar ni bilo blizu.

Ni umrl lahko, a umrl je vendar-le prepuščajoč maščevanje večni pravici, ki nikomur ne prizanese. Zastran otrók mu ni bilo hudo. Brhka hči je bila že poročena z dobrim možem, Ferdinand pa je bil pogumen mladenič, katerega ni skrbela bodočnost prav nič. Bil je tudi v mnogih strokah dobro poučen in želel videti nekoliko sveta. Lahko umevamo, da ni pozabil, kaj je stiskalo

srce in grenilo življenje očetu do poslednjega trenutka.

Takrat ni bilo železnice in poštnih vóz, a mnogi so prepotovali več sveta, nego ga ljudje prehodijo dandanes. Ferdinand je potoval, delal in se učil. A nekaj mu ni dalo mirú v tujini, misel na očeta, mater in — grajščaka. Vrnil se je kot tujec v svoj rojstveni kraj, nihče ga ni poznal. Ko je pozvedoval o domačih stvareh in zlasti o grajščaku, sešel se je z Bojanom.

In sedaj smo zopet tam, kjer smo bili v začetku tega poglavja. Nikakor nisem mogel nadaljevati, da bi ne bil povedal te zastarele prigodbe.

Ferdinand pride pred grad.

»Torej tu je moj rojstveni kraj, tu sem preživel prve dneve«, misli si, a te misli niso bile prijetne, saj se je spominjal hkrati svoje matere, katere ni mogel ljubiti, spominjal se živo svojega nikdar veselega očeta. In sedaj je tu na poti v grad in videl bode njega, ki je zapeljal njegovo mater, a očeta onesrečil.

Natančno ogleduje grad in okolico. Pride v grad in pové na vratarjevo vprašanje, da je tujec in išče službe. Vrtar ga pogleda od nog do glave, veli mu, naj počaka, in gré povedat gospodu, da se nekdo ponuja v službo. Ker je bil Ožbolta zapodil, bilo mu je prav, da se je že oglasil nov hlapec. Ukaže ga privedi pred-se.

Vrtar ga privede. Grajščaku se je zdelo, da je že videl nekje podobnega človeka, zamisli se nekoliko, a nato hitro vpraša, kako se piše.

Ferdinand pové, da mu je ime Hans Berger.

»Motil sem se«, zagodrnja grajščak.

In sedaj je moral Ferdinand na navadna vprašanja odgovarjati, a potem ga je grajščak vsprejel v službo na mesto Ožbolta.

Valpet mu je razkazal vse po gradu, poučil ga o redu in navadah grajskih in razložil mu prostore. Kmalu je zvedel Ferdinand, za katerimi vratmi zdihuje Rman, zvedel, kje leži Alenčica.

V srcu je hvalil Boga, ker je prišel tako lahko v grajščakovo obližje.

IX.

Ves narod je prisegal pri Bogu, rotil se in kričal:
»Umrje naj!«

Narod. pripovedka.

Ko je Ferdinand tako srečno prišel za grajskega hlapca, oglasil se je pri Rmanovih bivši grajski hlapec Ožbolt. Kajpada je bil sprejet z največjim veseljem. Izprva sta se sicer brata čudila, zakaj in čemu je prišel z grada med kmete. Toda kmalu sta razumela. Ožbolt je razložil Bojanu in Marku natančno, kako se godi očetu in Alenčici v gradu. Zato se je zdel bratoma kot nekak poslanec božji, kot njiju zaveznik in pobratim, ker je bil pregan zaradi njiju očeta. Kakor gorí ogenj bolj, ko mu priliješ olja, tako je tudi sovraštvo do grajščaka v njiju srcih bolj plamtelo, ko sta zvedela vse. Premišljati in obotavljati se ni več smelo, ampak odločno delati, ako hočeta, da bode prost oče, prosta sestra. Upor s pomočjo kmetov je bil poslednji pripomoček, s katerim je bilo še mogoče rešiti Rmana in hčer. Bojan je premišljal, kako bi se najuspešneje lotil nevarnega dela. Skrbno so se posvetovali drugega dopoldné Rmanova, stari Močilar, Vid in Ožbolt. Pač je stari, izkušeni Močilar zmajeval s plešasto glavo, a pogumni mladeniči se niso dali odvrniti od svojega sklepa.

»Oče, ali bi ne želeli tudi vi prostosti, ko bi zdihovali v grajski ječi?« vpraša Bojan Močilarja.

»Ako bi imeli svojo hčer v gradu, izvestno bi ne bili zadovoljni in ne bi čakali mirno, kdaj pride nazaj, ampak hoteli bi jo rešiti«, opomni Marko.

»Rešiti ja hočemo«, pravi Bojan.

»Moramo!« pritrdé tovariši. »Prosti morajo biti, naj velja, kar hoče.«

»Toda pomislite: kaj pa, če se tudi vam kaj pripeti? Kaj potem?« odvrne Močilar.

»Ne bojte se. Zato bodemo že skrbeli.«

»Veliko si upate, to ni mala reč, ampak jako nevarna. Ako vam izpodleti, potem gorjé vam«, svari jih Močilar.

»Vid, oče se bojé zate«, pravi Bojan. »Pusti nas, da ne bodo oče na me zvrnili vse krivde, ako se ti kaj hudega zgodi. Očeta in sestro bodem rešil s pomočjo drugih brez tebe.«

Ta pa zardi do ušes in ustavi Bojana:

»Kaj govoriš? Jaz se ne umaknem sedaj, ampak grem s teboj, kamor hočeš. Alenčica je moja nevesta, in dolžan sem skrbeti za njeno prostost.«

»Ker ste tako silni, pa delajte, kar hočete«, reče Močilar. »Ker me ne slušate, da bi odnehali, pa bodite vsaj previdni!«

»Oče, kaj ne, da ne bode nikomur ugovarjali, ako bi nam bil voljan pomagati!«

»Nikomur, pa tudi nikogar ne silil; a če ne bode drugače, šel bodem tudi jaz z vami.«

In še mnogo je svetoval stari Močilar. Mladičji so bili potrebni dobrih svetov, saj so bili še neizkušeni in marsikaj bi bili storili v razburjenosti in naglici napačno, kar bi se potem ne bilo dalo popraviti.

Bojanu je posebno koristilo, da se jim je pridružil Ožbolt. Ta je dobro poznal ves grad in je lahko marsikaj svetoval.

Bojan je bil lep mladenič, ki je znal z vnetim govorjenjem takoj pridobiti človeka za-se. To mu je sedaj mnogo koristilo. Ljudje so že itak Rmanove ljudi cenili, ker je imela rajna Rmanka brata meniha in je sin bil v samostanu. Stari Rman pa je bil mož, ki je znal s sosedi in znanci živeti v miru in prijaznosti.

Drugi večer se je zbralo veliko ljudij pred Rmanovo hišo. Bojan je pa prosil, naj gredó vsi domov razven môž, ki so za orožje, in onih, ki imajo pogum iti tudi v nevarnost, ko bi bilo treba. Nekoliko jih je res šlo strani, večina je pa ostala. Tudi ta večer jih je opominjal krivic, katere jim dela grajščak, in jih naposled vprašal, ali morejo in hočejo to trpeti še dalje? Prosil jih je tudi pomoči, da bi rešil očeta in sestro, in sicer nujno. Mnogo se jih ponudi, da gredó ž njim v grad in s silo otmó jetnika. Bilo jim je v mislih le to, da bi na kak način prišli v grad in potem naglo oprostili in odvedli oba. Popolnoma določnega načrta pa tudi nocoj niso naredili, ker se je zdelo Bojanu nevarno, razpravljati to vpričo vseh.

Ko se je ta večer prepričal, da se smé zanesti na pomoč, začel je delati naravnost in nabirati môž za svojo četo.

Marko je ostal doma, Bojan je pa hodil urno od vasi do vasi, od kmeta do kmeta in jih nagovarjal k upor. Skrival se je pred grajskimi biriči in hlapci, ki so hodili po vaseh, pobirajoč desetino, katere ni bilo nikdar zadosti.

Gostoljubno so ga sprejemali kmetje in radi poslušali. Kadar je videl, da so kmetje najbolj razburjeni, vprašal jih je:

»Ali hočete biti prosti in sami svoji gospodarji?«

Kmetje so se spogledovali, a na to odgovarjali:

»Hočemo, hočemo biti sami svoji!«

»Hočete še tako tlačaniti?«

»Nečemo! Nečemo več!«

»Torej, udarite v grad in prisilite grajščaka, da bode pravičen.«

»Prenevarno je.«

»Imate očeta? Imate sestre, hčere, neveste?«

»Imamo! Imamo! Da!«

»Grajščak pride, ugrabi jih in zapre!«

»Res je! Istina je! Tako je! — Ne sme!«

»Ugrabil je mojega očeta, mojo sestro, ubil mojo mater!«

»Pa ja bode izpustil!«

»Ne, neče ju. Tudi mene bi rad zaprl.«

»Ni mogoče!« Bojanove besede so bile le preresnične, tako, da niso mogli nič dvomiti in se obotavljati.

»Ali hočete biti vedno sužnji? Živeti vedno v nevarnosti, da vas ubije grajščak, ali vaše žene, sestre, hčere? Hočete mirno čakati, da vas zapre v temno ječo in vas pusti notri do smrti?«

Tiho; nihče se ne gane. Toda nekdo se oglasi:

»Jaz hočem biti prost, ne suženj!«

»Prosti! Prosti hočemo biti!« pritrjevali so vsi. »Smrt grajščaku! Razrušimo grad!«

»Imate li orožje?«

»Nimamo!«

»Imate sekire?«

»Imamo!«

»Nabrusite jih! Z njimi se bodele branili in si pomagali. Imate li kôse?«

»Imamo!«

»Nabrusite jih, s kôso lahko odrežete glavo! Imate cepe, bate, kole?«

»Vse imamo!«

»Pripravite, kar ima kdo; vse bomo rabili. Sredo zvečer pridite v podgoriško dohje. Molčite pa, kakor kamen, da ne sliši kak birič in ne zvé grajščak. Tudi ženam in otrokom tega ne povejte, ker ne znajo molčati!«

Tako je pridobival Bojan moža za možem. Ko je obhodil to vas, šel je v sosedno. Kmetje so se potem skupaj razgovarjali o Bojanu, Rmanu, grajščaku. Različni možje so imeli različne nade, a nikogar ni bilo, ki bi ne bil zrl v boljšo bodočnost. Res jih je strah nekoliko navdajal, toda ljudje so bili v onih časih hudega navajeni, in smrt jim ni bila tako grozna, kakor je srečnim ljudem. Zato tudi niso nič dolgo premišljevali, ali se jim posreči, ali ne. Zdelo se jim je vendar verjetno, da jih grajščak ne bode premagal, ako bodo vsi jedini in ravnali umno. Da bi se jim posrečilo le v grad priti! Brusili so sekire in jih nasajali, pripravljali bate in kole.

Tudi Marko, Vid in Ožbolt niso držali križem rôk, zlasti Vid je brez strahu vnmel svoje vrstnike in prijatelje za boj.

Kmetje so težko pričakovali srede. Ko se je pa stemnilo in so zamigljale nebrojne zvezdice na nebu, hiteli so po samotnih stezah krepki možje in čili mladeniči v košato podgoriško dobje. Vsi niso prišli, saj se niso drznili vsi zapustiti doma, a prišlo jih je vendar mnogo, in ti so bili veljavnejši kmetje, katerih beseda je nekaj veljala v zboru množ. Bili so Videmci, Zdenci, Zagoričani, Podgoričani, Podpečani, Podgorci in še iz drugih vasij, sami pogumni možje, katerim je presedal trdi jarem, ki so hoteli grajščaku pokazati, kaj morejo s svojo močjo. Malo besedij je bilo treba, in zapaljen je bil ogenj ustaje po okolici, po vseh vaseh, ki so pripadale čušperški gosposki. In ko jih je nagovoril Rmanov Bojan, ni govoril gluhim ušesom, ni ogreval hladnih src, ampak vsaka beseda je padla na pripravna tla.

Bojan je bil v zadregi, kdaj bi se bilo najbolje zbrati in zgrabiti grad. Načrt njegov je bil: polastiti se gradu

z zvijačo ali s pomočjo Ferdinandovo, jetnika rešiti, grajščaka pa ujeti, zvezati in ga potem prisiliti, da pusti grad in gré kam drugam delat pokoro za svoje hudobije. Vedel je dobro, da se jim od Turjačana ni mnogo bati; morebiti bi bil on celó vesel, da se je iznebil nerodnega in malopridnega človeka. Življenje njegovo mu je hotel braniti, ker se je hotel ravnati po pravici do skrajne meje.

Bojan pokliče nekoliko izkušenih množ na stran, da bi se posvetovali o tej stvari. Po nekoliko daljšem razgovorjanju določijo to-le: Tisti večer, ko bode treba zgrabiti za orožje in iti na Čušperk, zapali se na videmskem hribu takoj v mraku velik kres. To ne bode sumljivo, ker bode vsakdo lahko mislil, da kuri kak kmet.

Zbrani kmetje so govorili zamolklo, da bi se ne izdali s hrupom. Pripovedovali so, kako orožje so si pripravili, in koliko jih pojde od hiše nad grajščaka. Ko pa izpregovori Bojan, utihnijo vsi in se obrnejo vanj. Med njimi je stal, na nekoliko višji ploščnati skali, da so ga bolj razumeli, zakaj ni si upal preglasno govoriti.

»Možje in mladeniči!« ogovori jih. »Žalostna je vaša osoda in mučna. Trpeti morate revščino, ker vam jemlje toliko pridelkov, kolikor se mu ljubi. Delati morate, kakor črna živina: ali kaj imate od tega? Valpetov bič žvižga in se opleta onega, ki mu ni všeč. Toda to še ni zadosti. Grajščak zahteva še vaše otroke za-se. Kar se je dogodilo danes naši hiši, dogodi se jutri vašim. Zato mu moramo pokazati, kaj je pravica in kaj krivica; ukrotiti ga moramo sami, ker se nihče ne zmeni za naše trpljenje. Zato vas sedaj poslednjič in slovesno vprašam: »Hočete-li pomagati sebi in meni in oteti dva nedolžna človeka?«

Glas njegov se razgubi v dalji. Tihota nastane, a takoj za tem se oglasi nekdo in za njim rekó vsi:

»Hočemo, hočemo vsi. Bojan je naš poveljnik.«

»Ali ste torej pripravljeni, da zagrabite na moj glas za orožje in idete nad grajščaka?«

»Pripravljeni!«

»Sezite v roke meni in drug drugemu, in obljubite, da pridete vsi z orožjem tisti večer, ko ugledate na videmskem hribu kres, in napadete z menoj Čušperk!«

Možje in mladeniči so si segali v roko medsebojno, saj so bili vsi pripravljeni pomagati mladeniču in sebi. Pač so vedeli, da jih Bojan potrebuje, a vedeli so tudi, da jim ne bode bolje, dokler bode grajščak Henrik na Čušperku.

Določili so vse natanko, kje se zberó onega večera, kako orožje prinesó seboj. Obljubili so si, da bodo molčali o vseh pripravah in nikogar ne izdali, ko bi tudi grajščak kaj sumil.

Na to se mirno razidejo.

Gori na Čušperku se je Ferdinand kmalu prikupil in priljubil gospodu. Bil je namreč jako okreten in sposoben za vsak posel in zato se je odlikoval od svojih okornih tovarišev hlapcev. Zvito se je Ferdinand na videz popolnoma udal grajščaku in mu je stregel, kar najbolj je mogel. Gospodu je ugajala okretnost, sposobnost in pazljivost Ferdinandova, in kmalu je sklenil, da uporabi tega Ferdinanda za svoje posebne namene. Zdel se mu je pripraven tudi za taka dejanja, za katera je treba nekoliko več spretnosti in zvitosti. Zato je bil jako prijazen ž njim, in ker ni imel druge družbe, zaupal mu je marsikaj, česar sicer ne pové gospod svojemu hlapcu.

Kmalu je vedel za skrivne načrte grajščakove, zvedel, kaj misli početi z Alenčico in Rmanom, in zvedel je tudi, da ne misli Bojanu odpustiti, ker se je bil predrznil priti v grad, in — kakor se je izrazil — nesramno žaliti ga. Novi hlapec mu je z besedami pritrjeval, da bi zvedel še druge Henrikove naklepe in si pridobil njegovo naklonjenost.

Ferdinand ni imel določenega opravila v gradu; največ se je mudil blizu gospoda in hodil ž njim tudi v gozd in na lov. Hlapci in drugi posli so kmalu izkusili, od kod veje veter, in brž so vedeli, da je novi hlapec pri gospodu v veliki milosti. V srcu so kuhali sovraštvo do njega, a na videz so se mu hlinili in prilizovali in ga radi poslušali, ako jim je kaj pravil.

Alenčica je bila še vedno bolehná in je ležala, poleg nje pa je bila klepetava Barba, ki ni mogla nikdar molčati. Alenčice niso bolele več one rane, ki jih je bila dobila, ampak skrb jo je mučila, zakaj jo ima grajščak v gradu, kje je oče, in kaj bode ž njim. Nadlegovala je Barbo z vprašanji, a ta ji ni mogla določno odgovoriti, saj vsega niti sama vedela ni.

Rman je bil pa v zaporu jako potr. Ni mogel misliti, da pride kmalu rešitev, ker je poznal grajščakovo jezo. Navajen je bil trpeti, a toliko, kolikor je trpel sedaj, presegalo je skoro njegove moči. Pregarjanje, ječa, ženina smrt, nesreča hčerina in nevarnost za sinova, — vse to ga je tako tlačilo, da se je v tem kratkem času, kar je bil zaprt, postaral na videz za več let. Najbolj pa je kipeló v njem, kadar je prišel k njemu v ječo kruti grajščak, kateri se mu je hodil rogat in posmehovat. Marsikaj mu je očital Rman, a zastarelega grešnika ni ganilo nič.

Rman je bil prepričan, da nima v gradu nobenega prijatelja, kateremu bi

se smilil, in ki bi mu bil pripravljen pomagati. Zato se zelo začudi, ko pride k njemu v zapor Ferdinand, katerega še poznal ni. Prišlec ga nagovori:

»Rman, le pogum! Še nekaj dnij, pa bode te prosti doma na Vidmu.«

Debelo ga pogleda Rman in zmaje z glavo, rekoč:

»Kdo pa si ti, ki tako govoriš?«

»Ej, Rman, veste, to se ne dá povedati tako naglo. Sedaj vam zadostuj, da sem vaš prijatelj, ki vam hoče pomoči.«

»Ti, da bi pomogel?«

»Da, jaz; preverili se bode te kmalu o tem. Bojan in Marko sta zdrava, tudi Alenčici ni prehudó, in zato sem vam prišel povedat, da ne bode te preveč skrbeli. Potrpíte še nekaj dnij! O prvi priliki — bode ta vi in hči oproščena.«

»Neverjetno!«

»Verjemite in potrpíte, pa ne izdajte se, ker sicer je vse izgubljeno.«

Po teh besedah je Ferdinand pustil Rmana samega, ki je začel živeti iz nova.

Ferdinand je opazoval v gradu zlasti vhod, oni most, ki se je dal vsakega večera tako lepo vzdigniti, da ni mogel nihče v grad ali iz grada. Sprijaznil se je tudi s tistim starim vratarjem, katerega glavna napaka je bila pijančevanje. Kadar je pa šel Ferdinand iz grada, ogledoval je okolico.

Četrty dan po prihodu v grad se napravi v dolino, da bi si ogledal vasi, kakor je rekel, v resnici pa le zato, da bi dobil Bojana in zvedel, kaj je ukrenil.

Kmalu ga dobi na Vidmu pri Močilarju. Začudi se Ferdinand zelo, ko mu pové Bojan, da je že ves narod po vaseh pripravljen. Saj se ni bil nadejal, da bi se ljudstvo dalo tako hitro pridobiti.

»In kaj si storil ti?« vpraša ga Bojan.

»Še nič, pa jutri se moram sniti s teboj in govoriti. Jutri ti razodenem svoj načrt.«

»Hiti, da se ljudstvo ne naveliča, in se ne ohladi njegova navdušenost.«

»Ne boj se! V dveh, treh dneh bode vsega konec.«

»Kaj pa oče in Alenčica?«

»Očeta sem potolažil in mu povedal, da bode kmalu prost, Alenčica je pa še bolna in se ji za sedaj ni bati grajščaka. Ti se pa skrivaj, zakaj on te še ni pozabil.«

»Dobro; ne pokažem se nobenemu grajščinskemu hlapcu. Ti pa tukaj vprašaj, kadar me bodeš iskal, kje sem, in zvedel bodeš.«

»Jutri pridem zopet. Sedaj treba srčnosti, zakaj življenje in smrt sta nama na izbero. Ali mi, ali grajščak, in gorje nam, če ne zmoremo mi. Z Bogom, Bojan!«

»Z Bogom, Ferdinand!«

Nato odide Ferdinand nazaj v grad.

(Konec.)



Spoznanje.

Kar svet ima sladkostij, z vsèmi
Opiti sem se hótél žejen,
Toda v nesrečne duše tèmei
Ugasnil mir je blagodejen.

Vihar osode je prihrúmel,
Zatrl sem v sebi nične sanje,
Po dolgih letih sem razumel,
Da ni življenje — uživanje.

A. M.



Če ob srebrnike,
Krono si, denar,
Pusti vsaj jetnike,
Ne igraj, vladar!

Ako vse rubine,
Žezlo, kralj, zgubiš,
Igro za zlatnine
Lahko spet dobiš.

Z igro pa življenja,
Kralj, jim več ne daš,
Ki iz zaslepljenja
Zanje zdaj igraš!«

Toda kralj ne čuje,
Trdi Ptolemej;
Kocko zaviškuje
In igra naprej.

Rabelj pa dovaja
Žrtve za vrstjó,
In pod meč podaja
Glavo za glavó.

Ko v morjé peneče
Solnce žar hití,
»Prazne, kralj, so ječe«,
Rabelj mu velí.

Kvišku kralj poskoči,
Zbegan in srdit
Gre v dvorani vroči
K lini se hladit.

Pa zagleda žrtve
Igre in strasti,
Kralj zre robe mrtve:
Kup jih cel leži.

Gleda kralj osuplo,
Bega roj ga sanj:
K trupu seda truplo — —
Cel kup — kocka zanj.

In ko gleda, gleda
Z line trupel kup,
V srce mraz mu seda,
Grabi ga obup.

Zjutraj pa ga v hrupu
Vsi iskat hité:
Oj — na trupel kupu,
Kralj je brez glavé.

Ant. Hribar.



Ljudska osveta.

(Povest. — Spisal *Podgoričan.*)

XI.

Vrgli so se v beli grad,
Narodna pesem.



Rvavo je vshajalo solnce drugega jutra. Nobena rosa se ni lesketala na drevju in travi. Suh, vroč veter je vël po Krájiní. Ptiči so molčali in posedali po vejah, celó vrabci niso tako kričali, kakor sicer. Ljudem se ni mudilo na polje. Postajali so pred hišami, hodili po vrtih in se ozirali na ono stran, kjer se vzdiguje Čušperk. Kimali so in mrmrali:

»Čakaj, do danes si ti nas tepel, a kmalu bomo mi tebe!«

Nekateri je opasal oselnik, zavihtel koso in šel kositi starino ali strnišče. Ženske so brusile srpove ter šle žet zakasnelo pšenico ali pa zgodnji oves, ki je zaradi prevelike suše že zorel.

Solnce je vsako uro huje pripekalo, da je bila vročina neznosna, a tu pa tam je zapihal veter, in ljudje so prerovali nevihto. Za grajske ljudi, ki so tu in tam desetnili, ali so bili pri tlačanih, menili se niso kmetje skoro čisto nič, kakor bi jih ne poznali. Nihče ni nobenega ogovoril, pa tudi odgovoril ne, ako je bil vprašan, niti godrnjal ni, ako so si hlapci preveč desetine odmerili. Tolažili so se:

»Danes še lahko grabite, a potem nikdar več.«

In žugali so jim skrivaj in zabavljali. Na čušperško zidovje je bila še predpoldnem priletela jata krokarjev in se je podila tam okrog in — kričala. Henrik je strelil nekaterikrat s pušico nanje;

da so odleteli, a takoj so se vrnili in kričali še predrzneje.

»Diši jim nekaj, diši«, pravi Ferdinand grajščaku in valpetu. »Lačni so, plena čakajo.«

»Tu pač ne bodo dobili nič«, odvrneta oba.

»Bog vé, taka zverina ima dober nos.«

Valpet je prerokoval vojsko. Mati mu je bajè dejala, kadar je veliko krokarjev, tedaj je veliko nepokopanih mrličev, katere morajo črni pogrebci zakopati.

»Tudi jaz sem že slišal to.«

»Pojdita, pojdita! Babje čenče. Sedaj ne bode vojske, saj ni še Turka v deželi, sicer bi se bilo že kaj zvedelo.«

Ferdinand skomizgne, rekoč:

»Bog vé, kaj še pride«, in gré.

Kmalu za tem se oglasi v bližnjem gozdu sova. Začudi se vsakdo, kdor jo sliši, in pomenljivo ozre v svojega tovariša.

»Sova skovika, sova«, vpijejo hlapci. »Nekaj bo, kar bo, sova se ne oglašča zastonj.«

Tudi grajščak jo je čul in skoro ustrašil se je, saj ni še nikdar slišal sove po dnevu. Čul je tudi pogovor hlapcev.

Krokarji, vpitje sove, pogovor hlapcev, vse to ga je vznemirilo in jezilo, da se je srdil zaradi vsake male stvarce, kričal na hlapce in jih zmerjal. Pridivjal je bil tudi k Rmanu in se grdo sporekel ž njim; še k Alenčici se je pridrevil in ji zažugal, da jo zapre v ječo, ako kmalu ne ozdravi in ne vstane. »Zastonj te ne bodem redil tukaj«, dejal je jezo.

Alenčici se je sevè grozno hudo zdelo in vstala bi bila in pobegnila iz grada, ako bi bila le smela. Skrbelo jo je zaradi očeta.

Tako je stresal grajščak svojo sitnost in nezadovoljnost, nad komer je mogel. Popoldne pa zajaše konja in odjezdi z jednim hlapcem v dolino gledat, kaj počno tlačani, in kako desetinijo hlapci.

Pa zdelo se je, kakor bi se bilo danes vse zarotilo proti njemu. Še tlačanje niso bili tako ponižni, kakor sicer. Predrzo so mu gledali v obraz, malomarno se mu umikali in odkrivali, in marsikateri se je storil nevednega in ga še pogledal ni. To je gospoda silno jezilo, da je vrelo od jeze po njem. Često je zavihtel kratki bič in švrknil tlačana, ki je stal dovolj blizu njega, ali je pa ukazal hlapcu, naj zvrši biriško oblast. Pa ti tlačani se danes niti za bič niso zmenili, da bi prosili milosti, ampak škrtali so z zobmi, jezo gledali in zamolklo kleli grajščaka. Stiskal je konja, da se je vspenjal in skakal po poti, in grozovito je klel in rotil se ter žugal tlačanom:

»Čakajte, vražji psi, kmalu vas bodem učil drugače plesati! V prahu se bodele še valjali pred menoj, ali pa v mojih ječah prebivali.«

Prejezdi vse vasi, a nikjer ni videl onih ponižnih in udanih tlačanskih obrazov, kakor jih je srečaval vselej. Prepričal se je na lastne oči, da je nov duh prešinil vse njegove podložnike, a oko ga ni varalo, da je to nevarno okužujoči duh upornosti, ki lahko kmalu prekorači svoje prave meje. Vračajoč se je premišljal, s čim bi utepel tlačanom prejšnjo ponižnost in pokornost. Da mora nekaj storiti, o tem je bil preverjen. Misli tudi o vzroku te upornosti. To je vedel, da ga ljudstvo ne ljubi, saj mu tudi ni bilo do ljubezni, a vedel je, da se ga je balo. Kje se je torej navzelo tako hitro take predrznosti in poguma? Kmalu pride do Bojana.

»Ta, nihče drugi mi ni spridil ljudij«, zagodrnja polglasno pred-se. »Varuj se, kmalu bodeš okusil mojo roko, ki zna krotiti uporneže in nemirneže!«

Premišljuje, kako bi ga dobil v pest in ga kaznoval.

Precëj pozno se vrneta s hlapcem v grad. Solnce je bilo še komaj za dva moža visoko. Ukaže si prinesiti jedi in pijače in gré v sobo.

Kmalu za njim pride Ferdinand.

»Kaj hočeš?« zareži grajščak nevoljen nanj.

»Plemeniti gospod, onega Bojana sem že zasledil.«

Takoj se sprijazni.

»Ali res? Kje pa je?«

»Zasledil sem ga, in ako hočete, še nocoj ga vam pripeljem, ker mislim, da je po noči najlože prijeti ga.«

Vesel tleskne grajščak z rokama in obraz se mu napravi v zloben nasmeh.

»Prav, prav! Premišljal sem malo prej, kako bi ga dobil in kaznoval. Pripelji ga takoj, ko ga dobiš, in dobiti ga moraš še nocoj! Čuješ?«

»Plemeniti gospod, še pred polnočjo ga bodele videli. Ali dovolite, da vzamem dva hlapca?«

»Vzemi dva, pet, deset, vzemi vse, samo, da ga mi ujameš!«

»Verujte mi, pripeljem ga v grad.«

Po teh besedah se Ferdinand pokloni in gré, pustivši gospoda nekoliko potolaženega.

Henrik je hlastno jedel in pil. Teknilo mu je. Po jedi je pa vstal in hodil po sobi in si mel zadovoljno roke. Navdajalo ga je tisto prijetno čustvo, ki navdaja vse maščevalne ljudi, predno se nad kom znesó.

»Vendar-le!« vzklikne sam sebi. »Dobom te in ti pretresem kosti. Spridil si mi ljudi, a pokažem ti, kaj se to pravi. S starim te zaprem v jedno luknjo. Menila sta, da mi kaj moreta, ker sem si prilastil dekle; a ne bode nič! Sedaj je ona moja, vidva pa bode ta premišljevala svojo upornost. Zatiških menihov se ne bojim, ko bi se grozili za-

radi dečaka. Jaz jim že posvetim vsem skupaj.«

In nasloni se na okno in zre v dolino. Potlej se pa obrne, gre iz sobe in hlapcu jetničarju naroči:

»Povej, povej onemu staremu Rmanu, da naj se pripravi, ker skoro dobi družbo. Sina mu bodem dal, da mu ne bode dolg čas.« In hodil je sem in tje, deloma zadovoljno; vendar ga je mučila neka slutnja, katero je zastonj odganjal.

Stari Rman se jako prestraši, ko pride ječar k njemu s tako novico. Ferdinand ga je bil potolažil, da je lože prenašal osodo, a sedaj ga je jetničarjevo poročilo čisto pripravilo ob mir. Najprej si je mislil, da se je Ferdinand grdo norčeval ž njim, in zato se mu je inako storilo, češ, »preganjajo me in mučijo, pa še norčuje se z menoj. Oj, ti hudobni človek ti!« Zastavi ječarju več nujnih vprašanj, toda ta mu nič ne odgovori, kakor bi bil vse preslišal. In ko ostane Rman sam, tako grozno zapuščen, tako nesrečen, zakrije si obraz z rokama in solze mu privró iz očíj in lijó po starem licu in padajo na tla.

»O, Bog, preveč me izkušaš in tepeš, vsaj sinova mi obvaruj zla in nesreče! Naj trpim jaz za vse, za-se in otroke svoje, samo daj, da ne pride nobeden temu nečloveškemu človeku v roke!«

Tako je bridko zdihoval, ali tolažila ni našel. Vsak hip je pričakoval, da se odpró težka vrata, in se v njih pokaže ljubljeni sin zvezan.

»Oh, kaj bo, kaj bo! Kaj bi storil?«

Sedel je na okorni stol in poslušal vsak ropot in šum, ki se je slišal od zunaj. Te ure so bile grozovitne.

Ferdinand je pa odhajal s hlapcema po Bojana. Odbral si je samo dva hlapca, da bi bilo manj sitnostij ž njima. Vesel in zadovoljen se odpravi v dolino in z dvorišča večkrat pogleda po oknih grajskih.

In zaigra mu včasih zadovoljen smeh na obrazu, kakor da bi se vsa njegova duša kopala v veselju.

»Naposled vendar! Prišla je ura povračila, ko se bode poravnal stari dolg«, reče večkrat pred-se.

In ko je odhajal iz grada, naročal je vratarju Mihi, kateremu je bil že prej vina preskrbel, češ, da ne bode omejeval zvečer od žeje:

»Miha, le izpij vse! Name ni treba nič gledati! Ko se vrnemo, hitro spusti verige, da ne bomo stali zunaj!«

»Précej, précej, samo oglasi se! Miha ne spi, dobro vidi in sliši«, odvrne oni urno.

»Nocoj ne bodeš dosti ločil, kdo je prišel; z vinom se menda ne bodeš kregal«, misli si Ferdinand in gré za hlapcema, ki sta bila onkraj mosta.

Pred gradom se pa ustavi in obrne pogled na ponosno zidovje, ki je že toliko let kljubovalo času, vremenu in očitim sovražnikom. Kdo vé, ali se bode ustavilo tudi tej sili, ki pride nanje kmalu?

V srcu mladega moža vzkipi srd:

»Obsodil si se sam, človek brez usmiljenja! Uničeval si srečo drugih ljudi, nocoj uničimo tebe.«

Molcé je jahal Ferdinand s hlapcema navzdol. Le tu pa tam jima je rekel katero, da bi ne bila slutila nič nenavadnega. Solnce je že poljubljalo visoke vrhove gorenjskih planin, ko so se bližali planjavi.

Danes so se kmetje pred nočjo vračali s polja. Nikakor jim ni bilo več obstanka pri delu, težko so čakali noči.

Bojan je bil odbral nekaj krepkih mladencev. Ti so se oborožili in šli z Vidom v gozd na prežo. Naučil jih je, da, kadar bodo njega gnali po poti v grad, naj zgrabijo biriče in obdržé, a njega naj brž oprosté. Natančneje je še naučil Vida.

Druga dva pošlje na videmski hrib in jima naroči:

»Ko se stemni, da ne razločita drugega, kakor zvezde na nebu in noč v dolini, zapalita visoko grmado, da se bode plamen visoko vpenjal in trgal, da bo njegov svit pozval vse ljudi na delo.«

In šla sta mladeniča v hrib, navlekla grmovja in dračja skupaj in čakala noči.

Ljudje so nestrpnost pričakovali dogovorjenega znamenja. Nekateri so se veselili, a drugi so s strahom pričakovali usodne ure, saj nihče ne vé, kaj pride, nihče ne more zagotoviti, da se jim posreči. Nekateri so še pred nočjo zapuščali vasi in šli po stezah in ovinkih v češko reber.

Bojan je pričakoval biričev.

Z Močilarjem, Ožboltom in bratom je sedel na vrtu in se pogovarjal. Ugibali so, kakšen bode konec vsemu temu.

»Oj, dobro bi bilo, da bi tega vranča ne bilo več na Čušperku. Ali jaz pravim, da se taka opara težko spravi s pota«, meni Močilar.

»Kar tako ne gré, privzdigniti se mora«, pravijo drugi.

»Kaj prida že ne bode iz tega.«

»Huje nam ne more biti.«

»Bog vam menda ne bode v greh štel, saj ne mislite krasti in ropati«, pritakne še Močilarica.

Med takim pogovorom jim je mineval čas.

Hudo se je že mračilo, ko pridejo v vas Ferdinand in spremljevalca. Na videz vsi osupnejo, ko stopijo trije grajski pred nje.

»Kaj pa je zopet, kaj?« vprašata Močilar in žena vsa prestrašena.

»Nič hudega se vam ne zgodi, samo ta-le mora z nami«, dé Ferdinand in pokaže Bojana.

»Kdo pravi?« ujezi se Bojan.

»Gospod grajščak! — Primita ga.«

Bojan odskoči, a tako slabo, da sta ga takoj prišla hlapca. Še nekaj časa otepa, a kmalu neha, rekoč:

»Nate me! Le vlecite me, kamor hočete! Ne bojim se nikogar, saj nisem storil nič hudega.«

»Le čakaj, pogledamo ptičku kmalu pod perje«, opomni s smehom Ferdinand. Brez posebnega zadržke odidejo. Nekateri vaščani so videli, kaj se godi, in so hoteli kar zagnati se na hlapca, a Bojanjih pomiri: »Le pustite! Naj le dela grajščak, kar hoče, a mi mu povemo tudi svojo. Jaz sem zadnji.«

Hlapca sta ga hitro gonila, ker sta se bala ljudij. Že so sopihali v breg nad Cesto, ko se zasveti na videmskem hribu.

»Juhej, ali vidite tam-le? Zna-

menje rešitve!« Hlapca ga nista umela:

»Kaj je? Kaj kričiš?« vprašata ga.



Slavonska noša.

(Po fotografiji.)

»Glejta, kako visoko plapola kres na videmskem hribu!«

»Ej, kaka kôpa se je vnela, ali pa kak drvar kuri«, meni Ferdinand.

Gredó dalje in kmalu dospó v gosto temo. Košate bukve so jim zaslanjale vsak razgled, nobena zvezdica ni primigljala skozi gosto listnato streho. Izpodtikajo se ob kamenje, opotekajo in gredó godrnjajoč in preklinjajoč naprej. Pa niso še hodili četrt ure po gozdu, kar mahoma jim zastopijo s sekirami in koli oboroženi ljudje pot; zaradi teme jih niso poznali.

»Primate jih!« veli nekdo v temi.

V hipu planejo neznanci nad oba hlapca, ki sta bila takoj na tleh, da še tistih okovanih palic nista mogla porabiti.

»Kdo ste?« vpraša neznan glas.

»Jaz sem Bojan z Vidma«, odvrne Bojan. »In ti so grajski biriči, ki me hočejo gnati v grad.«

»Zato jih bomo mi odgnali«, odvrne zopet oni. — »Ženite jih v Mrzlo dolino!«

Kmalu sta bila hlapca zopet na nogah, in nekaj môž ja je tiralo pred seboj v gozd. Pomagalo ni jima nič, da sta se sklicavala na grajščaka. Samo smeh jima je bil za odgovor.

Bojan in Ferdinand sta bila sedaj med svojimi ljudmi.

»Dobro ste naredili«, pravita oba, ko ni bilo hlapcev več v bližini.

Vid jima je povedal, da so ja že težko pričakovali. Bilo je veliko več ljudij že v gozdu, kakor jih je bil Bojan poslal, saj nekateri niso mogli več doma čakati.

»Na videmskem hribu že gorí, kmalu bodo vsi tu«, pravi Bojan.

»Saj že težko čakajo«, opomni nekdo.

»Naš sosed nosi že vse popoldne sekiro«, pravi drugi.

Smeje se in zabavlja se čakali tovarišev.

Ko se je zasvetilo na videmskem hribu, zganili so se ljudje po vsej dolini. Môžje

in mladeniči se niso nič obotavljali, ampak vsak se je urno pripravil za odhod in zavihtel pripravljeno orožje. Doma so ostajale žene in starci. Z otroki ni bilo mirú, letali so sem ter tje in kričali. Čudeč se je zrl gospod župnik za mimo hitečimi kmeti, ki so imeli na ramah sekire in kose, kole, gorjače itd. Kam li neki gredó? mislil si je sam pri sebi. Gré na cesto in vpraša trumo, ki je šla mimo:

»Kam pa tako pozno?«

»Na Čušperk!«

»Na tlako?«

»Da. Do sedaj smo grajščaku delali tlako, odslej jo bomo pa sebi.«

»Grajščaka preženemo!«

»Ali ste ob pamet?«

»Res! Zakaj pa ne? Dovolj dolgo nas je zatiral, sedaj ga ne trpimo več!«

In hiteli so naprej.

Župnika je to iznenadilo in ostrašilo. Zaslutil je, kaj se kuha, a njegova dolžnost je bila, brzdati ljudi. Ali pa ni že prepozno? Ljudje so že na poti, Bog vedi — — — Tako je premišljal stari gospod, a ničesar ni mogel ukreniti. Ljudje mu niso nič povedali, boječ se, da bi grajščaku ne sporočil.

Prvi so došli na zbirališče Češčani, za njimi Zdenci, Videmci in vsi dolinci zapored; zadnji so prihiteli Kopoljci. Vseh skupaj je bilo nad štiristo krepkih môž in mladeničev, izmed katerih so bili nekateri že vajeni vojskovanja, saj so se že borili s Turki.

Ko je bila zbrana tolika množica, razvnel se je Bojanu in tovarišem tudi pogum in sladka nada jim je zasijala, da zmorejo silnega grajščaka.

Izpregovori Bojan:

»Možje! Kaj pa storimo z grajščakom?«

»Božali ga ne bomo!« opomni smejoč se Ferdinand.

»Ubijemo ga!« odvrne cela vrsta navzočih mož.

»Prav, saj je smrt zaslužil«, pritrди Vid.

»Možje, ne tako! Ako ne bode skrajne sile, ohranimo mu življenje! Pregrešiti se nečemo nad njim. Mi se le bolj branimo, kakor napadamo. Pravice si iščemo s svojo pestjo, ker nam je ni hotel nihče priznati.«

Tako je govoril Bojan, da bi odvrnil ljudi od krivice in nepotrebnega nasilstva.

»Kaj pa z gradom in drugim poslopjem?«

»Požgimo vse!« odvrnejo možje.

»Storite z gradom, kar hočete, samo ljudem ne storite ničesar«, prosi Bojan.

»Kdor se bode ustavljal, tistemu ne bomo prizanašali!«

»Ali bode te slušali moja povelja, če pridemo v grad?«

»Slušali, slušali, kar bode prav.«

»Ne izdajte potem nikogar, ako bi hoteli grajščaki koga zasledovati in preganjati.«

»Nikogar ne izdamo; molčali bomo kakor zid.«

»Sedaj pa le tiho proti gradu, in ko pridemo tje, tedaj pogumno! Sedaj nam je le dvoje na izbiro: ali zmaga ali smrt.«

Nato se vzdignejo vsi in gredo po temni in kameniti poti proti Čušperku.

Bojanu je močno bilo srce. Lahko si je mislil, da bode njegova četa pokončala vse, saj ne more nihče brzdati strastij in maščevalnosti, kadar se je razvnela. Tudi Ferdinand je mislil tako, a prav to mu je bilo po godu.

XII.

Gorjé, gorjé, ti sivi grad!

Uporniki.

Pol ure pozneje je stala vsa truma pred utrjenim čušperškim gradom, kamor je bila dospela po tihem.

»Kako pa pridemo sedaj v grad«, izprašujejo se, ker niso še vedeli, kaj namerjata Bojan in Ferdinand.

Ferdinand odbere nekaj mož in jim pravi:

»Hitro za nama! Kadar bode most naslonjen, zgrabite vratarja!«

Vsi so bili pripravljeni. Vsi stopijo bližje; ker je bilo temno, ni se dalo ločiti, kdo je.

»Miha, most spusti!« zavpije Ferdinand dvakrat dokaj glasno.

Čez nekaj časa se odpre neka lina, in skozi njo se oglasi Miha:

»Kdo je?«

»Kdo? Jaz! Ali si že spal?« odvrne Ferdinand.

»O, kaj si že doma? Précej! Précej!«

Še malo trenotkov, in močne verige zarožljajo, most pa zaškriplje.

»Ožbolt, ti nam pokažeš pot do očeta in sestre«, pravi Bojan polglasno bivšemu hlapcu; poleg njega sta stala Marko in Vid.

»Vratarju ne storite nič žalega«, šepne Ferdinand možem poleg sebe. »Ni hudoben človek.«

Sedaj zatrobi čuvajev rog. Vzbudil se je bil in hotel naznaniti, da se je vrnil Ferdinand.

Še predno se most dotakne z vnanjim koncem tal, planejo čakajoči zarotniki nanj.

»To ste nestrpni«, godrnja Miha, a hitro potem se ga nekdo oklene in ga pritisne z vso silo.

»Dobro si naredil, Miha«, pravi smejoč se Ferdinand.

»Ho, kaj pa je to? Kdo se pa hoče z menoj«, jezi se Miha in se otresa napadnika.

»Drži vraga!« pravi nekdo zamolklo.

»Zvežite ga!« ukaže Ferdinand. »Ne, stojte! Potisnite ga za sedaj v tisto-le luknjo in ga stražite!«

»Ho! ho! napad! razbojniki!« zakriči Miha, da se razlega v grad, ko spozna nevarnost.

»Môlči!« sikne nekdo in mu zatisne z dlanjo usta, a drugi ga porinejo v malo votlino poleg vrat, ki je bila za razno navlako.

»Možje in mladeniči! za nama!« zakažeta Bojan in Ferdinand kmetom, ki so takoj na to pritiskali za njima in jo udrli po mostu in skozi vrata na dvorišče.

Vratarjev krik je opomnil čuvaja, da je nevarnost, zato zdrami urno nekaj hlapcev. Čuvaj zatrobi drugič z vso silo, da se razlegne po vseh grajskih prostorih. Mahoma je bilo vse po koncu. Kdor je bil že slečen, iskal je obleke, drugi pa orožja, da bi se branil v prvi hip. Ženske so zagnale vik in krik, a grajščak skoči s kletvijo po koncu. Vsi so bili prestrašeni, vedeli pa še niso, da je sovražnik že v gradu, da so kmetje že na dvorišču.

»Ognja nam je treba«, zavpije Ferdinand in stopi k drvarnici, kjer je bilo obilo trsâk in drv. Zagrabi obojega, kolikor more, prinese na sredo dvorišča in vrže na tla.

»Ukrešite ogenj in podkurite, treba nam bode svetlobe.«

Nekaj môž se skloni in ukreše ogenj.

Zdajci se prikažejo hlapci, a videč na dvorišču ogenj in toliko ljudij, prestrašijo se še bolj in zbeže proti grajščakovemu stanovanju.

»Kaj pa je?« zavpije Henrik hlastno skozi duri.

»Sovražniki — Turki!« odvrne strahoma nekaj hlapcev.

»Mevže, na ozidje in k vratom, kaj stojite tukaj!«

»Gospod, razbojniki so že na dvorišču.«

»Ni mogoče«, zakriči grajščak obupno.

Plamen zaplapolá visoko, po dvorišču se močno zasveti in zažari tudi do grajščaka.

»Kje je grajščak, kje je vrag?« vpije množica, kateri se je bil vnel pogum. Grozno je odmevalo vpitje po zidovju.

»Ha, uporniki, ti tlačanski psi!« zakriči Henrik, začuvši slovenske glasove svojih kmetov. »Hlapci, biče in orožje, ukrotimo to nesnago!«

Hlapcem se vzbudi nekoliko srčnosti, videčim, da ni Turek, ampak nerodni kmet.

Na dvorišču kriče kmetje vse vprek.

»Za mano! Na grajščaka!« veli Ferdinand in izbere nekaj môž. Bilo je jako težko, voditi to trumo, ker je vsakdo silil na svojo stran. Le z največjim naporom sta vzdržala Bojan in Ferdinand ljudi, da se niso razkropili po gradu.

»Sedaj rešimo jetnika«, zavpije močno Bojan, »za menoj, vi mladeniči! Ožbolt, ti pa idi pred nami!«

In vrela je truma korenjakov proti ječi. A vrata z dvorišča v notranje prostore so bila zaprta. Prvi udarci sekir so kmalu bobneli po debelem, a slabem lesu.

Tudi na drugi strani so zapirala vrata pot navzgor do grajščakovega stanovanja.

»Ulomite vrata«, veli Ferdinand, ko jih ni mogel odpreti.

Bližnji môžje zavihhtë sekire. Zapah se udá, železje se ušibi, kmalu zagrmé vrata z vso silo na stopnice.

»Puške, meče!« kriči grajščak nad hlapci; a kaj, ker niso mogli v orožarno, ki je bila pri tleh. Henrik brž pograbi svoj meč.

»Na stopnice! dva, trije, pet! Za mano! Drugi streljajte skozi okna.« Urno se postavi na stopnice z mečem, da bi ubranil vhod v prvo nadstropje.

»Proč, psi, ako vam je mar za življenje!« zakriči Henrik, meneč, da se ga bodo tlačani zballi.

»Ha, psi!« odvrnejo kmetje. »Ubijte ga, potolcite ga!«

»Ubij ga! S sekiro ga loputni!« zavpije nekdo zadaj.

Kmet zamahne s sekiro.

»Stoj, ne pregreši se nad njim!« zavpije Ferdinand.

Grajščak spozna njegov glas.

»Kaj, ti Ferdinand?« vpraša ga in se začudi ob jednom.

»Da, jaz, Ferdinand Strûp.« Naglašal je zlasti zadnjo besedo.

»Strûp?« ponovi osupel grajščak.

»Ferdinand Strûp, sin Ivana Strûpa. Prišel sem maščevat se zaradi svojega očeta in svoje matere.« Glasno so donele besede.

»Kaj hočeš?«

»Kaj hočem? — Ne veš-li? — Oj, ti poštena, blaga duša! Uničil si srečo mojega očeta, moje matere in mojo, a jaz hočem uničiti tvojo srečo in — tebe!«

»Mene? Da vidimo! Pobijte ga, izdajalca«, zavpije svojim hlapcem, sam pa zamahne z mečem. A Ferdinand je bil pripravljen, imel je sam meč v rokah in ga znal po tedanji navadi sukati. Nekoliko se umakne in nastavi debelo stran udarcu. Grajščakov meč se zasuče v stran in malone odpade iz rôk. Sedaj bi ga bil Ferdinand lahko sam prehitel in udaril.

»Možje, naprej! Primate zatiralca!«

»Le po njem!« vpijejo kmetje in pritisnejo od zadaj.

»Tolcite! Sekajte!« vpije grajščak hlapcem, ki so se vedno bolj umikali, videč, da kmetje vihté sekire spretno. Tudi grajščak sam se je počasi pomikal, stopnico za stopnico, vedno pred seboj z mečem mahajoč, da bi kdo ne prišel preblizu.

Ferdinand je bil vedno prvi; zdelo se mu je, da se je vse življenje pripravljale na ta trenotek: sedaj je torej treba porabiti ga. Rad bi bil grajščaka skoro razorožil in dobil v roke.

Hlapci so kmalu videli, da se ne morejo uspešno ustavljati toliki množici, zato so se umaknili na hodnik. Tukaj je stalo še nekaj tovarišev, ki so metali na dvorišče, kar je kdo dosegel, ker streliva niso imeli.

Grajščak je klel, a umakniti se je moral tudi sam: kmetje so vpili in se gnetli na stopnicah.

»Pobijte ga!« Samo ta klic se je umeval med splošnim hruščem in truščem. Lahko je torej razvidel grajščak, da mu gré za glavo, ako ne zmore upornikov, ali jih ne pregovori, naj nehajo sami.

»Kaj mi hočete? Kaj sem vam storil žalega?« vpraša jih hinavsko.

»Mene si tolkel . . . Okral si me pri desetini . . . Ubil si Rmanko!« vpili so razjarjeni kmetje.

»Vragi, kaj bežite!« vpije nad hlapci, ki so se umikali, a ti se niso menili zanj, ampak samo mislili, kako bi se rešili sami.

Ko grajščak vidi, da je zapuščen in da se zaman upira, polasti se ga divja obupnost. Zavrti meč, zažene ga preklinjajoč v Ferdinanda in zbeži po hodniku.

Ferdinand je hotel meč prestreči, a ta mu prileti v desnico, da se kri poredi iz rane.

To je bilo kakor iskra v suho slamo. Kmetje planejo za njim, on se pa zažene v svoje stanovanje in zapahne vrata za seboj. Sedaj udarijo kmetje tudi od druge strani na hodnik, da je nastala huda gneča.

»Rman, Rman!« začuje se sedaj med razgrajalci. Ta beseda je imela toliko moč, da je hrušč skoro potihnil in so

se vsi obrnili tje, odkoder je prihajal glas. »Rman je prost, Rman je tukaj«, ponavljajo oveseljeni ljudje, kakor bi bili pozabili grajščaka.

Kako pa so rešili ubogega moža?

Rman je takoj zaslišal v ječo vpitje in šumno ropotanje, a bal se je, da zagleda kmalu svojega sina ujetega in uklenjenega. Ko pa sliši udarce na vrata svoje ječe, ko razume domače glasove, zazdi se mu nekaj, vendar skoro ne more verjeti. Zjasni se mu še-le, ko zasliši razločne glasove Bojana, Ožbolta in Vida, ki so ga klicali. Vrata, dasi železna, odnehajo naposled, ker so bili kmetje prinesli težko bruno in udarjali ž njim — kakih pet je je držalo v rokah — ob vrata. Grozno je bobnelo, kakor bi se hotelo vse podreti. Ko se odpró vrata, plane Bojan k očetu, objame ga in poljubi, rekoč:

»Moj oče! Moj nesrečni oče!«

»Moj sin, ti tukaj?«

In objame in poljubi ga tudi Marko.

»Oče, prosti ste!« odvrne Bojan.

»Kdo pravi? Kdo me je oslobodil?«

»Mi vsi, kar nas vidite, in videli jih bode še mnogo, ki so zagrabili za orožje, da rešijo vas in ukroté grajščaka.«

Veslje zasine na Rmanovem obrazu, saj je čutil, da je zopet sloboden, med svojimi ljudmi.

»Kje je Alenčica?« vpraša zroč okoli sebe.

»Saj res, Alenčica! Kje je?« vzklikne Vid.

Ožbolt jih odvêde proti njeni sobi. Gretoč srečajo že druge kmete, ki so razgrajali in se podili sem ter tje. Ko je bila Alenčica zaslišala hrup, poskočila je v groznem strahu kvišku. Ženske so bile pribežale k njej, jadikovale in tarnale so, kaj bode. Trepetajoč so pripovedovale, da je menda Turek na dvo-

rišču. Strah je rasel tem bolj, čim huje so razsajali napadniki. Mrzli znoj jim je rosil čela, noge so se jim šibile in skoro koprnele so od groze, ko začujejo mnoge korake in porivanje pred vratmi. Ko se pa vrata odpró, nastane vik in krik, da je glušilo ušesa. Alenčica je pač trepetala, a vendar ne tako, kakor druge, saj se ji kaj hujšega ni bilo treba bati.

»Oče! Bojan! Marko!« zakriči v jedni sapi, vsa oveseljena, ko zazre svoje domače. Preplašene ženske pa umolknejo, ko se prepričajo, da niso krvoloki Turki, ali hudi roparji s črnimi obrazi. Oče ujame hčer v razprostrte roke, objameta in poljubita jo brata, Vid ji pa stisne roko in ji pogleda odkritosrčno v oči; tudi deklica mu zazre v oči tako milo in nedolžno, da je razveselilo mladeniča v dno duše.

»Ali ti je še hudo, Alenčica?« vprašujejo jo vsi in gledajo obezано čelo.

»Kmalu ozdravim, saj me ne boli skoro nič«, odvrne jim, gledajoč sedaj tega, sedaj onega, kakor bi ne verjela sama sebi, da so res njeni pravi domači ljudje.

»Kje je grajščak, da vam je dovolil priti pome?«

»Vprašali ga nismo. Sedaj smo prosti, veš, prosti: nihče nas ne bode več zatiral«, pravi ji Bojan.

»Ali moreš hoditi?«

»Lahko.«

»Pojdimo!«

Med tem je bil hrušč po hodiščih in sobah čim dalje silnejši. Reda ni bilo nikakega. Zato si je mislil Bojan, da je treba najprej oba rešenca spraviti na varen kraj. Za Alenčico so silile tudi ženske, kar jih je bilo; rešilci jim niso branili, ampak jim pomagali, da se otmo iz grada. Težko je bilo priti na dvorišče, še težje pa skozi vrata. Onkraj mosta

se ustavi Bojan z Markom in Vidom in jima veli, naj ostaneta pri očetu, sestri in ženskah in jih varujeta, on sam da mora skrbeti za red med kmeti.

Ko pride Bojan nazaj k napadnikom, bilo je povsodi že razsvetljeno, po hodnikih, sobah in dvorišču; prihajal je od nekodi tudi duh po smodu, kar je kazalo, da se je nekje že zatrosil ogenj. Kmetje so vpili in se krohotali, nekateri so drli v klet, da se znosijo nad vinom. Vino je teklo v kablje, s korcem so ga zajemali kmetje in pili v dolgih požirkih. — Bojana je sedaj najbolj mikalo, da bi se spoprijel z grajščakom, ali ga vsaj videl. Malo poprej, predno se je pridružil Ferdinandovemu oddelku Bojan, ulomili so bili kmetje za grajščakom v stanovanje, a ni ga bilo nikjer. Kmetje iščejo in iščejo, a ne najdejo ničesar. Ferdinand se ozira na vse strani, držeč meč v levici, ker je bila desna obvezana, a sledú ne zapazi nobenega.

»V tla se vendar ni udr!«, godrnja proti kmetom, »dobodemo ga gotovo, le iščimo!« Tu vstopi Bojan in zvé hitro, kako je.

»Ali ni nikjer kakega skritega izhoda? Ali ste že poskušali stene?«

Z močno bakljo hodi sem in tje, kmetje pa udrihajo po zidovju, češ, da se mora nekje udati.

»Le-sem, le-sem« kriči Bojan in kaže del stene. »Porinite to steno, tukaj so vrata!« Kmetje se zapodé siloma v steno, kakor čeda ovâc, ako jim pomoliš soli, in kar mahoma je bilo, kakor bi se stena udr!; najbližnji so skoro popadali na tla. Tu je bil skriven izhod, vsekako napravljen za beg, ko bi bila nevarnost. Bojan vzame bakljo iz rók bližnjemu kmetu, v drugo roko pa dolgo bodalo, nasajeno na močan drog, in tako oborožen gré skozi najdena vrata, kmetje

pa za njim. Stopnice so vodile nizko; naposled stopijo skozi mala vrata pod milo nebo in vidijo pred seboj zunanji zid, ki je zapiral in oklepal ves grad. Tu so lahko videli, kako dobro je bil zavarovan ves grad, in da bi ga s silo ne bili mogli nikdar premagati.

»Kaj je to? Tam na tleh leži nekdo in stoče.«

Bojan stopi bliže k zidu in spozna moško postavo. Skloni se previdno, posveti z bakljo in zakliče:

»Valpet, valpet! Poglejte ga! Rano ima na glavi; kje jo je dobil?«

Radovedni kmetje pristopijo in spoznajo takoj valpeta. Krvavela mu je močna rana preko čela in na levi roki; kri je močila tla.

»Še živi in diha« opomni Bojan; »vzdignite ga, mora nam povedati, kaj je z grajščakom.«

Možje ga vzdignejo, Bojan pa poskusi, kako bi ga vzdramil; bil je zaradi udarca na čelo in ker je bil izgubil veliko krvi, v omotici. Res odpre valpet kmalu oči, a zopet jih zapre. Bojan ga vpraša:

»Kje je grajščak?«

Valpet zasope, vzdigne nekoliko roko in pokaže kvišku na zid. Bojan si razloži takoj to znamenje, češ, šel je čez zid. Res je bila blizu tam prislonjena lestvica. Neki mladenič skoči k njej in urno spleza na vrh zidú. Z vrha se ozre na vse strani, zlasti v temno globino pod zidom, a ne zapazi ničesar.

»Tukaj ga ni; ako je skočil raz zid, ne more biti več živ«, pravi oni na vrhu lestvice.

Sedaj sklene Bojan spraviti več pjasnila iz valpeta. Zato si raztrga kos rokava od svoje srajce, da mu zaveže krvavečo rano, in ga opomni prijazno, naj se nič ne boji, ker oni se boré le z grajščakom, ne pa s podložniki. In valpet res počasi pové, da je hotel on sam

ubežati skozi ta vrata, a grajščak ga je prehitel. Tu pri zidu pa sta se sprla, in grajščak ga je udaril po glavi z nekako gorjačo tako silno in ga zabodel v roko s kopjem, da se je takoj zgrudil na tla.

»Grajščak je potemtakem ušel«, pravi Bojan.

»Naj gré, saj nazaj ne bode imel nikamor«, dostavi Ferdinand, ki je bil došel v tem hipu.

Bojan ukaže nesti valpeta na dvorišče, on sam pa se vrne s Ferdinandom v stanovanje grajščakovo. Tu je bilo že vse razdejano in pokončano, napadniki so vse razbili, vrhu tega se je tudi tukaj že kadilo.

»Bodi!« reče Ferdinand. »naj pogori vse, da se ne bode mogel vsesti tukaj niti Čušperžan, niti kdo drugi. Pokončajmo vse, požgimo in razrušimo grad, da bode že pogled strašil vse zatiralce ljudstva in pravice!«

Kmetov ni bilo treba priganjati, saj so že davno želeli, da bi izginil čušperški grad z zemeljskega površja. Razkropé se na vse strani za svojimi tovariši, ki so razsajali in razbijali po grajskih sobah in shrambah. Tudi grajski hlapci, ki so prihajali iz skrivališč, pridružijo se kmetom, da si vzemó kaj plačila za svojo službo. Ogenj se je urno prijemal lesenega pohištva in orodja, kmalu se je močno pokadilo iz gostega dima, plamen je zaplapolal in se hitro razširjal na vse strani. Kmetje so bežali, strah jih je prevzel in težko so se motali čez most iz gradú. Od zunaj pa so gledali z veselimi obrazi uničujoči požar. Nekateri so šli še k pristavam in tudi tje vrgli rdečega petelina, da bi izbrisali zadnji sled nesrečnega Čušperka.

Kmalu je bil ves grad v ognju, dim se je valil iz zidovja, plamen pa je visoko švigal in razsvitljeval gozd daleč na okoli, rdečil je celó oblake, ki so

pluli na nebu. Kmetje so ukali, in čim bolj je gorelo, tem bolj so se radovali.

Narod, ki se je iz nižave oziral na Čušperk, ni bil več v strahu: ogenj mu je oznanjal, da je konec čušperške oblasti. Na oddaljenih gradovih pa so stali stražniki oboroženi in pripravljeni, čakajoč sovražnika, ker so menili, da je pridrl Turek in zapalil mogočni grad čušperški.

Suha Krajina ni videla še takega požara. Pokalo je, hreščalo je po zidovju, kakor bi bilo peklo odprto. Od zunaj je bilo sicer vse zidovje jako močno, toda znotraj je bilo mnogo lesa, nad katerim se je znašala moč ognja.

Tisto noč ni v dolini nihče zaspal. Gorelo je še ves prihodnji dan, ko so se bili kmetje že davno razšli in poizgubili. Kar je bilo grajskih, šli so mirno v dolino, seboj so nesli tudi smrtno ranjenega valpeta. Kako vse drugače je hodil ali jahal nekdanj po isti poti! Pustili so ga pri nekem kmetu na Vidmu; ko je pa zvedel o tem gospod župnik, dal ga je prenesti k sebi, da bi imel boljšo postrežbo.

Ponosni čušperški grad je bil na večer drugega dne okajena razvalina; na mestu hlevov in pristav so bili kupi pepela. Taka je bila ljudska osveta.

Rmanovi so s Ferdinandom vred drugi dan nekoliko počivali, saj so bili potrebni počitka. Okoli poldne pa pride nekaj pastirjev pravit, da leži globoko pod grajskim zidovjem mrtev in razbit človek. Ker sta Bojan in Ferdinand iz pripovedovanja povzela, da bi utegnil biti ta mrtvec grajščak, odpravita se nemudoma na pot. Prav pod onim delom zidovja, kjer je ležal sinoči valpet, bil je v jarku grajščak ves razbit in z razkosano obleko. Malo više sta našla dolgo in debelo vrv. Sedaj je bilo vse jasno: grajščak se je hotel spustiti čez zid in

ubežati, a brez dvoma ni dobro pritrdil zgoraj vrvi, zato je z vrvjo vred telebnil v globočino in se ubil.

»Naše roke mu niso prizadele smrti. Tu je kazen večne pravice«, reče Bojan, katerega je pogled na grozno potolčenega grajščaka močno ganil.

»Kdo vé, kaj sta imela z valpetom! Tudi ta je dobil zasluženo plačilo«, dostavi Ferdinand.

XII¹⁾.

Za dežjem solnce sije.

Nar. pregovor.

»Jaz grem«, pravi na večer istega dne Ferdinand Rmanovim. »Naloga je zvršena, a zame ni tukaj varno. Tudi za vas bi bilo prav, da se za nekaj časa umaknete. Morda vas bode kdo zasledoval.«

Po kratkem premišljevanju sklenejo, da gré Bojan nazaj v samostan, a oče, Alenčica in Marko na Visoko k strijcu Urhu. Za Rmana je bilo to tem bolje, čim lože je drugodi pozabil ženino smrt.

Poslovivši se od znancev, razidejo se. Ferdinand odide proti Ogleju in laški meji, tu pa je neki šel na morje. Tudi Rmanovi so odšli še tisto noč, izročivši dom v varstvo sosеду: Bojan je odrinil v samostan, Rman z otrokoma pa na Visoko.

Ljudje so z nekolikim strahom pričakovali, kaj neki bode. Gospod župnik, ki je pokopal skoro na tistem grajščaku, zmajeval je z glavo, a rekel ni nič. Mnogi so upali, da se bode vsa stvar poglobila in brez sile poravnala, ker je bila znana krivičnost Čušperžana, a prijatelj je ni imel, ki bi se zanj maščevali.

Tako se je tudi zgodilo. Družina grajska se je potaknila pri kmetih, valpet je kmalu potem umrl, razkrivši gospodu župniku važne stvari.

Kaj pa lastnik gradú, Turjačan? To vprašanje je kmete najbolj skrbelo.

¹⁾ Na str. 341. in 345. citaj št. X. in XI.

Prijahal je res Turjačan takoj tretji dan s hlapci na Čušperk. Zavzel se je, ko je uzrl na mestu ponosnega gradú le okajene stene in kupe pepela. Pač se je srdil in žugal kazen, a na drugi strani ni obžaloval te izgube, ker je dobival od Henrika jako malo dohodkov in je hotel odslej imeti kmete neposredno pod svojo oblastjo. Zvedel je kmalu, da so tlačani napali grad, a ker ni mogel zvedeti, kdo je bil pravi načelnik, in ker mu je gospod župnik povedal strahovite reči o Čušperžanu s prošnjo, naj prizanese ljudem, pustil je Turjačan daljše pozvedovanje in pa misel na kaznovanje. Saj bi mu ne koristilo nič, ako bi krotil kmeta, marveč še gmotno škodo bi imel. Tako je sklepal Turjačan, in res je bilo to najpametneje. Tako so se porazgubili nevarni oblaki iznad dobrepolske doline.

Jedini sin grajščakov Jurij bi bil imel dolžnost potegniti se za očeta. A zvedel je o njegovi smrti jako pozno. Služil je namreč v vojski po hrvaških mestih in se malo menil za dom. Tako je bilo vse ugodno našim kmetom, da so ušli sitnemu preganjanju.

Kajpada se jim ni uresničilo vse, o čemer so poprej sanjarili, ker desetino so morali prav tako odslej dajati Turjačanu, kakor prej Čušperžanu. A bilo je vendar mnogo drugače. Turjačan je bil pravičen svojim ljudem in ni trpel nobenega nasilstva. Tako so se začeli za dolino boljši časi.

Ko so kmetje videli, da jih nihče ne preganja zaradi razrušenega čušperškega gradú, lotili so se pridno dela; vse se je polagoma uredilo, tudi Rman je prišel, še predno je potekel jeden mesec, z Visokega na svojo domačijo.

Alenčica je kmalu pozabila prestane bolečine in veselo je prepevala pri očetu in bratu. In Vid se ni mogel ustavljati

več srčni želji, prosil je v drugič očeta in mater, naj mu dovolita oženiti se, prosil Rmana, naj mu skoro dá Alenčico za ženo, ker se je toliko trudil zanjo.

Stari se niso dali dolgo prositi. Saj ni bila ta stvar nova, trebalo je le dovoljenja od grajščine, katera se ni ustavljala. Gospod župnik se je sicer nekoliko muzal, a naposled je pohvalil mlada zaročenca, češ, da sta poštena in zvesta.

Bil je prijazen predpust. Pri Rmanih in Močilarjih so se pripravljali za ženitnino. Alenčica in Vid sta vabila sorodnike, sosede in prijatelje, da se je sešlo na poročni dan veliko svatov od vseh strani: Bojan z ujemcem Stankom, Urh z Visokega z ženo in hčerjo, sosedi, prijatelji, — da ni bilo še toliko ljudij pri Močilarjih. Praznovala je ženitovanje — rekel bi — vsa vas, saj jedni so bili sosedje in prijatelji Rmanovi, drugi Močilarjevi. Splošno je bilo veselje. Plesali so in peli, da je bilo kaj. Bali se niso, da bi prišel grajski valpet z bičem in jih pregnal ali pa odvedel katerega v grad. Tisti časi so minuli. Tako je dobil Vid srčno ljubljeno nevesto in živel z njo srečno sredi dobrih otrok, katerih potomci še sedaj marljivo orjejo zemljo.

Rman je dal kmalu gospodarstvo iz rok in živel sedaj pri sinu Marku, sedaj pri hčeri še nekaj let. Bojan pa se je

odločil kmalu potem za vojaški stan, deloma ker ga je veselilo vojaštvo, deloma ker so se bali zatiški menihi raznih sitnostij, ko bi ga sprejeli v redovno zvezo. Bil je neustrašen vojak, bojeval se je na jugu s Turki in na severu z Nemci; rekel je pa večkrat, da se je zagledal v požar čušperškega gradu in tam dobil veselje za meč in ogenj.

O Ferdinandu ni bilo potem ne duha ne sluha.

Čušperški grad se ni na onem mestu pozidal nikdar več, pač pa je zidal nekdo pozneje grad na bregu proti Račni. Rodovina Čušperžanov je izmrla s Henrikovim sinom Jurijem, ki je umrl bojda kot kapitan bihaški. V domovino ga ni bilo nikdar.

O starem čušperškem gradu pa so se pozneje pravile in se pripovedujejo še dandanes različne pripovedke. Marsikaj v njih je izmišljenega, a resnica je, da ga je razrušila jeza zatiranega ljudstva.

Skoro, skoro se zrušijo še poslednje stene, mah zakrije kamenje, grmovje in drevje zaraste ves kraj, ki je nekdanj vzbujal okoličanom grozo in strah.

Razrušen je silni grad in pozabljen, in kmalu se ne bode poznalo mesto, kjer je stal, a narod, katerega so nekdanj strahovali grajščaki, ostal je in je sedaj sam svoj gospod na rodni zemlji.



M o r n a r.



Domón prišel je mlad mornár,
Oj mlad mornár, oj lep brodár.

»Domači kraj, domači kraj,
Kakó, kakó te vidim zdaj!
V zemljó so stářiše zagnili,

Deklè so moje omožili,
In sêstra ljuba, ljubi brát
Po svetu šlà sta — sréče iskat!«

Zapústil je dóm mornár solzèč,
Nazáj ga biló ni níkdar vèč.

A. C. Slavin.

